

QARA MƏCMUƏ

Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin
şə'rləri, sözləri, ö yüdləri və mənqəbələri

Doktor Hüseyn Məhəmmədza də Sədiqin(düzgün)
hazırlayıb nəşr etdirdiyi mətn əsasında (Tehran-2001-ci il)

Göndərən: Ali.b.turk
PDFləşdirən: Gəcil Saytı
<http://www.Gajil.20m.com>

İçindkilr:

1- Şeyx Səfiəddin Ərdəbili -----	3
2- Şeyx Səfinini türkçə şe'rləri -----	7
3- Şeyx Səfiyə mənsub giləkçə şe'rlər -----	12
4- Şeyx Səfiyə mənsub olan farsca şe'rlər -----	14
5- «Əl-buyuruq» risaləsi -----	17
6- Yol əhlinə gilavuz -----	32
7- «Müzəkkirin-nüfus» risaləsi -----	39
8- «Könül» risaləsi -----	55
9- Səfvəiüs-səfa -----	60

ŞEYX SƏFİƏDDİN ƏRDƏBİLİ

Yetişdirdiyi tarixi şəxsiyyətlər və zəkalı qələm, söz, sənət adamları ilə dünya şəhərləri ilə rəqabətdə adı birincilər sırasında çəkilən Ərdəbil şəhəri və bu torpağın əzəli, əbədi sakinləri olan Azərbaycan türklərinin bəşər mədəniyyəti, ictimai fikir tarixinə bəxş etdiyi bənzərsiz, parlaq və təkrarolunmaz şəxsiyyətlərdən biri də Şeyx Səfiəddin Ərdəbilidir. O, Şeyx Səfiəddin ki, adı ya xın və uzaq məmləkətlərdə səkkiz əsrə yaxındır ki, kəramət sahibi olan şeyxlər və övliyələr içərisində hörmətlə yad edilir, yaratdığı Səfəviyyə təriqəti və bu təriqətin əsasları üzərində boy ataraq pərvəzlənən, dünyanın ən möhtəşəm dövlətlərindən biri olan Azərbaycan Səfəvi dövləti bu gün də dünya tədqiqatçı və tarixçilərinin diqqətindən bir an da olsun yayınmır.

Mənbələrin verdikləri, biri digərini inkar etməyən səhih bilgilərə görə Şeyx Səfiəddin hicri-qəməri tarixinin 650-ci ilində/miladi tarixi ilə 1252-ci il/ Ərdəbil şəhəri yaxınlığında yerləşən Kələxoran kəndində anadan olmuşdur. Nəsil şəcərəsi yeddinci imam Musa əl-Kəzimə /m.754-800/ qədər gedib çatan bu müqəddəs Şeyxin beşinci ulu babası Firuzşah Qızılbaş o nəsilədən, sülalədən Ərdəbilə gələn və burada məskunlaşan əvvəlinci şəxs hesab olunur. Mənbələr Firuzşahın oğlunun Əvəz, Əvəzin oğlunun Məhəmməd, Məhəmmədin oğlunun Səlahəddin, Səlahəddinin oğlunun Əminəddin, Əminəddinin oğlunun isə Səfiəddin olduğunu qeyd edirlər.

Müqəddəs və mömin bir ailədə dünyaya göz açan Şeyx Səfiəddinin atası Şeyx Əminəddin Cəbrayıl zamanəsinin pərhizkar, nüfuzlu sufi şeyxlərindən və alimlərindən olan Xacə Kəmaləddin Ərəbşah Ərdə-bilinin müridlərindən, anası Dövləti xatun isə Ərdəbil yaxınlığında yerləşən Barı kəndində yaşayan tanınmış alim və mütəfəkkir Cəmaləddin Baruqinin qızı idi. Şeyx Əminəddin Cəbrayılın Dövləti xatun-dan yeddi övladı olmuşdur ki, Səfiəddin bunların beşincisidir. Mənbələrin bə'zilərində uşaqların yeddisinin də oğlan, bə'zilərində isə altısının oğlan, birinin qız olduğunu qeyd edirlər. Mənbələrdə oğlan uşaqlarının adları aşağıdakı sıra ilə verilir: Məhəmməd, Rəşidəddin, İsmayıl, Səfiəddin, Yə'qub, Fəxrəddin.

Vüqarlı, mətin və təvəkkar ailə mühitində böyümüş, mükəmməl tərbiyə almış Səfiəddin altı yaşında ikən atası Şeyx Əminəddin Cəbrayıl vəfat etmiş, onun və digər qardaşlarının tərbiyəsi, əsasən, Dövləti xatunun öhdəsinə düşmüşdür.

Dövləti xatun bir şeyx, alim qızı olaraq hərtərəfli təhsil almış türk xanımı idi və doğma Azərbaycan türkcəsindən əlavə, fars və ərəb dillərini də bilir, şe'rlər də yazırdı. Səfiəddin doğma türkcəmizi, fars və ərəb dillərinin qayda-qanunlarını çox gənc ikən anasının yanında və bəlkə də ondan öyrənmiş, yeniyetmə yaşlarında Qur'anı əzbər almış, ilahiyyat elmlərinin sirlərinə vəqif olmağa çalışmışdır. Qur'anın təfsirini anasından və yerli üləmalardan öyrənən gənc Səfiəddin günlərinin əksər hissəsini tanınmış sufi şeyx və alimlərindən olan Şeyx Cüneyd Bağdadinin şagird və müridləri olmuş iki müqəddəs şəxsiyyətin – Şeyx Fərəh Ərdəbili və Şeyx Əbu Səid Ərdəbilinin məzarları üstündə keçirər, ibadətə məşğul olardı.

Ərdəbil mühitində öyrəndikləri, öyrənib yaddaşına yazdıqları artıq gənc Səfiəddini tə'min etmədiyindən daha çox öyrənməyə marağı və fitri iste'dadı olan Səfiəddin anasının razılığı və tövsiyəsi ilə həm həmin illərdə Şirazda yaşayan və təhsil alan qardaşı Rəşidəddini gör-mək, həm də görkəmli sufi şeyxi Şeyx Nəbibəddin Büzquş

Şirazini zi-yarət etmək, ondan dərs almaq arzusu ilə Şiraza yollanır. Mə'lumatla-rə görə bu zaman Səfiəddin təxminən 26-27 yaşlarında yetkin bir şəxs idi.

Şeyx Səfiəddin Şiraza yetişdiyi zamanlarda Şeyx Nəciəddin Büzquş vəfat etmişdi və böyük sufi alimi ilə gələcək sufi şeyxinin görüşü, əfsus ki, baş tutmamışdır.

Şirazda olarkən Şeyx Səfi çox vaxt Mədər Süleyman məscidində Şeyx Abdullah Xəfifin məzarı üstündə tikilən hücrədə, ya da Əbu Zürrə Ərdəbilinin məqbərəsində yaşayır, zənaməsinin tanınmış alim və şairlərindən Rükəddin Beyzavi, Rəziəddin Malaği, Əmir Abdullah, Şeyx Sə'di Şirazi ilə həmsöhbət olardı.

Şeyx Səfi həyatının Şiraz dövrü, Şirazda oturub-durduğu, həmsöhbət olduğu adamlar və Şirazın görkəmli elm, söz, sənət adamlarının ona heyranlığı, onu zəmanəsinin görkəmli müfəkkiri kimi qəbul etmələri barədə bir sıra maraqlı və ibrətəməz əhvalatlar nəql olunur ki, onlardan biri «Büstan» və «Gülüstən» adlı dünya şöhrətli əsərlərin müəllifi Müsləhəddin Şeyx Sə'di Şirazi ilə bağlıdır.

Sə'di ilə əlaqəsi olan əhvalatda Şeyx Səfiəddin dünyanın şeyxi, övliyalının günəşi, dinin rəhbəri, pak, müqəddəs adamların başçısı kimi təsvir olunur. Bildirilir ki, Ərdəbil onun adı ilə məşhur oldu və onun şən camalından Ərdəbil nurla doldu. Şiraza qədəm qoyandan sonra böyük Şeyx Sə'''di onunla həmsöhbət oldu.

«Ənisül-arifin» əsərindən alınmış və Şeyx Səfiyə həsr olunmuş bir şe'''rdən anlaşılır ki, Şeyx Sə'''di Şeyx Səfini «camalından cism, can işıqlanan» bir şəxs hesab edir və ondan soruşur ki, «İrfan çölünə düşməkdən istəyin nədir?»

Mə'''na göyündə uçan o qızıl təlan /yə'ni Şeyx Səfiəddin/ sirrini Şeyx Sə'''diyə fəş edəndən sonra /bu sirr, heç şübhəsiz ki, Şeyx Səfiəddinin daha çox öyrənmək və dünyanı daha yaxşı dərk etmək arzuları ilə bağlı ola bilərdi/ Şeyx Sə'''di ona heyran qalır və bildirir. Dedi: Səhibsən mə'''na xəzinəsinə,

Fikir aləmində çıxmısan zirvəsinə.

Dediğin yüksək o mə'''na yuvasına,
Acizdir Sə'''di quşu, çatma zheç ona.

Ürəyim dərdlə doldu dediklərdən,
Acizəm onu dərin dərk etməyindən.

Lakin istərsən, mən öz şe'''r divanımdan,
Bir neçə inci verirəm öz varımdan.

Dedi: Candır təkcə bizim canımız,
Qeyrinə ondan yoxdur ehtiyacımız.

Həqiqət divan ilə doludur bu ürəyim,
Başqa divanə mənim yoxdur diləyim.

Onun dərd ilə vilayətə çatmışıq,

Həm bu canı, həm də dünyanı atmışıq. Bir müddət Şirazda yaşayan və burada ona anlamaq istədiklərini öyrətmək qüdrətində olan alimlərin olmadığını hiss edən Şeyx Səfi Əmir Abdullah və Şeyx Nəciəddin Büzquşun oğlu Zəhirdəddin Büzquşun məsləhəti ilə Gilana, Şeyx Zahid Gilaninin yanına yollanır. Onlar Şeyx Səfiyə bildirirlər ki, «səni ancaq Şeyx Zahid Gilani razı sala bilər».

Şeyx Cüneyd Bağdadidən sonra silsilə e'tibarı ilə doqquzunçu təriqət rəhbəri olan Şeyx Zahid Şeyx Cəmaləddin Təbrizinin, o da Şeyx Mahmud Əhərinin müridi olmuşdur.

Şeyx Səfiəddin Şeyx Zahid Gilani ilə görüşəndə Şeyx Zahid artıq altmış yaşında idi. Şeyx Səfi Şeyx Zahidlə görüşəndən sonra onun yanında qalmağa qərar verir və onun müridi olur. O, Şeyx Zahidin ölümünə qədər, təxminən iyirmi iki il onun yanında qalır və Şeyx Zahidin qızı Bibi Fətimə ilə ailə qurur. Şeyx Səfi Gilanda yaşadığı illərdə Şeyx Zahiddən

elm və təriqət üsullarını öyrənməklə yanaşı, talış və gilək dillərini də öyrənir və gilək dilində şe'rlər də yazır.

Şeyx Zahid öləndən sonra (təxminən 1300-ci il) Şeyx Səfi doğma şəhəri Ərdəbilə qa yır, Şeyx Zahidin canişini olaraq daimilik orada yaşamağa başlayır. Şeyx Səfinin Ərdəbildə yaşaması ilə bağlı olaraq Ərdəbil təriqət mərkəzinə çevrilir. Burada çoxlu mədrəsə və zaviyələr fəaliyyət göstərir, minlərlə alim və arif adamlar yetişir.

Təxminən iki yüz ilə qədər, daha doğrusu Şeyx Səfiəddinin nəvəsi Şah İsmayıl Xətai Təbriz şəhərində özünü şah e'lan edənə (1501-ci il) qədər Cənubi Azərbaycanda əsas təriqət mərkəzi, elm və irfan məbədi kimi baş şəhər rolunu oynayan Ərdəbildə 1300-cü ildən etibarən bir çox binalar inşa edilir, məmləkətin bütün yaxın, uzaq guşələrindən buraya elm, mərifət, təriqət öyrənmək istəyənlərin axını davam edir. Məhz bunun nəticəsi olaraq 200 ildən sonra Şeyx Səfiəddinin əsasını qoyduğu Səfəviyyə təriqətinin tərəfdarları və Səfəvi övladları hakimiyyətə yiyələnir və bir ucu Dəmir Qapı Dərbənd, bir ucu Bağda da gedib çatan böyük bir ərazini, imperiyanı 1736-cı ilə-Nadir şah Əfşarın özünü İran şahı e'lan etməsinə qədər şəriksiz olaraq idarə edirlər.

Bir təriqət rəhbəri olaraq Ərdəbildə yaşadığı 35 il ərzində Şeyx Səfiəddinin nüfuzu o qədər artır ki, dövrün hökmdarları onunla hesablaşmalı olur və məhz bu böyük ehtiram və nüfuz sayəsində Ərdəbil və onun ətrafı əmin-amanlıq mülkünə çevrilir, hətta Monqolların Xacə Rəşidəddin kimi çox şöhrətli bir vəzirə ona mürid olmağı özünə şərəf bilir.

Şeyx Səfiəddin həyatının Ərdəbil dövrü barədə orta əsr tarixçisi Həmdulla Müstəvfinin əsərində maraqlı məqamlar var. Həmdulla Müstəvfi yazır: «Şeyx Səfiəddinin böyük hörməti və şöhrəti var idi. O, yüksək vəzifəli şəxslərlə oturub durardı. Monqollar ona hörmət etdiklərinə görə o, xalqa əzab-əziyyət verməyin qabağını çox alardı. Onun müridi olan vəzir Xacə Rəşidəddin ona bir məktub yazmışdır ki, o məktubdan bir parça aşağıda verilir. Şövkü uçdurur, uça bilərəmmi?

Fəraq sındırmış bu qanadlarımı.

Hücum etdikdə şövq ordusu mənə,

Ancaq göz yaşığı gəlir köməyimə.

Allah, seçilmişinə məni çatdır,

Bunu etməyə ancaq sənsən qadیر.

Onun işıqlı cəmalını artır,

Məndə məhəbbət, eşq odu yandır!

Cansız qurumuş ağacma könlün,

Yenidən can ver vüsəllə onun. Şeyx Səfiəddinin tərcümeyi-halı, sülaləsi, rəftarı, mürsidlik icazəsi alması və təlqin dərəcəsinə çatması, şəcərəsi, söhbətləri, qeybi-kəlamları və nəsihətləri, bəzi Qur'an ayələri və hədislər barədə izah və şərtləri, mürsidlərinin adları və canişinləri və s. haqqında ən səhih və doğru məlumatlar, heç şübhəsiz ki, İbn Bəzzaz Ərdəbili ləqəbi ilə tanınan Təvəkkülü ibn İsmayıl ibn Hacı Məhəmmədin yazdığı «Mükşifül-qulub və səfvətüs-səfa» («Qəlbləri açan və daha təmizləyən») adlı əsərində toplanmışdır. Bu əsər Şeyx Səfiəddinin ölümündən 22 il sonra, 1357-ci ildə Şeyx Səfinin oğlu Şeyx Sədrəddin Ərdəbilinin tapşırığı ilə qələmə alınmışdır.

Mənbələrdə «bütün dünya mürsidi, həqiqi aləmə yol tapmış övliaların varisi, xalq, din və haqq yolu yolçularının başçısı» adlandırılan Şeyx Sədrəddin Ərdəbili 1304-cü il fevral ayının 27-də anadan olmuşdur. Atasını vəfat edəndə 31 yaşında olan bu şəxs onun ölümündən sonra 59 il mürsidlik etmiş, Ərdəbildəki müqəddəs Şeyx Səfi məqbərəsi də

məhz onun göstərişi və başçılığ altında on ilə inşa edilmiş, hətta məqbərənin proyekti də o, özü vermişdir.

Şeyx Səfiəddinin böyük oğlu olan Şeyx Sədrəddin Musa da atası kimi alim, murşid və şair idi və onun da nəvəsi Şah İsmayıl Xətai kimi türkçə divanının olması barədə mənbələrdə məlumat verilir.

Şeyx Sədrəddinin oğlu Xacə Əli Siyahpuş adı ilə məşhur olan Şeyx Sultanəli də təriqət rəhbəri olmuş, atası Şeyx Sədrəddin vəfat edəndən sonra onun yerinə keçmiş və 38 il rəhbərlik etmişdir. 1426-cı il mart ayının 15-də Məkkə şəhərində vəfat edən Siyahpuş orada dəfn edilmiş və məqbərəsi bu şəhərdə «Seyidəli Əcəm» adı ilə məşhurdur. O da atası və babası kimi alim, təriqət başçısı olmaqla yanaşı, həm də şair olmuş, əvvəldən axıradək təsəvvüf və ir-fani şe'rlərlə dolu olan divanı çox məşhur olaraq dildən-dilə gəzmışdir.

Tarixin sonrakı mərhələlərində bu müqəddəs ocaqdan-Səfəvi nəslindən Şeyx Cüneyd, Şeyx Heydər, Şah İsmayıl, Şah Təhməsin, Sam Mirzə, Əlqas Mirzə, Şah Abbas və s. bu kimi çoxlu sayda elm, sənət xadimləri, məşhur sərkərdə, dövlət xadimləri və başçıları yetişmişlər ki, mübaliğəsiz olaraq Azərbaycan tarixini bu nəsilə təsəvvür etmək qətiyyətli mümkündür deyil.

1335-ci ildə, təxminən 83 yaşında Ərdəbil şəhərində vəfat edən, orada dəfn edilən, sonralar məzən üzərində müqəddəs Şeyx Səfi məqbərəsi inşa edilən (o məqbərə ki, orada 1524-cü ildə Ərdəbil şəhəri yaxınlığında yerləşən Sayın gədiyində dünyasını dəyişən, milli varlığımızın ən böyük rəmzlərindən biri hesab edilən Şah İsmayıl Xətai babasının yatdığı torpağa tapşırılıb) Şeyx Səfiəddin Ərdəbili təriqət başçısı olmaqla yanaşı, şöhrətli alim və şair olmuşdur. Təəssüflər olsun ki, bir çox ensiklopedik təfəkkürlü söz və qələm sahiblərimiz kimi Şeyx Səfinin də elmi-bədii yaradıcılığı qədərincə öyrənilməmiş, mə'nalar xəzinəsi olan əsərləri çap, tərcümə və şərh olunaraq oxuculara çatdırılmamışdır.

Ətiraf edilməlidir ki, son onillikdə istər Cənubi, istərsə də Şimali Azərbaycanda milli kökə qayıdış daha çox keçmiş milli adət-ənənələrin bərpası və ana dilli, zaman-zaman arxiv və şəxsi kitabxana küncələrində saxlanılan ədəbi-elmi abidələrimizin kəşfi ilə müşayiət olunur ki, bu sahədə ən səmərəli fəaliyyət göstərən ziyalarımızdan biri Tehran Universitetləri türk dili və ədəbiyyatı ustadı doktor Hüseyn Düzgündür. Bu ciddi, zəhmətkeş və təvəzökar alimin gərgin əməyi və səyi nəticəsində çap olunan bütün başqa əsərlər kimi, Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin «Qara məcmuə» adı ilə oxucuların müha-kə-mə-sinə verilən kitabı da, heç şübhəsiz ki, Azərbaycan ədəbi ictimaiyyətinə gözəl hədiyyə və bir əmmağandır. Biz Şeyx Səfinin yaradıcılıq aləmi, istək və duyğuları barədə mülahizələrimizi daha geniş və əhatəli tədqiqatda əks etdirmək ümidində olduğumuzdan, doktor Hüseyn Düzgünün Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin adı ilə çap etdirdiyi əsərləri bəzi izah və şərhlər yazmaq, lüğətlər vermək şərti ilə olduğu kimi oxuculara çatdırmağa çalışdıq.

Qur'an ayələrinin tərcüməsini Z.Bünyadov və V.Məmmədəliyevin tərcüməsi əsasında (Qur'an, Azəməşr, Bakı-1991) verdik. Ayələrin tapılması və ərəbcə mətnlərin tərcüməsində bizə yardımçı olmuş şərqşünas alimlər İ.Həmidova, M.Qəmbəliyev və A.Məmmədova min-nət-darlığımızı bildirir, ümid edirik ki, qədirbilən oxucular kitabın nəşrində yol verilə biləcək qüsurları bizə çatdıracaq və gələcək, mükəmməl nəşrin araya, ərsəyə gəlməsinə yardımçı olacaqlar.

ŞEYX SƏFİNİN TÜRKCƏ ŞE'RLƏRİNİN ÖZƏLLİKLƏRİ

Bir çox qaynaqlarda Sultan Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin mükəmməl «Divan»ından xəbər verilir. O, öz «Divan»ında «Səfi» təxəllüs edirmiş. Lakin əlimizdə olan türkcə və farsça əlyazmalar arasında bir çox «Səfi» təxəllüslü «Divan»larla və şe'r məcmuələrinə rast gəlirik. Sultan Şeyx Səfi Ərdəbiliyə bir hörmət əlaməti olaraq, bir çox şairlər «Səfi» sözünü öz təxəllüsü kimi seçmişlər. O cümlədən Səfi Qaraxan oğlu Səfiqulu bəyi ad aparmaq olar.

Səfiqulu özünü Şeyx Səfinin qulu hesab edirmiş. O, ikinci Şah Abbas zamanında yaşayırmış. «Təzkireyi-Nəsrabadi» onun haqqında yazır ki: «Səfiqulu bəg dər fənnə-sipahigəri və əksərə-kəmalət əz əqrən dər piş bud... Təb'əş kəmale-lətf dər tərтіbe nəzn dərəd» /Tərcüməsi: Səfiqulu bəy hər bən sənətində və əksər işlərdə öz yaxınlarından seçilirdi... Şe'r yazmaqda çox incə təbə malik idi/.

Səfiqulu bəyin türkcə və farsça «Divan»ları vardır. Onun Şah Abbas mədhində yazdığı «Raiyyə» qəsidəsi də mə'rufdur. Bu qəsidənin mətlə'i belədir:

Müjdə ey meyxarələr kim getdi dəy, gəldi bəhar,
Qönçə gəldi gülsitan icrə yenə bixtiyar...

Başqa Səfilər də vardır. O cümlədən: Səfi İsfahani, Səfi Çərkəsi, Səfi Bəsəni, Səfi Razi, Səfi Yəzdi, Səfi Səfəvi, Səfi Qəndəhari, Səfi Rəşti, Səfi Səbzəvari, Səfi Nişaburi və s..

Bunların çoxu da Səfəviyyə dövründə yaşamışlar. Odur ki, Sultan Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin «Divan»ı və şe'rləri bu Səfilərin şe'rləri ilə qarışmış bir hala gəlmişdir.

Dünya kitabxanaları və xüsusilə İran kitabxanalarında saxlanılan əlyazmalar arasında bir neçə «Səfi» təxəllüslü şairlərin «Divan»ları və şe'rləri saxlanılır.

Hələzadə türkoloji bölmələrinin mütəxəssisləri, türk dili və ədəbiyyatı mühəqqiqlərinin boynunda olan mühüm vəzifələrdən birisi də bu «Divan»ları araşdırıb təhqiq etmək və Sultan Şeyx Səfiəddin Ərdəbillinin mükəmməl «Divan»ını tərtib etməkdir. Həmin hərəkətə kömək etmək üçün əlimizdə olan «Divan»ların əlyazmaları arasından Sultan Şeyx Səfiəddin Ərdəbiliyə mənsub olmasını zənn etdiyimiz iki qiymətli əlyazmanı müərrəfi edirik.

Birincisi Tehrandə «Məlik» kitabxanasında saxlanılan 4586 nömrəli bir məcmuədə dörd əsər yer almışdır: 1/ Mürtəzaqulu Şamlu «Divan»ı; 2/ Səfi «Divan»ı; 3/ Mirzə Rəzi Artimani «Divan»ı; 4/ Fəttahi Nişaburinin elm haqqında risaləsi.

132 vərəqdən ibarət bu məcmuə 12-ci əsrin (hicri-İQ) birinci yansında gözəl nəstəliq-şikəstə xətt ilə yazılmışdır. Kağız tirmə növlü və hər səhifə 15 sətrdən ibarətdir. Məcmuədə gedən Səfi «Divan»ı 19 vərəq – 28 səhifədir. Bu nüsxədə 5 türkcə qəzəl və qit'ə yer alır.

İkinci əlyazma Tehran danişğahının mərkəzi kitabxanasında 2460-cı nömrə altında hişz olunur. Nüsxə hicri 11-ci əsrdə nəstəliq xətti və çəlipa formasında yazılmışdır. Əlyazma tamamilə Səfinin şe'rlərini əhatə edir, amma təəssüf ki, əvvəl və axırından səhifələr

düşmüşdür. Bu əlyazma 16 səhifə /8 vərəq/ və 22x12 əndə zəsinədir. Burada Səfininin 11 türkçə qəzəl, qit'ə və rübaisi verilmişdir.

Hələlik vəsf etdiyimiz bu iki əlyazma nüsxəsindən yararlanaraq Sultan Şeyx Səfi Ərdəbiliyə mənsub şe'rləri tədqiq və nəql edirik. Mətlərin fərqlərini ətək yazılarında verəcəyik. Sözlərin imlasını tamamilə dəyişib müasirləşdirmişik.

«Bən» və «kibi» tək sözləri də dəyişib «mən» və «kimi» şəklində yazdıq. Oxuya bilmədiyimiz sözlərin yerinə üç nöqtə qoyduq və artırdığımız sözləri iki dımaq // içində aldıq.

Ümidvaram ki, bu kiçik addım Sultan Şeyx Səfi Ərdəbilinin mükəmməl «Divan»-ını tapıb tədqiq etmə üçün bir başlanğıc hesab olunacaqdır.

Şeyx Səfinin türkçə şe'rlərinin şivəsi Qazi Bürhanəddin şivəsinə bənzəyir, həm də dilimizdə olan ən gözəl və axıcı sözlər və istilahlər ilə doludur. Şe'rlərdə «ağacın sarmaşması», «göyərçin yollamaq», «qucuşmaq», «od tullamaq» və «qan qaynamaq» kimi gözəl türkçə tərkiblər işlənmişdir.

Şe'rlərdə hələ ədəbiyyat tariximizə Xacə Əhməd Yəsəvi zamanından girmiş bə'zi irfani anamlı sözlər də gözə dəyir. Hələ atalar sözlərindən işlənmiş neçə misralar Şeyx Səfinin özənə dilinə olan tükənməz rəğbətini göstərir.

Aşağıdakı misralara nəzər salalım:

Dəniz murdar olma z it su içməgindən.

Ağır qaralı karvan sövti -cərəs neylər.

İşqsız sərvə oxşarlar vəfasız sərvəqamətlər.

Bu misralar sübut edir ki, Şeyx Səfiəddin Ərdəbili dilimizin tükənməz folklor xəzinəsindən qidalanan həcmli bir «Divan» yaratmış olmalıdır.

Şe'rlərin dili o qədər sağlam, axıcı və danışq dilinə yaxındır ki, bu gün çağdaş şe'rimizdə dil teorisinin hədəflərindən sayılan kütlə danışığına yaxınlıq məquləsində hesab oluna bilər.

Şeyx Səfi, əlbəttə ki, ariflər başçısı və irfan ulusudur. Onun dilindən bəyan olunan nəsr parçaları, tamamilə irfanə istilahlər, lüğətlər, beytlər və sözlər ilə doludur. Və lakin bizə miras qoyub getdiyi türkçə şe'rlərdə işlətdiyi bəzi irfani istilahlərin kökü də elin danışq dilindən alınmışdır.

Misal üçün «Mə'nə çağırən ər» tərkibini nəzərə alalım və ya «eşq zənciri», «həqq ya dı» və bu kimi tərkiblər türkçəmizin tam dil bilim qaydalarına uyğun düzəlmişdir.

Biz burada söylədiyimiz kimi, türkçə sözlərin imlasını çağdaşlaşdırdıq və ətək yazıda bə'zi sözlərin əski formasını da verdik. Hələ mətn fərqləri və variantları da zikr etməyi faydalı saydıq və bə'zi lüğətləri mə'na etdik. Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin türkçə «Divan»-ının tam mətnini bərpa etmə hər zaman ürəyimizdə bir arzu kimi qalır.

GƏLTUR

Qılnc bağı dutubdur gözlərim, saqi, kədu gəltur,

Vurubdur tərəcə xəmə qanından bir səbu gəltur.

.... Lalə dodaqlar sinəmdə açılmış,

Gözüm qanını olma z bağlamaq camı dolu gəltur.

AĞLARLAR

Ağaclar sarmaşıb qəddindən a yrı zar ağlarlar,
Sızılclar pərirulər kimi təkrar ağlarlar.

SEVİŞMƏKLƏR

Göyərçin yolladım, ya zdım sənə səndən şikayətlər,
Qolunda ol qanadlardır başı bağlı kitabətlər.
Unudma aşiqi, namehriban olma, mənim canım,
İşqsız sərvəoxşarlar vəfasız sərvqamətlər.
Səni tanrı, necə səndən şikayət etməyim axır,
Hanı ol na zlı baxmaqlar, hanı gizlin işarətlər.
Hanı zalim, hanı gö züm, hanı kafir, hanı canım?
Sevişməklər, barışmaqlar, təpişməklər, qucuşmaqlar!

NEYLƏR

Olan həqq ya dı birlə qayğısız di vanə, kəs neylər,
Qılinc əlində mə'ni çağırən ər, da drəs neylər.
Sınıq könlüm nəvə dutma zsa, əskim fəvcü kəsilməz,
Böylə a ğır qaralı karvan sövti -cərəs neylər.
Çəkən köksün şikafından mənim biddərd könlümni,
Bu qanlı bəhr qarşısında zəngi var, səs neylər.
Dəniz mudrar olma z it su içməğmdən, ey arif,
Həqiqət anlıyan arı könüllərdə həvəs neylər.

CANAN OLUR

Can qılında cism tərkin məhrəmi-canan olur,
Quş yuvasından a zanda həmdəmi – şeytan olur.

AŞIYAN EYLƏR

Həbibim nə zdan Leylini ancaq pasiban eylər,
Mənim könlüm quş u Məcnun başında aşıyan eylər.

BENGALƏLƏNMİŞ

Tutur könlümdən atəş lələlənmiş,
Başım dan dud qalxar halələlənmiş,
Keyik kimi çürümüş kükrən nə z,
Baxış durna kimi donbalələlənmiş.
Tökülmüş zülfi yağı tək qucağə,
İçib hindul əri bengalələlənmiş.

QAÇIN

Eşq zəncirimi uzdū, yol açın,
Uy uşaqlar! Ululu gəldi, qaçm!

XAR OLSUN

Məni xar eyliyənlər gözlərdə, ya rəb, xarü zar olsun,
Deməm kim mənədən artıq, mən kimi gözlərdə xar olsun.

MÖVZUN-MÖVZUN

Qoydu üz könlümə qəmləşkəri hamun-hamun,
Qara baydağlı ələmlər ucu gülün-gülün,
Çağırırdım qatı a vəzilə: - Leyli, Leyli!
Dağ səsi verdi cavabında ki: - Məcnun, Məcnun.
Gözlərimdən yana od tutladı duzax-duzax,
Gəzərimdən yana qan qaynadı Ceyhun-Ceyhun,
Bu nə viranə köndür, Səfi, ey vay, ey vay!
Sərvlər var idi bu bağdə mövzun-mövzun.

YATIŞ

Bu nə cəlvədir, nə qamət, nə rəviş yerləşdirür bu,
Nə rəviş yerləşdirür bu, nə gözəl rəvişdirür bu?
Bu nə nağıl sürmədir ha y, bu nə qanlı qəmədir va y,
Bu nə gözdürür, nə ki priki, nə qıya baxışdırür bu?
Ağızını öpmək olmaz dodağını əmmək olmaz
Ürəyimi qan elərsən, nə bəla gülüşdürür bu?
Mənə gər yanaşa ol gül, sümüyüm küyüb olarkül,
Ki tutuşmuş oddurur o, qurumuş qamışdırür bu?
Bu nə hüsnür, nə afət, bu nə sürü nə qiyamət
Bu nə eşqdür, nə möhnət, nə xəbərdar işdürür bu?
Ağrı başımda tüklər, qapısında oldum əbət,
Demədi o nağıl dilbərkə bizim gülmüşdürür bu?
Səfinin sözün inanma, sən onun oduna yanma,
Özünü oyaq sanma, ki yaman yatışdırür bu?

QANLIPIYALƏ

Göy güldü, bulud ağladı, ey şanlı piyalə,
Səldi məni meyşövrünə bu qanlı piyalə.
Oldum ki dilim dutmaya, saqi, kərəmeylə,
Allahı seversən, mənə bir canlı piyalə.

VALLAHİ, BİLLAHİ

Dəmin kim dərdimi bilməz bilir vallahi, billahi,
Desə bilməm, inanmayın, aldadır vallahi, billahi.
Dedin hərgiz mənim könlüm sənənlə mehriban olmaz,
Demə zalim, demə kafir, olur vallahi, billahi.
Qıya baxgəc, təbəssüm nazik etgəc iltifətlə,

Məni axır bu zalim öldürür vallahı, billahi.
Deyin Məcnun gəlibdir şəhrə, evdən çıx tamaşa qıl,
Uşaqdır na zənim, aldanır vallahı, billahi.
Səfini qoyma yalqız, getmə, getmə, getmə, gəl, gəl, gəl,
Yazıqdır, başına dönüm, ölür vallahı, billahi.

AYAQ ÇƏKMƏK

Dust kuyundan ayaq çəkmək mənə çox ar idi,
İləni birlə süründüm ta sümügüm var idi.
Var idi bir gün ki, bədxubarımla var idi,
Gülsə idim mən gülərdi, ağlasam ağlar idi,
İçdiyim qan, yediyim qəm, rahətim a zar idi.

QƏRİBƏM

Üz gizləmə gün tək qara çadır yiyəsi ha y,
Axşam araya girdi, qərībəm, neyləyim vay.

ŞƏHLA KİMİ

Yar dodağın əmər qarşıda həlvə kimi,
Baxa-baxa ağlaram nərgisi şəhla kimi.

ŞÖ'LƏ

Günəş bir şö'lədir əbləq başımdan,
Fələk bir lələdir qanlı yaşımdan,
Bu dərya gözki, lölədən gül açır,
Buludludur havalanmış yaşımdan.

LÜĞƏT

Kədu – qabaq, balqabaq
Səbu – bardaq, kuzə
Xüm – küp
Zar – nalə ilə; çarəsiz
Pəñiru – pəni sifəli, pəni üzlü; gözəl
Kitabət – yazılar; burada məktublar mə'nasında
Birlə – birlikdə, bir yerdə
Dadrəs – dada çatan, fəryada yetişən
Fövc – dəstə, camaat
Sövti-cərəs – zıncırov səsi
Şikaf – çat, yanq; yaran, parçalayan
Arı – təmiz, saf
Aşıyan – yuva, sığınacaq, məskan
Pasiban – gözetçi; kömək edən
Tutur – burada od tutmaq, alışmaq mə'nasında

Dud – tüstü
 Ululu – al arvadı, hululu
 Hamun – çöl, səhra
 Baydaq – bayraq
 Gülgün – qızıl gül rəngi; al, qırmızı
 Qatı – bərk, möhkəm
 Duzəx – cəhənnəm
 Mövzun – yaraşıqlı; sərxoş, məst
 Şur – qalmaqal, eşq, sevgi
 Əbtər – burada quyruğu kəsik heyvan, it mə'nasında
 Demin – deməyin, söyləmiyin
 Xuban – gözəl
 Kuy – burada küçə, məhəllə, yer mə'nasında
 Əbləq – ala-bula, alaca
 Lölö – inci, durr

ŞEYX SƏFİYƏ MƏNSUB GİLƏKCƏ ŞE'RLƏR

Ön sözdə qeyd etdiyimiz kimi Şeyx Səfiəddin İshaq Şeyx Zahid Gilaninin qızı Bibi Fatimə ilə evlənmiş və iyirmi ildən ziyadə, Şeyx Zahidin ölümünə qədər giləklər arasında yaşamışdır. Odur ki, Şeyx Səfi gilək dilini də ya xşı öyrənə bilmişdir.

«Silsilə-tün-nəsəbi-Səfəviyyə» kitabında Şeyx Zahid Gilaninin nəvəsi Şeyx Hüseyn bir neçə qoşabeyt və bə'zi farsça şe'rləri Şeyx Səfiyə mənsub edir. Əlbəttə, bu şe'rlərin Şeyx Səfidən olmasında şəkk də vardır.

Biz bu şe'rlərin Şeyx Səfiyə mənsub olmasında şəkk etmirik. O, hər bir türk alimi və düşüncə sahibi kimi ətrafında olan bir çox dilləri və yarıdilləri öyrənmişdir. Giləkçə, talışca, tatca yarıdilləri, farsça və ərəbcə dilləri yaxşı bilirdi və bu dillərdə və yarıdillərdə bə'zən danışması və ya bə'zi şe'r və qısa sözlər yazması da şəkkə sayan bir hadisə deyildir. Mərhum Əli Əkbər Dehxuda farsça qaynaqlara əsaslanaraq yazır: «U əbyati həm be zəbane gilaniyi farsî sorude əst» (Tərcüməsi: O gilək dilində də bir sıra beytlər yazmışdır).

İlk öncə ona mənsub türkçə olmayan beytlərə «Silsilə-tün-nəsəbi-Səfəviyyə» kitabının müəllifi farsça şəhrlər də yazmışdır. Şe'rləri həmin farsça şəhrlərə bərabər nəşr edirik. Şe'rlər fars dillərinin folklorik şe'r qəlibləri olan «Fəhəviyyat» adlandırdıqları on bir sillablı (hecalı – İ.Q.) misralarda yazılmışdır. Bu qəliblərdə Baba Tahir Üryan, Faiz Dəştisani, Şatər Abbas Səbuhinin ya zdiqləri qoşa beytlərən tanınmış şe'rlər sayılır.

3-2 GİLƏKÇƏ QOŞA BEYTLƏR VƏ ŞƏRHLƏRİ

İddiasızlıq və təvəzökarlıq barədə buyurur:

Şərh – Yə'ni saf ürəkli Səfiyəm və taliblərə Haqqın sirr xəzinələrinin yolunu göstərirəm. Bununla belə dərddli və bəcarəyəm, çünki heç kəs iddia və təkəbbürlə vəhdət aləminə yetişməyib. Ona görə də mən acizlik və təvəzökarlığımdan dərvişlərin ayağının tozuyam.

Şərh – Hədsiz məhəbbət və fədakarlığın ucbatından dərddilərin könlünü almaq barədə buyurur ki, qoy bütün dərddilərin dərddi mənim kədərli canıma gəlsin, mən onların ayaqlarının tozu olum, həyatım və ölümüm dərddilər arasında olsun, çünki onlar vəhdət aləminin həqiqətlərini dərk etmək yolunda mənim yoldaşlarımdır.

Ürək genişliyi barədə buyurur:

Şərh – Deməyin ki, mən bir an belə vəhdət aləmindən uzağam. Belə ki, mən qüdrətimi, gücümü və arxayınlığımı vəhdət aləminin seçilmişlərindən alıram. Mən çiyrimi ərs və kürsünün altına qoymuşam, yə'ni onları saxlayanlara kömək üçün çiyrimi vermişəm. Bu şərafə nail olmağımın səbəbi isə odur ki, mən Sultan Şeyx Zahidin çövgəninin quyuyam, yəni kamil ustadın tərbiyə almışam, ona müti və itaətkaram.

Şərh – Mən vəhdət aləminin şahbazıyam, çünki taliblərin vücudunda alcaq sifətlərin ilanlarını məhv edib öldürmüşəm. Mən vəfəliyəm, çünki vəfəsizlərin adətlərini tərək etmişəm. Mən ilahi qüdrətin möhkəm ipiyəm ki, kamil ustad müti və itayətkar olumşam. Yə'ni mənə hakim kəsilən böyüklük sifəti yandırıcı atəş xüsusiyyətlərinə malik olsa da, mən həlimlik və dözümlülük suyu ilə onu söndürüb heç kəsi incitməmişəm.

Şərh – Yə'ni o Allahdır, şə'ni uca olan Allah ki, bənzərsiz və vahiddir, zatında və sifətlərində yeganədir. Və bu da maddi aləmdən ibarət olan dünyadır ki, büsbütün səhra və çöllükdür. Mənim qəlbimin istəyi bu idi ki, həqiqi məhəbub olan şə'ni uca Haqqın məhəbbəti mənə məxsus olsun. Halbuki hər şəhər və hər vilayət Haqqın aşiq və müştaqlarının hay-küyü və səs-sədası ilə doludur.

Şeyx Zahidə – qəbri nurla dolsun! – xitabən buyurur:

Şərh – Yə'ni elə ki kamil ustad olan sənin dərgahına üz tutdum və pənah gətirdim, bütün ehtiyaclarım ödəndi və sənin diqqətin sayəsində ürəyim həzrəti – Mustafanın adı ilə dirçəldi. Sabah qiyamət günü məndən əməllərimi sorğu-sual edəndə, iki əlimlə həzrət Əliyi – Mürtəzanın və onun şərafli nəslinin ətəyindən tutacağam.

Şərh – Həmd olsun Allaha ki, mənim şeyximin kəramət və səxavəti bütün taliblərə şamildir. Mənim vücudum məhəbbət atəşi ilə doludur, eşq və sevgi şö'ləsi ondan heç əskik olmur. Mən bütün Şamı və Şirazi açıq və gizli şəkildə kamil ustad sorğu ilə dolaşdım və aləmin bütün guşənişinlərinin yanında oldum. Mənim şeyxim cihad meydanındakı bütün ərənlərin başçısı və sərdarı imiş və mənim xəbərim yox idi.

Yenə ustad xitabən buyurur:

Şərh – Yə'ni mənə həyat ver və ürəyimi mərifət nuru ilə dirilt ki, yoxluq və ölüm onun ətrafına dolanmasın. Mənə qulaq ver ki, hatiflərdən və ilhamlardan qeyb aləminin nidasını eşidim. Mənə dil bəxş elə ki, daim məhəbbətdən danışım və beləliklə, bütün deməli və eşitməli mətləblərdən ağıh olum.

Yenə də öz ustadının tərifində b uyurur:

Şərh – Yə'ni sən uca hümmətli ürəyin elə bir uca dağdır ki, zirvəsi görünür. Sənin ulvi eşqin elə bir dirilik çeşməsidir ki, onun yolunu bağlamaq mümkünsüzdür. Sənin həlimlik və səbrin həmişə abad olan şəriət bağına bənzəyir. Sənin müqəddəs ruhun elə bir şahbazdır ki, onun uçuşunun həddi yoxdur və əgər təsadüfən qanad açarsa, iki dünyanı bir göz qırpımında seyr edər.

Şərh – Yə'ni ürək əhlinin sözləri, onların öyüd və nəsihətləri qulağında sırğa (hərfor: durr) kimidir, həmişə onlara əməl edirəm, çünki bəndələrin əməllərini ya zən iki katib həmişə çiyində oturub xeyir və ya şəər, nə olursa, qeydə alırlar. Mən ərənlər təki ürəyimdə and içmişəm ki, haqqdan savayı heç nəyə diqqət yetirməyəcəyəm.

Şərh – Yə'ni mən vəhdət aləmində bəslənmişəm və vəhdət aləminin vəsfi daim dilimin əzbəridir. Odur ki, sə'yimin atını daim vəhdət aləmində çapıram və ürəyim vəhdət aləminin şövqü ilə doludur. Nə qədər ki, sağam, eşqdən nalə çəkəcəyəm.

3-3. KƏSRƏVİNİN İDDİASI

Qeyd etmək lazımdır ki, Əhməd Kəsrəvi və onun əlusaqları Şeyx Səfiəddin Ərdəbiliyə mənsub qoşabeytlərin giləkcə olduğunu anlamamışlar, onları məchul «Azəri ya zəbane-bastane-Azərbaycan» dilinə mənsub etmişlər və Azərbaycanda asimilizə siyasi hərəkətlərin öncüsü olmuşlar. Bu siyasi oyunun başçıları Tehranın rotari klubları və fəramasoneri lojların üzvləri və «pakdin»lər idilər və Kəsrəvinin peyğəmbərliyini qəbul edirdilər

ŞEYX SƏFİYƏ MƏNSUB OLAN FARSÇA ŞE'RLƏR

Şeyx Səfiəddin Ərdəbiliyə mənsub olan farsça şe'rlər bir çox «Səfi» diwanlarında vardır. Bir neçə farsça qəzəl «Silsilə-tün-nəsəbi-Səfəviyyə» kitabında və üç rübai «Danışməndani

– Azərbaycan» əsərində ona mənsub edilmişdir. Əlbəttə, bu rübailərdən birisini təzkirələr Səfi Şira -ziyə və başqasını da Səfi Raziyə mənsub edirlər. Biz burada verdiyimiz farsça şe'rləri əlmizdə olan mətbu qay-naqlardan verdik və hər şe'rin altında aldığımız qayanğı zikr etmişik. Biz «Şeyx Səfinin türkçə şe'rləri» bəhsində dediyimiz kimi, təzkirələrdə əlli nəfərə yaxın Səfəviyyə dövründə «Səfi» təxəllüsü ilə türkçə və farsça şe'r yazanlardan ad aparılır. Əgər türkçə şe'rlərin Şeyx Səfiyə mənsub olmasına şəkk etməsək ki, etmirik, farsça şe'rlərin mütləq ondan olmasını isbat etmənin xas tədqiqata ehtiyacı vardır. Bununla belə, biz burada ələ gətirə bildiyimiz farsça şe'rləri də «Qara məcmuə»yə saldıq.

4-2 ŞEYX SƏFİYƏ MƏNSUB OLAN FARSÇA ŞE'RLƏR

Yüz xətanı bağışlayan kərəm sahibi
 Ürəyini sıxma, Səfi, bizim günahımızı bağışlayar.
 Kimin ürəyində zərrə qədər Əli məhəbbəti varsa,
 Nə qədər günah etsə də, Allah onu bağışlayar.

Vay bu sönük zikrə, nə vaxta qədər bu uzun fikirdən
 Yanıqlı ahlara çəkəcək və saralmış üzlə /gəzəcəksən?!
 Daim meyi iç ki, meyini tağı-bərabəri yoxdur
 Və dünyada heç bir şərabətin ona bənzəri yoxdur.
 Səlsəbil suyu yalnız vəd olunduğu üçün
 İndi nağıd olan şərab Səlsəbildən əskik deyil.
 Haqq onun təminatını vəsf edərkən «Səlsəbil» dedisə də,
 Şərabda eləsirlər var ki, heç zəncəfil də yoxdur.
 Aqilsənə, ağlla, kəməllə, xoş danışığıla (şərab iç),
 Yox, qafilsənə, içmə, çünki bu, yol üstündəki su deyil.
 Əgər meyi içəni (cəhənnəm) odu ilə qorxudurlarsa,
 Bil ki, bu, Xəlilin odunun nişanəsindən başqa bir şey deyil.
 Meyi tərifləyən «onda insanlara xeyir var» ayəsi mövcuddur,
 Yaxşı oxu, çünki (doğrudan da) onun xeyri az deyil.
 Cahanda Səfinin eybi yalnız meyi içməkdir
 Şükrlərsən Allaha ki, alçaq və paxıl deyil
 («Silsilətin – nəşə»)

Sənin üzün Qur'an təki səhvsiz və xətasızdır
 Və təqdir qələmi onu yalnız müşk ilə ya zib.
 Gözün və ağzın – vəqf işarəsi, qaşın – mədd (işarəsidir)
 Kipriklərin – hərəkətlər, xal və xəttin – nöqtəli hərflərdir 1.

Həç vaxt heç kimin qəlbini incitmə, Səfi,
 Əgər bacarsan, bir ürəyi ələ al, Səfi!

Öz işinin cilovunu əldə saxla, Səfi,
Amandır Səfi, min dəfə amandır, Səfi2!

O kəslər ki, surətdən bütün mənanı oxuyarlar,
Dünya dəftərinin əbsədindən axirət yazısını oxuyarlar.
Elm yolu ilə bəndənin üzünə yaxşı nəzər saldıqda,
Onun bütün vücudundan yalnız Aganı oxuyarlar.
Məhbubun üzünün əksi işıq salarsa,
Onun üzünün parıltısını təcəllə nuru adlandırırlar.
Səfi öz kitabxanasından Allahın sirrini oxudu,
Buna görə də sufilər onu aşkar oxuyurlar.

Ey Səfi, sufinin saflığı saf şərabdan olur,
Zahiri zəhidlikdən və boş sözlərdən olmur.
Müxaliflərə saf və xalis vəhdət şərabını dadızdırma,
Çünki onlar dava edirlər, dəvə isə bildiyin kimi, yol verilməkdir.
Sən özündən «çıxma yınca» Allaha layiq ola bilərsənmi?!
Qılınc qınında olduğca kəsə bilməzlər!
Həccə gedən kəs kimi Kə'bəni təvaf edib nə diləyirsən?!
Axı «qorxma!» məqamında dilək və qorxu qeyb olur!
Səfaya çatdırınsa, ey Səfi, Mərvəyə getmə,
Çünki hər şey ürək Kə'bəsinin ətrafına təvaf edərlər!

Ürəyim sənə üzünün surətini nəqş edəndən bəri
Qiyamət günündəki rəssam kimi o d içində oturdu.
Bu sevdalı ürəyin dənəsi Siyavuş kimi
Özünü oda vurdu, lakin oddan qurtuldu.
Xəlilullah kimi o dədəği, üzünü xətti xətlərlə yib,
Odda su, gül və reyhan içərisində oturdu.
Əgər Azərsən çöhrənin Xəlilini yuxuda görsəydi,
İbrahim kimi bütlənin üzünün naxışını sındırırdı.
Və əgər Kə'bədə sənə üzün kimi bir qiblə olsaydı, şübhəsiz,
Cəhiliyyət dövründə heç kəs büt-pərəst olmazdı.
Kim sənə şirin dodağının camından bir qətrə daddısa,
Sənə gözü kimi görüş şərabından daim məst oldu.
Saf şərab, sənə dodaqların və Səfinin camı arasında,
Ələst günündən üzün bəri ruhi əlaqə vardır.

«ƏL-BUYURUQ» NƏDİR?

«Əl-buyuruq» risaləsi Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin «talib» adlanan müridləri tərəfindən yazılmışdır. Bu risalə, ümumiyyətlə, Şeyx Sədrəddinin dilindən yazılır. Əsər 50 bölümdədir. Hər bölümdə Şeyx Sədrəddin Sultan Şeyx Səfiəddindən bir sual edir və Şeyx Səfi o suallara cavab verir.

«Əl-buyuruq» mənəqibini Əhəd Hamid əs-Sərraf Mosul ətrafında yaşayan Qızılbaşıyə bacalan türkləri arasında tapıb, ərəbcə çeviri və izahatla nəşr etmişdir.

«Əl-buyuruq» «Qara məcmuə»nin əsas hissəsi kimi «Mənəqibi-şərif-qütbül-arifin həzrət Şeyx Səfi qəddəsallah sirrəhul-əziz» adlanmışdır.

Əsər «ümme-ti-xas və mömini-pəke'tiqad olan qardaşlara» təlim etmə üçün «Qara məcmuə»lərə daxil edilmiş bir zaviyə dərsləri kimi dəyərləndirilir. Əsər sadə nəsr ilə yazılmışdır, cümlələr qısa və gözəl sədlər ilə doludur: «... Lölöyi-candır, nə mərcandır, hər biri bir candır, möhkəm saxlayıb bu sözləri can qulaqlarına qoyalar, ənbiyanın sirrin bilib duyalar, övliyanın ərkaniyan uylar...»

Əsərə Şah İsmayıl Xətəinin şə'rləri də şahid misal kimi daxil edilmişdir. Bu iş «Qara məcmuə»lərin ümumi halıdır.

«Əl-buyuruq» mənəqibini təqdim etməkdə, imlanın çağlaşdırılması məsələsində, sözlərin əski tələffüzlərinə və ya xas vilayət formalarına əl vurmadiq və yalnız ya zi qaydalarını müasir oxucunun rahat oxuması üçün dəyişdik.

Misal üçün « » formasını « », « » formasını « », « » formasını « » ya zдық. Habelə Ərdəbiləhcə və şivəsində yazılan « », « », « » və « » kimi sözlərin dəyişməsinə də məqsədə uyğun saydıq. Lakin nəsr şivəsi və üslubuna əl vürmadan, lazım gəldikdə sözlərin əmək ya zıda izahını verməyə çalışdıq. Mətnə artırdığımız sözləri arta // içindəldik.

5-2 KİT ABIN MÜQƏDİMMƏSİ

«KİT AB ƏL-MƏNAQİB»

(«ƏL-BUYURUQ»)

Bu, Şeyx Sədrəddin ilə qütbül-arifin /ariflərin qütbu/ Şeyx Səfiəddin bin İshaq əl-Ərdəbili arasında təriqət adabı /qaydaları/ haqqında söhbəti ehtiva edən bir kitabdır.

«Kitab əl – mənəqib» müqəddəs kitablar silsiləsindən hesab olunur və onlar da «Əl-burx» / «Əl-buyuruq» /, yaxud buyrulan şeylər, /məsələlər/ haqqında kitab adlandırılır.

Bağışlayan və rəhmli Allahın adı ilə

«Əl-buyuruq» kitabı şərəfətli qütbül-arifin /ariflərin qütbu/ həzrət Şeyx Səfinin /Allah onun əziz ruhunu müqəddəs etsin!/ mənqəbələrini haqqındadır.

Peyğəmbərlərin qəbrlərini ariflər üçün qiblə, çöllərdə dolaşanlar üçün Kə'bə etmiş Allaha şükr olsun! Allah onların ipindən ya pışmağı qiyamət gününə qədər qurtuluş üçün səbəb etdi və onlara sığınmağı yüksək dərəcələrə çatmaq üçün vasitəyə çevirdi. Səmələri yaradan, böyük bilgi sahibi, başlanğıcı və sonu bilinmiyən aləmlərin Rəbbi olan Allaha şükr olsun! Ən fəzilətli dualar və ən məzmunlu salamlar Allahın seçdiyi sadıq peyğəmbərinə, onun nəslinə, bütün övladlarına olsun! Ey rəhmlilərin rəhmliyi olan Allah, sənəin rəhminə görə dualar və salamlar başqa peyğəmbərlərə və elçilərə olsun! Amma bə'd, sərvəri-kainat və xülsətül-mövcudat, şəfiyi-ümme-t və səthəngi-qiyamət və ərkani-risələt, bülbuli-gülüstən, xaceyi-dünya və axirət, sədri-səfvət və mahi qəvəməti

və ya, müəllə və müzəkka və müctəba-yə'ni Həzrət Məhəmməd əl-Mustafa (səlləllahu əleyh və səlləm) həzrətləri cün kim fəna darində bəqa mülkin əzm etməli oldu, hədisi-şərif: «Əl mö'minun la yəmətun bəl yəntəqlunə min darül-fəna əla darül-bəqa». Həzrət Rəsul (əleyhissəlam) buyurur kim: «Mö'minlər ölməzlər, fənadən bəqaya nəql edilər, haman bir evdən bir evə köçər gibidir».

5-3. NƏBİYİ ƏKRƏM/S/ VƏSİYYƏTİ

Pəs ol vaxt Əsədullahül – qalib Əmirəlmö'minin Əli ibn Əbu Talib həzrətləri /ni/ hüzuruna istədi və ayıtdı:

- Ya Əli! Qürbi-həqqə müvasilət qərib olmuşdur. Mən dünyadan axirətə gedirəm və sənə bir qaç vəsiyyətedirəm. Gərəkdir kim, qəbul edəsən, iki cahanda əziz və möhtərəm olasan. Zira təriqət içində lazım olan nəsnələrdir, mənə Cəbraili-əmin həzrət Rəbbil-ələmindən vəhy gətirmişdir. İndi şəriət ənbiyanın və təriqət övliyanandır, mərifət sulükdür, həqiqət vəslət məqamıdır. Öylə haqq olmaqdır. Pəs bu cövhərləri «Ya zı» da sənə yadigar verəlim.

5-4. LÖ'LÖYİ-CAN

Ümməti-xas və mö'mini-pake'tiqad olan qardaşlara, lö'löyi-candır nə mərcandır ki, hər biri bir candır. Möhkəm saxlayıb bu sözləri dürr, tən /və/ can qulaqlarına qoyalar. Ənbiyanın sirrin bilib duyalar. Övliyanın ərkanına uyalar.

Mö'minlikdə pake'tiqad mühibblər ruzi-məhşərdə qiyamət qayim olunca bizim ələm və sancağımız altında bulunub şəfaətimizdən məhrum qalmayalar. İnşallah – təala.

5-5. ƏDƏB VƏ ƏRKAN

«Ya Əli! Həqq olub mühibbi-övliya olan kimsənlərə təlqin edib bu vəsiyyətləri deyəsən. Gücləri yetdikçə ələ qədrihi övliyanın ədəbindən və ərkanından eşidələr. Bilib, öyrənib övliyanın təriqin dutub gedələr və ona görə əmələdələr.

Və daha hər kim bu vəsiyyətləri dinləyib mucibincə əməl edərsə, ol mənim dostumdur, mən ondan xoşnud oluram, yarı həqqin cəmalını kəndisinə göstərirəm. Və hər kim bu vəsiyyətləri eşidib tutma zisə, mənim düşmanımdır», - dedi.

5-6. MÖ'TƏBƏR KİTAB

Pəs ol vaxt bu «Vəsiyyətnamə»yi Əmirəlmö'minin imam Əli əleyhissəlamə təslim eylədi və neçə dürlü pənd və nəsihət edib buna mütabiq hədisi-şərif söylədi. «Ənə mədinətul elmi və Əliyun babuha», yə'ni «Mən elmin şəhəriyəm və Əli qapısıdır». «Ənə və Əli mən nuri-vəhid», yə'ni «Mən və Əli bir nurdan xəlqiz».

Əsədullahül – qalib İmam Əli – əleyhissəlam həzrət Rəsul – səlləlahi əleh və səlləmə – həzrətlərinin ləfzi-kühəbarından pənd və nəsihəti qəbul edib hüzüri-şərifində yüzünü yerə urdu və ol «Vəsiyyətnamə»yi Rəsul həzrətinin hüzurunda yazdı, bir mö'təbər kitab eylədi. Daima oxuyub mucibincə əməl edirdi. Andan İmam Həsən /ə/ və İmam Hüseyin /ə/ və İmam Zeynəlabdin /ə/ həzrətlərinə irişdi – rəziullahi-təala əleyhim əcməin.

5-7. ƏRƏNLƏRDƏN YADİGAR

Ta kim silsilə-silsilə övladi – Rəsuldan bu «Vəsiyyətnamə» Şeyx Səfiəddin həzrətlərinə irişdi – qəddəsullah sirrəhul – əziz – oxuyub onlara əməl qıldı.

Kəndisinə mürid olub iradət götürən talib və dərvişlərinə mə'n təlqin edib bu «vəsiyyətnamə» mucibincə övliya məhəbbətlərinə irşad edərdi. Bizə daha ərənlərdən yadigar qaldı. Övliyanın mənaqibi budur, biləsən, taliblərə tərbiyə qılasan.

5-8. ŞEYX SƏFİNİN İLK BUYURUĞU

Şeyxi-aqıl və kamil və qürbi-həqqə vasil təhqiq xəlifətullah ənduh Şeyx Səfiəddin – rəhmətullah həzrətləri buyurur: «Həcan bir talib bu vəsiyyətləri dinləsə və mə'nasını anlasa, ol talib Həqq hüsurunun əmn və amanında olub dünya və axirət qorxularından qiya mət günündə bizim ilə həşr olur. Bu «Vəsiyyətnamə» oxunur /sa/, kimi qulaq dutub dinləməsə və mə'nasın anlamasa, gözü, könlü, bəyanda övliyanın ədəbin yerinə gətirməsə, ol talibdən Allah bizar, Rəsulallah bizar və filcümlə dünya və övliyalar və mələikələr bizar olurlar», - dedi.

5-9. TALİBİ-HƏQQ KİMDİR?

Məgər kim Şeyx Sədrəddin həzrətləri məclisdə ha zır idi və təriqətiçində Şeyx Səfiəddin /ın/ oğlu idi. Bu nitqi eşidincə filhal oturduğu yerdən ayağ üzünə durdu, gəlib Şeyx hüsurunda yüz yerə qoyub təzərrö' və niyə zeylədi və daha miskinliklə dedi:

- Ya Şeyx Talibi-həqq nədir? Bizə bəyan et, kərəmi-lütfündən, eşidəlim!

5-10. TALİBİN ALTI SİFƏTİ

Şeyx Səfi həzrətləri buyurub kim: «Talibi-həqq oldur kim, əvvəl ədəb /ala/, ikinci, əvəmdən kəsilmə, üçüncü, məhrəmin bilə, dördüncü, cəmi yədfə'lin tərək edə, beşinci, həqqə və xəlqə yaramaz iş etməyə, altıncı, hər qanda ola, şeyx qorxusun çəkə. Yəni: «Aşkar və ya məxfi mə'n bu işi görəsəm, şeyxim görür, bilər». - deyə, etməyə.

Övliya talibin könlünə və gözünə gündə yetmiş kərə n əzər etlər.

Nəzm

Sarayın pak et ki, mehmanxaneyi həqdir

Vaxt olur kim, xətni qurmağa sultan gəlir.

Pisi silinmiş-süpürülmüş görüncə, Sultan səfa edər. Topraq ol talib başma ki, övliya hazır və nazir bilməyə. Və hər kim könlü ayinəsin silməyə, ondan ənbiya və övliya bizardır», - dedi.

5-11. ŞEYXİN RİZASI

İndi talib olan kişi gərəkdir ki, sahibi-əql ola və hər işi ki işlər, əql təsərrüfə ilə işləyə, cəmi hərəkəti ilə zəbt etliyə, müxaliflik etməyə və əgri tərqiə getməyə. Etdigi iş və gətdigi yol şeyxin rızası ilə ola. Əgər şeyxin əmrinə müvafiq olmazsa, ol talibin çəkdiyi zəhmət və möhnət və məşəqqət filcümlə za ye olur və axirətdə şeytan kimi mə'l'un və məğb'un və mərdud olma yasan və dərğahdan sürülməyəsən. Cəhd edəsən kim, yüz min günahın daha olursa, Adam gibi, peyğəmbər gibi məğfur və məqbul olasan.

5-12. SİDQ VƏ E'TİQAD

Talib gərək bir iş işləyinc ək fikir eyləyə, əgər xeyir işləyə, şəri tərək eyləyə. Amma bir kişi zahir və batində Şeyxin işarətinə müntəzir ola və səfa nəzərinə məzhər düşə, haçan bir kişi talibi-həqq ola və daha övliya dərğahına gələ, əl verib ətək dutsa, iradə ilə təslim ola, övliya iqrar verib iman gətirsə, bu dünya xəlqindən kəsilib övliya guruhundan ola.

Amma burada imandan murad sidq və e'tiqad birlə inanmaqdır. Bir kişinin iqrarı sadıq və etiqadı dürüst olmasa, ol kişinin imanı olmaz. Din daha imandır və iman iki qism üzərindədir: biri təhqiqdır, digəri təqliddir. Təhqiq oldur kim, könlu qillü qəşdən mübərri ola və təqlid oldur kim, könlu doydolu vəsvəseyi-şeytan ola.

Və Şeyx Səfi buyurur ki: «Övliya mənzilində otura, talibin könünə nəzər edə, lövhül-məhfuzə və lövhül-insanə ola. Yə'ni bir kişi kim, yanına gəldi, nuri-vilayət ilə onun yaptığı xətalrı bilə və görə və təbiiyə eyləyə. Və hanki talibin könlu pak degildir, anı yanında qoymuya, rədd edə».

5-13. İMANSIZ ÖLMƏK

Şeyx Sədrəddin həzrətləri yenə sual verib ayıtdı: «Ya Şeyx! Talibin könlu necə olunca pak olur?».

Şeyx Səfi həzrətləri ayıtdı: «Binamaz loğmasın yeməyə. Talib olan kişi xəlqi-aləmə ixtilat etməmək gərək. Yə'ni əvam ilə alış-verişi etməməkdir. Yəzid övrət ilə yatmaya, yəzidin loğmasın yeməyə, kəndi gövhərinə yəzidə xərc etməyə və kəndi loğmasın yəzidə yedirməyə. Bir kimsə münkir və münafiq əkməgin yeyər isə, qursağında ikən ol kişinin və'dəsi irişib ölür isə, imansız ölür».

5-14. KÖNÜL HAQQ EVİDİR

Şeyx Sədrəddin ayıtdı: «Ya Şeyx! Binamaz kimlərdir?, -buyur, eşidəlim!».

Şeyx Səfi həzrətləri ayıtdı: «Binamaz anlardır kim, həqq sevgisin, peyğəmbər mehrin və övliya məhəbbətin könündən çıxara. Bunların yerinə təşviş və qillü qəşdən bədfikir və bədənmişə dolmuş ola və könlu daima təkəbbür ola, həqqə baş endirməyə və həqq sözə baş endirib «bəli» deməyə. Zira namazdan murad olunan niyazdır. Həqqə baş endirib, səcdə qılmaqdır. Bir kişi səcdə tərək eləsə, Həqqi-təala həzrətinə ibadət və pərəstiş etməmiş olur və şeytan kibi mərdud olur. Bir qul əfəndisinə sərkeş olub baş endirməsə və əmrinə müti' olmasa, asi olsa, əfəndisi onu qapısında qoymaz, rədd edir. İndi talib olan kişi ciddü cəhd edib qadir olduğu qadar gözə və könülə girmək. Zira kim, könül həqqin evidir. Pəs ev sahibi evdən xali degildir. Bir kişi həqqin evinə girsə, həqq ilə birlik etmiş olur».

5-15. TƏSLİM OLMAQ

Şeyx Sədrəddin ayıtdı: «Ya Şeyx! Təriq ətdə səcdə qılmaq nədir?- buyurunuz, eşidəlim və biləlim».

Şeyx Səfi – əleyhirrəhmə buyurdu kim: «Təriqət içində səcdə qılmaq niyaz məqamıdır, yə'ni təslim olmaqdır. Təslimdən murad oldur kim, başımı yolunuza qoydum, ayrığ mənim degildir. Zira kim, hər meydanı həqq mədanıdır. Bu meydana girən kişi başını top

eyləyib kəndini me ydana fəda edib, baş və candan keçmək gərəkdir. Böylə olsa, o kişi iradə ilə kəndini təsdiq və təhqiqi-övlüyə təslim etmişdir. Təriqətdə sidqi-e'tiqadını möhkəmədib könlünə vəsvəsə gətirməyə. Amma ədəb üzərinə olmasa, ol kişinin təslimi olma z», - dedi.

5-16. SƏCDƏ HƏQQƏDİR

Şeyx Sədrəddin aytdı: «Ya Şeyx! Səcdə Həqq üçün isə, burada xof yoxdur və əgər ədəb edərsə, Adəmdən de gəl, burada Həqdən daha ümid olmaya. Burada səcdə nə üçündür? Bir xoş düşün, bəyan elə, biləlim, müşkülümüz həll edib əyan elə, biz də ona görə qılalım».

Şeyx Səfi – rəhmətullahi-əleyh həzrətləri buyurdu: «Ol vaxt kim, Həqqi-təala həzrət Adəmin qalibini qüdrət əli ilə düzüb və mələikələrə səcdə üçün əmr etdi, ol əmr xud həqq oldu. İndi ol vaxt Həqqi-təala Adəmin qalibində kəndüzünü gizlətdi, mələikələr kəndüyə səcdə etdilər. Pəs İblis – əleyhəllə'nə ol vaxt təkəbbürlük edib səcdə etmədi, mə'lun və mətrud oldu. Bu mə'nadan kim, İblis qeyri-həqq sandı və Həzrəti-Həqqi Adəmin məzhərində görmədi və tanımadı. «Əbi vəs-təkbərə vəkanə minəl-kafirin» oldu (Tərcüməsi: İblisdən başqa hamı səcdə etdi. /yalnız/ o, lo vğalanaraq /səcdə etməkdən/ imtina etdi və kafirlərdən oldu. «Bəqərə» surəsi, 34-cü ayə/. Dürümüz (?), bisəm, və bibəsər, biyəd və biyəmsi və bibətəi İblis əleyhəl-lə' nət kəşf oldu. Və bilmədi kim, Həqdən qeyriyə səcdə qılmaq küfrdür. «Mən səcdəül-qeyr Allah fəqəd kafər». Tərcüməsi: «Əgər Adəm qeyri-həqq ola ydı, ona səcdə eləyən kafiri-mütləq ola ydı».

Pəs mə'lum oldu kim, səcdə Həqqədir, Həqdən qeyriyə səcdə qılmaq caiz de gildir. Əgər Həqq üçün edərsə, ol kişi kafiri-mütləq olur. Bu mə'nayı yaxşı fəhm etlə, əqlində səkəliyə gör, ta kim, «Latə-fəğhua» lardan olmayasan. «Ula'-ikə kəl-ən'ami bəl hum əzəllu ula'-ikə humul-gafilun» (Tərcüməsi: Bunlar heyvan kimidirlər, bəlkə də /on-dan/ daha çox zəlalətdədirlər. Qafil olanlar da məhz onlardır! «Əraf» su-rəsi, 179-cü ayə). Onların şə'nində gəlmişdir ki, həqqi bətdən fərq etləyənəmlər və Adəmə səcdə etləyənəmlər, səlat və zəkət əh-lindən de-gil-dirlər, cənabi Həqqin əsrarın nəql və təvil etləyənəmlər. Hey-van ki-mi şərabi-şəhvətdən özgə bilməzlər. «Yə'ləmunə zahirən-minəl-hə-ya-tid-dünya və hum' ənil-axirəti hum gafilun» (Tərcüməsi: Onlar dünya həyatının zahirini /ticarət və əkinçilik işlərini, məişət məsələlərini/ bilirlər, axirətdən isə xəbərsizdirlər. «Rum» surəsi, 7-ci ayə).

Pəs तरीق əhli olan qardaşlara vacibdir ki, hər gün səhər olduqda yerindən durub pak təharət ilə əbdəst alıb on iki imamı və çəhardəh mə'sumi-pakları zikr edib, ali-övladı şəfi' götürüb şahi-kərəmə gəlincəyə qədər cəmi məşayixləri yad edib, ruhi-münəvvərlərindən istianət tələb edib yardım diləyə və əhli-beyti – Rəsulun düşmənlərinə «təbərre» edib Məhəmməd və Əli dostlarına «təvəlla» etləyə. On iki imama iqrar edib, müşidəirə dət gətirə, ta kim, imanı dürüst ola.

Bir talib beş vaxt bu şərt ilə /na məz/ qılmaz isə, la yiqi-şah və məq-bu -li - dərğah olma z və mərdudi-əzəlidir. Ol kimsədən e'raz etmək gərək. Nəuzibillah min şərri zalikə. (Tərcüməsi: Onun şərrindən Allaha sığınram).

5-17. USTAD NƏFƏSİ

Şeyx Səfi həzrətləri buyurmuşdur kim: «Talib olan kimsə gərəkdir kim ustad nəfəsi ilə yürüyə, əmrlərinə qail ola. Müti' ola övlüyə. Haçan kim bir talib övlüyə nəfəsinə iman

gətirməsə, baqi e'tiqad etməyib inanmasa, könlünə şübhə bürünsə, yetmiş övliya qətl etmişcə günah hasil edər».

Və daha Şeyx Səfi həzrətləri buyurmuşdur: «Yol talibi olan kişi daim mücahidə qıla. Mücahidə oldur kim, qadیر olduğu qadar talib bir-birinə çox varmaq gərək, könlü xəstə olur. Pəs indi mücahidə ilə könlü ayinəsi silinir, pak mücəllə olur. Ol talib hər nəyə kim baxarsa, mürəbbisin görür, könül gözü açılır».

Daha /Şeyx Səfi həzrətləri/ buyurmuşdur: «Talib üç gündə bir dəfə mürəbbisinə vara, didarın görə və söhbətə irə, övliya kəlamın dinləyə, dürlü mərifət hasil eyləyə və neçə müşküllər həll eyləyə. Əgər üç gün-gecə varmasa, beş gün-gecə varmasa, yeddi gün və ya on gün, əl-hasil qırx gün varmasa, vədəsi irişib bu qırx gün içində ölərsə, ol talib övliya dan cüda düşmüş olur. Övliya qövlü onun üzərindədir. Biləsiz, qafil olma yası».

5-18. ÖVLİYA QÖVLÜ

Şeyx Səfi həzrətləri buyurur kim: «Övliyanın on iki qövlü vardır. Altısı talibindir. Pəs hər hangi talib bu altı qövlü bilib övliyanın nəfəsini yerinə gətirməyə, qıldığı dua batildir. Və əgər o altı qövlü yerinə gətirsə, övliya dostu olur».

5-19. ALTI QÖVL

Şeyx Sədrəddin həzrətləri sual etdi: «Ya Şeyx! Övliyanın ol altı qövlü nədir?, - buyurunuz, onu daha biləlim, qadیر olduğumuzca mücibincə əməl edəlim», - dedi.

Şeyx Səfi həzrətləri buyurdular kim: «Ol altı qövlün birincisi nama z-ni ya zdır. İkincisi budur kim, mücahidədir, talib bir-birinə çox varmaq gərək. Üçüncüsü, talib olan kişi əvami-nasdən münqəte'olub kəsilməkdir və əvə m loğmasın yeməməkdir və kəndi daha əvəmə loğmasın yedirməməkdir. Dördüncüsü, talib olan kişinin təqvası təmiz olmaq gərək. Yəni daima pak təharəli olmaq gərək. Hər hal üzərinə qarşı düşmək caiz degildir».

Dinlə nəfsin canlıdır,
Dutma yanlar qanlıdır,
Xətai, həzəreylə,
Bu yol nədir, yanlıdır.

Daha övliyanın altıncı qövlü oldur kim, daima zikrullahi dilində vird eyləyə, ol zikrin nuru qəlbinə düşə. Leylən və nəharən, sirrən və cəhrən tövhid eyləyə. Gecə və gündüz, gizli və aşikara tövhid kəlməsin söyləyə və həm nəfsi-əmmarənin kökünü qaza və kəndusunu təqva yə irgürə. Ol kimsənə rahi-təqva yə könlü bağlayıb cəla verə.

Həçan bir talib bu altı qövlü yerinə gətirsə, övliya ilə on iki qövlü yerinə gətirmiş gibi olur.

Amma ol on iki qövlün altısı kim övliyanındır, bəyanə gəlməz dil ilə şərh olmaz. Ol məqami-həldir, qal degildir. Və daha talib oldur kim, gün-düzü kəsətdə olursa, gecəsi vəhdətdə ola. Zira kim gecə övliya ba-zarı, gündüz xəlvə bazandır. Həçan bir talib hər gün xəlvə üzünə baxıb xəlvə ilə ixtilat eyləyə, ol talib min dərəcə qəfi-məna zil etməkdən geri qalır.

Pəs indi talib olan kişi gərəkdir gündüz xəlvə ilə müamilə edərsə, gecə Həqq ilə müamilə eyləyə».

5-20. GECƏNİN BEŞ BÖLÜMÜ

Şeyx Səfiəddin həzrətləri buyurur: «Sufi gərəkdir bir gecə /ni/ beş qism üzərinə təqsim eyləyə:

Əvvəl qism, təət və ibadət ilə məşğul ola.

İkinci qism, qal və qeydi fərağət edib rahat etməyə məşğul ola. Üçüncü qism, səhhət etməyə məşğul ola.

Dördüncü qism, vəhdət etməyə məşğul ola.

Beşinci qism, xəlvət etməyə məşğul ola».

Şeyx həzrətləri bu minval üzərinə daima ibadət etmiş idi. Zira kim, nəfsi-mücahidə bütün nicat verir.

Onun üçün kim bir gecənin on iki saatını beş qism edib və hər qismi bir dürlü hal üzərinə keçirsin və hər hal sirr üzərinə. Ol talib olan kişi kəndü /gecəsini/ şöylə təqsim eyləyə. Demişdir: «Amma təriq düşmanı vardır, onlardan həzər ediniz və qorxunuz».

5-21. TƏRİQ DÜŞMANI

Şeyx Sədrəddin aytdı: «Ya Şeyx! Təriq düşmanı kimlərdir? Buyu-ru-nuz, biləlim», - dedi.

Şeyx Səfiəddini-əleyhirrəhmə buyurdu kim: «Talibin dışarısı xəlqdir və içərisi övliyədir. Övliyə pakdır, öylə olsa, talib gərəkdir zahir və batini pak ola. Haçan bir talib övliyə məqamın xəlqə göstərsə, həm təriq düşmanıdır və həm bizim düşmanımızdır. «La fəta illa Əli la seyfə illa Zulfıqar». (Tərcüməsi: Əlidən başqa igid, Zülfuqardan qeyri qılınc yoxdur).

Pəs indi talib oldur kim, talibi qoxusundan bilə. Zira övliyə qoxusu talibdədir. Haçan bir talib ol qoxuyu bilməsə, övliyadan cüda olur və bir talibdə kim, ol qoxu olmasa, talib degildir, dünyadan axirətə imansız gedər.

Və daha bir kimsə övliyə tacın örü nəsnəyə buraxsa, ol cüdadır. Onlardan qaçmaq gərəkdir. Əgər qaçmazlarsa, kəndiləri daha onun kimi cüda olurlar. Övliyə əkanından məhrum qalırlar».

5-22. MÜNAFİQƏ LOĞMA YEDİRMƏ

Və yenə Şeyx Səfi həzrətləri buyurur: «Cənabi-Həqq həzrətləri talibin könlünə bir möhkəm qəl'ə yapmışdır. Şöylə kim ol qəl'ə yetmiş qatdır. Bu dünyadan artıqdır. Və həm yetmiş bargahı vardır, övliyanın bargahıdır.

İndi hər hansı talib kim münkir və münafiqdən sirrini saxlamasa və həm loğmasını münkir və münafiqə yedirsə, ol qəl'əyi xərab etmiş gibidir».

Şeyx Sədrəddin aydır: «Ya Şeyx! Talib bir-biri ilə necə dəyənilsin? Onu daha bəyan elə, biləlim».

Şeyx Səfiəddin – əleyhirrəhmə buyurdu kim: «Haçan bir talib bir talibin evinə varsa, ol ev sahibi olan talib gərəkdir kim, ona izzət və hörmət edib hər nə qadir olsa, mövcud bulunandan meydana gətirə və onun qədəmin mübarək bilə, gəldigindən səfələr hasil edə.

Əgər ol talib onun gəldigindən səfa və şövq hasil etməyib dəru-nun-dan ona məhəbbət göstərməyib varını ondan dəriğ edə, loğmasını sax-lasa, cənabi-Həqq və övliyə qatında üzü qaradır. İqrarı saf degildir.

Və daha bir talib loğmasın münkirə və münafiqə yedirsə, yetim əfini yedirmiş gibidir.

Və daha bir talib kəndi öz ətin bir münkirə versə, on iki imamın ətin yedirmişcə günah hasil edər».

5-23. ƏHLİ – ƏYAL İDARƏSİ

Şeyx Sədrəddin aytdı: «Ya Şeyx! Talib əhli-əyalı necə idarə etsin?».

Şeyx Səfi – ələ yihirrahmə buyurdu kim: «Haçan bir talibin xatunu bir övliya düşməninə görünsə, yenə ol talib onunla cəm' ola, xinzir ilə cəm' olmuş gibidir. Ondan ziyadə ehtiraz üzrə olmaq gərəkdir.

Pəs talib olan kişi övliya izin izləyib, mürşid rızasını gözləyib əmrinə görə əməl etmək gərək, ta kim, tanrı dostu ola. Zira kim, ustad nəfəsi təriqətdə imandır. Şöylə bilələr.

TƏHQİQ

Ərz eylədi əmanəti yerlərə və göylərə ol əmanət kim, Allah-təala həzrətinindir, dağlar taqət gətirməyib qaldıra bilmədilər. Və ol əmanəti cənabi-Həqq həzrətləri həzrət Adəm – əlye hissələmə verdi. Adəm – əlye yihissələm Həqq əmrini qəbul edib qaldırdı».

5.24. YEDDİ SİFƏT

Şeyx Sədrəddin aytdı: «Ya Şeyx! Ol əmanət nə idi kim, yerlər və göylər təhəmmül edəməyib götürə bilmədilər və daha insan götürdü?».

Şeyx Səfiəddin aytdı: «Ol əmanətlər bunlardır kim: əl, ayaq, göz, qulaq, dil, dodaq və nitq.

Bu yeddi qapı ixlas əslidir kim, yeddi sifətdir. Nə qədər sifətlər varsa, bu yeddi sifətdən hasil olur və bir daha şəhəvəti-nütfədir, derlər. Sufi gərəkdir bu yeddi qapuyu zəbt edib məhəllinə sərf eyləyə, cəhənnəmin qapısı onun üzərinə bağlı ola.

Və daha dərvişlik və sufilik oldur kim, nəfsi-əmmarəyi qətl edə, kəndisini ləvəməyə irgürə. Qövli-təala: «Ən əl nəfs la marət ba ləssuh». Yəni bir kişi nəfsinə uyub əmmarə ilə əmil olursa, ol kişi kəndisinə zülm etmiş olur. Süfi gərəkdir şəhvət əlindən bıqarə və zəlil olmaya. Qadir olduğu qadar mən' eyləyə, şəhvət atəşin söndürə.

Axmaqdır ol kişi kim, nəfsin diləyin verə və aqildir ol kişi kim, nəfsini qətl edə, kəndisini mülhəmə və mütmə'in əirgürə.

Bunlarınkı nə kim varsa, bu yeddi sifətdən qopar.

İndi bir talib ki, bu məzmunə sifətləri tərk edərsə, insan dərəcəsinə təriq bulur, nəfsi mütmə'inə ayaq basar, ol vaxt könlü və gözü açılar, eşq arı olar, ziyadə məhəbbət hasil olar, səfəyi-qəlb edər. Hansı talib ki, bu mərtəbəyə irsə, insani-kamil olmuş olur».

5-25. YOL İÇİNDƏ

Şeyx Səfiəddin aytdı: «Ya Şeyx! Talib yol içində necə gərəkdir?. Buyur, eşidəlim və biləlim».

Şeyx Sədrəddin həzrətləri buyurdu kim: «Talib olan kişi dəvə və eşşək və xinzir gibi gərək olsun. Yəni bunun timsalı budur kim, dəvə yük götürücüdür və həm qatar içindədir, bir kimsə məharinə ya pışsa, qalan dəvələr cümləsi onun ənsəsinə gedərlər. Sanma ki, müxalifə edərlər.

Pəs talib daha gərəkdir dəvə gibi qatar içində yük götürücü ola və rəhbər ilə müxalifət etməyə.

Mürşid su kimidir, su hər nəyə toxunsa, arıdar, pak edər. Mürşid daha talibin könlünü təmizlər. Mürşidi-kamil adəmi-cami-cahannüma edər. «Cami-cahannüm» nədir? Ayinəyi-Xuda dır.

Və cəmiyyət olduğu yerdəha zır ola və bir mənəyi-mərifət hasil edə.

Və xinzir daha doğrulduğu yerdən dönməz Talib daha gərəkdir ki, doğrulduğu yerdən dönməyə. Siratül-müstəqimdə doğru yeriye və doğru söyləyə, dost könlünü ağrıtmaya, könlü dərvişlikdə, dili mürüvvətdə ola, ta ki bu yolda məqsudunu bula.

Daha bir talib iki könlü bir edib ölürsə, münafiqdir».

5-26. ÖLÜMSÜZLÜK

Şeyx Sədrəddin aytdı: «Ya Şeyx! Mürüvvətnədir? Bəyan eylə, biləlim».

Şeyx Səfiəddin həzrətləri aytdı: «Bir talib övliya kələmin eşidə, həqq bilə, övliyanın mənəqibin dinləyə, hər nə deyərsə, ona görə əməl eyləyə və mirşüdin əmrini yerinə gətirə, ol talibə hərgiz ölüm yoxdur. Dünya dan axirətə iman ilə gedə, cümleyi-ənbiya və zümreyi-övliya ondan xoşnud ola, cənabi-Həqq həzrətləri ondan razı ola və cəmalını göstərə».

5-27. ÖVLİYADAN ÜZ DÖNDƏRMƏ

Şeyx Sədrəddin aytdı: «Ya Şeyx! Bir talib övliyadan üz döndərsə, halı necə olur?».

Şeyx Səfi həzrətləri buyurdu: «Bir talib övliyadan üz döndərsə, pir-dən dönmüş olur. Piri qəbul etməmiş, iblisi qəbul etmiş olur. Mün-kirdir, münafiqdir, üzü qaradır, dünyadan axirətə imansız gedər. Bir talib bir talibənəfəs versə, bir gün və'də ilə üç gün olsa, varmasa yed-di gün olsa, varmasa, ya on iki gün olsa varmasa, ol talib nəfəsə can bul-dur-ma-sa, ol nəfsdən ötrü taliblər onunla durub oturmasınlar. İqrarına can bul-dur-mayınca hər kim onunla durub otursa, övliya nəfəsinə iman gətir-mə-miş olur, üzü qara olur. İlla məgər kim ol talibin üzrü olmuş ola. Öy-lə olunca və'dəsinə xilaf etmiş olma z. Gəlib mürüvvət dedikdə qə-bul edələr. Zira kim «Əl üzr əndə kərəmül nas» məqbul deyib bu-yur-muş-lar gərək. Tərcüməsi: Ol talib bu taliblərdən üz döndərsə, münafiqdir».

5-28. MÜNAFIQ KİMDİR?

Şeyx Sədrəddin aytdı: «Ya Şeyx! Münafiq kimlərdir? Bizə bəyan elə, biləlim».

Şeyx Səfi-əleyhirrəhmə buyurdu kim: «Bir kimsənə övliya kə-la-mın eşidib həqq bilməsə və ona görə əməl qılmasa, könlü saf olmasa, kin, kibr, həsəd, büğz, büxl, təmə, ərinə qeybət məsəvi olsa, münafiqdir.

Və daha münafiq oldur kim, bir kişinin üzünə bir dürlü və ardına bir dürlü söyləyə.

Və daha münafiq oldur kim, övliya ya dil ilə iqrar verib iman gətirə. Amma könüldə təhqiq e'tiqad edib edib inanmaya. Qövl-təala «Ən əl münafiqun hum əl kafirun». Münafiq kafirdən əşəddir. Onunçun kim zəhir(də) kafir kəlməyi-şəhadət gətirməklə müsəlman olur. Amma münafiq iki üzlü, iki dilli, iki könüllü olur. Onlardan qaçmaq gərəkdir. Zira onlar övliya düşmanlarıdır, onların məkanı duzəxdir».

5-29. SEVGİ NİŞANI

Şeyx Sədrəddin aytdı: «Övliyaya, behəqq necə məhəbbət etmək gərəkdir?».

Şeyx Səfiəddin həzrətləri buyurur: «Haçan bir talib «övliyanı sevərəm» desə, taliblər ondan nişan istəyərlər. Zira kim, də'vayəm ə'na, aşiqənişan gərəkdir. Ol talib iqrarın an olub qıldığı də'vanın mənasın verirsə və nişanın göstərsə, xoş qəbul edələr. Əgər də'vasında açız olub nişan gətirməzsə, onu tərd edələr. Qırx gün içlərinə qoymayalar. Əgər qoyarlarsa, kəndiləri də murdar olurlar, övliya düşmanı olub axirətə imansız gədərlər.

Şe'r: – min Şeyx Səfi – ələ yhirrəhmə:

Eşq yolunda odur pəhləvan,

Göstərəm əşuq yolunda nişan,

Sevərəm deməklə asandır bürhan!»

5-30. TALİBİN NİŞANI

Şeyx Sədrəddin ayıtdı: «Ya Şeyxi-kamil! Ol talibin nişanı nədir, biləlim».

Şeyx Səfi həzrətləri buyurdu kim: «Ol talibin nişanı övliya ətəgin tutmaq, iqrar verib can və könüldən inanmaq və iman gətir-məkdir. Yə'ni hər fe'linə və hər halına «bəli» deyib inanmaqdır. «Mə-na-qibi-şərif» dinləyib övliya nəfəsin eşidib, mə'nasını anlayıb, ona görə əməl etməkdir. Cümlə varlığın ərənlər yoluna sərf edib, xərc etməkdir».

5-31. YETMİŞ İKİ MƏQAM

Şeyx Sədrəddin ayıtdı: «Ya Şeyx! Təriqət içində talibin qaç məqamı vardır? Buyurun, anlıyalım», - dedi.

Şeyx Səfi həzrətləri buyurdu kim: «Övliyanı-giram və məşayixi-üzam olan kimsələrin तरीqət və həqiqətdə yetmiş iki məqamı vardır. Ol yetmiş məqam dörd qapı içində övliyanındır və iki məqam talibindir. Haçan bir talib o iki məqamı yerinə gətirsə, övliya ilə ol yetmiş məqamı yerinə gətirmiş olar».

5-32. VƏFA VƏ TƏSDİQİ-QƏLB

Şeyx Sədrəddin ayıtdı: «Ol məqamlar nə məqamlardır ki, övliya ilə o yetmiş məqam müqabiləsində olar?»

Şeyx Səfiəddin həzrətləri ayıtdı: «Ol iki məqamın əvvəl məqamı övliya və vəfa etməkdir. Çünki iqrar verdi, gəldi «bəli» dedi, तरीqətdə ol «yol oğlu» oldu. Gərəkdir kim, ol iqrar üzərinə əhdini bəkləməkdir. Qövli-təala: «Bima əhdü əleyhə fəsvətiyə əcrə əzəmiyə». Cənabi-həqq həzrətləri buyurur: «Bir kişi mənim yoluma bel bağlayıb əhdinə vəfa edərsə, mən ona neçə dürlü ehsanlar edəyəm, şöyləkim hər biri əcri-ə'zim».

Və daha ikinci məqam təsdiqi-qəlbdir. «Və yəqulun məni həzə əl vəd in kuntum sadiqin». Yə'ni Tənn buyurur kim: «Ya qulum! Sən etdiyən əhdin vədinə vəfa (et) , necəkim ələst dəmində «bəli» demişdin, qövlündə dürüst ol vəsadiq ol. Yə'ni ayna gibi ol».

Pəs hansı talibdə təsəddüqi-qəlb olsa, təhqiq bilmiş olasınız ki, ol talib övliya dostudur. İndi bir kimsənə can və könüldən və dəruni-dildən övliyanı sevsə, vəfat etməli olsa, Əzrail canına və Şeytan imanına qəsd edərsə, ol vaxt övliya ol talibin imanını şeytan şərrindən saxlayıb əmin edərsə. Qövli-təala: «İla ən övliya illah la xəvf ələ yhim və ləhum yəxzünun».

Təhqiq: Bir talib mürşid ələkin tutub övliya təriqinə salik olsa, onun üzərinə heç qorxu yoxdur, məlul və məhzun olmasın. Həman sidq ilə bel bağlasın, gətirdi yerdə rəhbərin izin izləsin, hər iş də pirin rızasın gözləsin».

5-33. ŞAH XƏT AİNİN BU MƏ QAMDA /ŞEYX SƏFİNİN SÖZLƏRİNƏ AİD/ ŞE'Rİ

Gəl bir pirəxidmətə, əmək za'yə' olma zola,
Mürşid ətəgin möhkəm tut, kimsə əldən alma zola.
Bir işi bitirmək gərək, əsginin yetirmək gərək,
Yar ilə oturmaq gərək, heç kimsənə gülməzola.
Bir soyu soylamaq gərək, bir acı təyləməq gərək,
Bir dilün söyləmək gərək, firiş tələr bilməzola.
Çapıq bəhri olmaq gərək, ümmanlara dolmaq gərək,
Bir cəvahir bulmaq gərək, heç sərraflar bulma zola.
Gerçək aşiq olmaq gərək, mə'suqəsin bulmaq gərək,
Ölməzdən ər olmaq gərək, varıb onda ölməzola.
Quş diliylə uçmaq gərək, bu mə'nayı seçmək gərək,
Bir qədəhdən içmək gərək, içən ər ayılmazola.
Bir bağcaya girmək gərək, xub təfərrüç qılmaq gərək,
Bir gülü qoxlamaq gərək, hərgiz o gül solma zola.
Gəl, Xətai, sən keç otur, də'vayı mə'naya yetir,
Səhbətin bir ərə götür, cana-başa qalmazola.

5-34. TALİBİN MÜSİBƏTİ

Şeyx Sədrəddin aytdı: «Ya Şeyx! Talibin müsibəti nədir, münafiqin müsibəti nədir? Lütf edib buyurun, eşidəlim və biləlim».

Şeyx Səfi həzrətləri aytdı: «Talibin müsibəti övliyadan cüda olmaqdır və münafiqin /müsibəti/ cəhənnəmlik olmaqdır».

Və daha /buyurdu/ Talibin üç müsibəti vardır:

Birincisi budur ki, yalan söyləyə, qəsdən, ədəb bəkləməyə.

İkinci müsibəti oldur ki, qeybət və məsəviyəyə.

Üçüncü müsibəti oldur ki, övliyanın mehr və məhəbbətinə könüldən çıxara.

Hər hankı talib bu üç dürlü işi etməyə, dərğaha qəbul olma z, dünyadan axirətə imansız gəder və həm qiyamət günündə əzəbi-cəhənnəmə layiq olar və bütün həyatında nə qədər savab işləsə, bil-külliyyə «Həbəən mənsur» ("səpələnmiş torpaq" – red.) olur.

Bundan sonra yenə Şeyx Sədrəddin sual etdi: «Ya Şeyx! Xəlgə məbbət həqqində buyurun».

Şeyx Səfiəddin aytdı: «Xəlg övliyanın quzusudur. Hər kim övliyanın quzusuna girsə, ol kişi övliyanın bəndələrindən olur. Və daha talib övliyanın quzusuna qədəm basa, yetmiş min cahandan qurtular və həm ona ulyə-zat hasil olar. Gözü və könü bəşarət ilə dolar, murad və məqsuduna vasil olar. Və hər kim övliya yolunda baş və candan keçərsə, təhqiq, şəhid olar».

Və daha /buyurdu/: «Gerçək talibi-həqq oldur kim, əvəmdən kəsilmə və xəlgdən üzlət etməyə. Övliya kürəsinə girə, dünyanın olduğca cəmi' qorxularından əmin ola. Ol talib mö'milərdən olur və ona ölüm yoxdur. Həman ancaq «Dünyadan axirətə nəql edər, bir evdə bir e və köçər» gibidir. Qiyamət günündə hesabsız olaraq övliya məqamında olar. Cənnəti-ə'la da Həqqin cəmalını və nurunu müşahidə qılar. Ol nur ilə müğtənəm olar.

«Əl mö'minun la yəmətun bəl yəntəqlunə min dərül-fəna əla darul-bəqa» mənzilinə irişərlər».

Və daha buyurur: «Könül üç vəch üzərinədir. İkisi xəlqin, birisi talibindir. Ona heyran deyirlər. Daim məhbubunu tamaşa edər, eşqindən heyran olar. Hər harada kim baxarsa, ona görünər və məhbubun cəmalını seyrən edər. Bilmiş olasan kim, bu vəhc üzərə kişi əgər dünyada və əgər axirətdə övliya məqamındadır».

5-35. ÜÇLƏR, YEDDİLƏR VƏ QIRXLAR MƏQAMI

Şeyx Sədrəddin aytdı: «Ya Şeyx! Bir talib övliya sülukun bilməsə, məqamı olurmu, yoxsa olmaz?»

Şeyx Səfiəddin həzrətləri aytdı: «Talibin üçü bir yerdə olsa, cənnəti-övliya'dır, üçlər məqamıdır.

Ol üçün biri qütbdür övliya mərtəbəsində. Ol ikisi imamın mərtəbəsində olurlar. Biri qütbün sağ yanında və bir solyanındadır.

Əgər kim, talibin yeddisi bir yerdə olsa, sidqi-övliya'dır, yeddilər məqamıdır. Ol vaxt yeddinin biri övliya mərtəbəsidir.

Və əgər talibin qırxı bir yerdə olsalar, tərqi-məşayixdir, qırxlar məqamıdır. Və yenə ol vaxt ülayı -za t hasıl olur. Talibin könül aynəsi silinir, pak olur, şöylə bilgil kim».

5-36. ŞAH XƏT AİNİN TƏFSİRİ

Mürtəza Əliyi candan sevərsən,
Qəflətdən gözü nü gəlaç, oyan, dur.
Müsaibsizlər ilə durub oturma,
Bir içim su içərsən gəl ziyandır.

Rəhbəri o gündə gerçək bir olmuş,
Varlığından su meydana soyulmuş,
Gizli gəncə orda usta d sayılmış,
O nədir həqq bilir, şah əyandır.

Getdigi yolun ədəbin taxıdan,
Varlığın aldırır tikib toxudan,
Həm bir cəm' içrə təbərri oxudan,
Əli sirrin ami-nasə dəyəndir.

Can gözü bağlıdır, həqqi görən mənəz
Ustadın yoluna doğru varanma z,
Cəm' iyyətdə sualını verən mənəz,
Dörd qapı bu qədər halı bəyəndir.

Şah Xətai aydır: yer-göy yaradan,
Mən ağdan oxuram, biləm qaradan,
Deyin çıxsın halı bilməzaradan,
Mö'min müsli al rənglərə boyandı.

5-37. RƏHMANİ SUFİLƏR

Şeyx Səfiəddin həzrətləri cəmiyyət haqqında buyurur kim: «Bir talib həlqədə oturmuş olsa, nəzəri dıxarıda olsa, yəziddir. Bu təriq içində olan kişiylə lazımdır ki, əhli-rıza ola. Əgər böylə olma zisə, təriqətdən durdurur».

HEKAYƏT

Günlərdə bir gün Şeyx Səfiəddin həzrətləri gedirmiş kəndi talibləri adın sorub bir bağçaya seyran edirmiş. Şeyx həzrətləri /gördü/ bir ağacda üç alma durur. Bə'd dolanıb yenə ol ağac dibinə gəldi, baxdı gördü ol almanın biri yoxdur. Xəbər sorub, bağvandan ayıtdı: «Bu ağacda üç danə alma var idi. Hələ birisi yoxdur, necə oldu? – dedi.

Bağvan ayıtdı: - «Şahım, kəndi düşdü».

Şeyx ayıtdı: - «Hanı, necə oldu?»

Bağvan ayıtdı: - «Bir sufi istədi, verdim».

Şeyx ayıtdı: - «İstədimi aldımı? Yoxsa istəmədimi, sən verdin?»

Bağvan ayıtdı: - «İstəmədi, mən verdim».

Şeyx ayıtdı: - «Bahasın verdimi aldı, yoxsa vermədimi aldı?»

Bağvan ayıtdı: - «Şahım! İstəmədən bahasın verdi».

Şeyx ayıtdı: - «İstədimi aldın bahasın, yoxsa istəmədimi verdi?»

Bağvan ayıtdı: - «İstəmədən verdi».

Şeyx Səfiəddin həzrətləri Cənabi-Həqq həzrətlərinə çox şükürlər edib ayıtdı: «Əlhəmdülillah, Əliyyə Vəliyullah! Süfilərim rəhmani imişlər, şeytani de gillərmiş, - deyib, şükür və səna edib, dua etdilər».

5-38. ŞAH XƏT AİNİN TƏFSİRİ

Söylərəm, ey padşahlar padşahı, çox şükür,
Bəndənin ümmidi sənsən, həm pənahı, çox şükür,
Əfv edərsən sirləri, sirrimizə gahsan,
Çox şükür dərgahına, ya Rəbb, İlahi çox şükür.

Sən yaratdın yeri göyü, bizimçün tutdu qərar,
Dönsə də çərxü fəlakəylü nəhar, dönməz qərar,
Pəs bizimçündür dünya və üqba hər nə var,
Çox şükür dərgahına, ya Rəbb, İlahi, çox şükür.

Bizim üçün xəlq eylədin abü atəş, xakü bad,
Gismimizə can da verdin, bizə Adəm qoydun ad,
Yaradılmış səndən oldu cümləm əqsudü murad,
Çox şükür dərgahına, ya Rəbb, İlahi, çox şükür.

Görməgə göz verdin, eşitməgə sən verdin qulaq,
Tutmağa əl verdinü yığurməgə verdin ayaq,
Hər nə yerə əzm edərsən yenə az, yaxın, iraq,
Çox şükür dərgahına, ya Rəbb, İlahi, çox şükür.

Səngi-pulad arasından həm verirsən od bizə,
Ətilə qan arasından verirsən süd bizə,

Çox kərəmlər göstərsən, ey Kərim, məqsud bizə,
Çox şükür dərgahına, ya Rəbb, İlahi, çox şükür.

Lütfü ehsanü kərəm səndən gəlir, bizdən xəta,
Ol qənimət qismətini kəsmədin öndən sona,
Bu Xətai xəstə cün qapında durmuş bir gəda,
Çox şükür dərgahına, ya Rəbb, İlahi, çox şükür.

«ƏL-BUYURUQ» RİSALƏSİNDƏ ÇƏTİN ANLAŞILAN SÖZLƏRİN LÜĞƏTİ

Əsədullahül-qalib – Həzrət Əlinin adlarından biri: Allahın çox qüvvətli şiri
Ayıtdı – söylədi, dedi
Qürbi-həqq – haqqa yaxınlıq
Müvəsilət – bir-birinə yetişmə, qovuşma
Qaç – neçə
Nəsnə – bir şey, nəə, nəisə
Süluk – rəftar, hərəkət tərz; təsəvvüfə mənsub olmaq, riyə ziyətlə məşğul olmaq
Vəslət – birləşmə, vüsala çatma
Ümməti-xass – seçilmiş, bəyənilmiş ümmət
Lölö – inci, durr
Mühəbb – sevən, məhəbbət bəsləyən; dost
Tətiq – yol
Mucib – səbəb, bais; lüzum, zərurət
Kəndisinə – özünə
Pənd – nəsihət
Ləfzi – gövhərbar – fəsaahətli, qiymətli sözlər
Andan – ondan
İrşadi – çatdı, yetişdi
İrşad – doğru yol göstərmə, düzgün yola çəkmə
Mənaqib – tərifə layiq sifətlər
Filhal – indi, hazırda; bu saat
Təzərrö – itaətkarlıq, yalvarmaq
Təsərrüf – qiyələnmə, zəbt etmə; israf etmə
Məğbun – aldanmış
Mərdud – rədd olunmuş, qovulmuş; səfil
Məğfur – bağışlanmış; günahlan əfv edilmiş
Məzhər – bir şeyin zahir olduğu yer; təzahür
İradət – istək, arzu, dilək; əzm, ixtiyar
Qillü-ğəş – hoqqabazlıq, riyakarlıq
Lövhül-məfhuz – Allahın bütün göstərişləri yazılan kitab
Lövhül-insan – insanın yazdığı kitab; insanın qəlbi
İktilat – yaxın əlaqə, görüş; ünsiyyət; söhbət
Münkir – inkar edən, danan; inanmayan, inamsız
Münafiq – ikiüzlü, riyakar, ikitirəlik salan
Sərkeş – itaətsiz, inadkar
Xud – özü
Əleyhillənə – lənət olmuş
Mətrud – uzaqlaşdırılmış, rədd edilmiş, qovulmuş

Bisəbr – səbrsiz, təmkinsiz

Təharət – təmizlik, paklıq

Abdəst – dəstəməz

Çahərdəh mə'sum – on dörd pak məxluq /Məhəmməd /s/, Əli /s/, Fatimə /s/ və onların on bir övladı, imamlar/

Şəfi – şəfəət verən, günahları bağışlayan; hamilik edən

Məşayix – şeyxlər, alimlər

İsti'anət – yardım, kömək istəmə

Təbərri – uzaqlaşma, çəkilmə, uzaq durma

Təvəlla – dostluğu qazanmaq üçün təşəbbüs

Bəqi – daimi, əbədi

Mücahidə – çalışma, səyətmə; cihad edən, din yolunda vuruşan

Müçəlla – cilalandırılmış, parlaq

Mürəbbi – tərbiyə edən, müəllim

Didar – görüş, göz

Cüda – uzaq; ayrı

Qövl – söz, danışıq, və'd

Təqva – paklıq, möminlik

Tövhid – Allahın birliyinə inam

Cəla – ayrı düşmə, ayrılma; cilalama, pənlətmə

Kəsrət – çoxluq, bolluq, artıqlıq

Vəhdət – birlik

Müamilə – rəftar, hərəkət

Təqsim – bölmə, hissəyə ayırma

Təət – itaət, boyun əymə

Əleyhirrəhmə – Allah rəhmət eləmiş, rəhmət olmuş

Bərgah – saray

Cəmə' – toplama; cütləşmə

Xinzir – donuz; xain, qəddar

Təhəmmül – qatlaşma, səbr etmə, dözümlənmə

İklas – sədaqət, ürəyi təmizlik, səmimiyyət

Nütfə – məyay, toxum

Məhəll – yer, məkan, məqam

Məzmumə – məzəmmət edilmiş, bəyənilmiş; əlavə edilmiş, artırılmış

Məhar – yüyən, cəlov, noxta

Sıratül-müstəqim – cəhənnəm üzərində qurulmuş qıl körpü; doğru yol

Büğz – ədavət, kin, nifrət

Büxl – paxıllıq; xəsislik, simiclik

Təmə' – tamah, acgözlük

Əşədd – daha şiddətli

Düzəx – cəhənnəm

Də'va – tələb, iddia; dava

Mə'na – səbəb, mövzu, məsələ

Tərd – qovma, uzaqlaşdırma

Təsdiq – sadıqlıq, düzlük

Ələst – qiyamət

Təfərrüc – qəm-qüssəni dağıtmaq

Əvam – avar; camaat

Rəhmani – rəhmli, Allahı tanıyan
 Üqba – axirət, o biri dünya
 Səngi-pulad – polad daş

YOL ƏHLİNƏ QILAVUZ

Bu əsərin də tərib edəni mə'lum deyildir. Əsər «Əl -buyuruq» risaləsi kimi Sultan Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin dilindən yazılmışdır. Çox gü-man ki, «Yol əhlinə qılavuz» risaləsini Şeyx Səfi özü yazmışdır. Əsəri yuxanda vəsf etdiyimiz «Əl -buyuruq» kitabının zəminəsindən aldıq.

6-1. XƏLİFƏNİN TƏRİFİ

Pəs indi yol əhlinin həli budur kim, bildisin və eşitdisin, bir kişi bu təriq içində olmasa, yol əhli demək olmaz

Şöylə mə'lum ola, dinlə: /Təriqət/ qapısı oldu güşad kim, muradı olan irsin murada.

Əgər bü sözdən ibrət aldınsa, tamam oldu nəsihət burada.

Bundan sonra xəlifənin şərtini və xasiyyəti və mə'nasını bildirir. Şeyx Səfiəddin həzrətlərinin buyuruğudur:

«İndi mə'lum olsun kim, bu cahanda əvvəl xəlifə Adəm Səfiullah ələyhissəlamdır. Onun haqqında cənabi-Həqq həzrətləri buyurmuşdur kim: «Və iz qalə Rəbbikə lil-mələ'-ikəti ca'-ilun fil-ərzi xəlifətin».

Cənabi-Həqq həzrətləri mələikələrə bildirdi kim, Adəm Səfiullah yer üzünün xəlifəsidir. Böylə olunca, əvvəl xəlifə Adəmdir. İkinci xəlifə Xatəmdir. Daha Adəmdən Xatəmə gəlinməyə qədər yeddi min il keçdi. Yüz igirmi dörd min peyğəmbərlər və üç yüz on üç mürsəllər gəldilər, aralarından bir neçəsi xəlifəlik etdilər. Ol cümlədən: Davud Xəlifəullah, Süleyman Nəbiullah, Xızr, Yusif və həm İskəndəri-Zülqərneyn kimi kimsələr xəlifəlik edib, Məğribdən Məşriqə dünyaya gəldilər və həm getdilər, ta kim, Axirəzzaman peyğəmbər Xatəmül-ənbiya Məhəmməd əl-Mustafa – səlləhu və alihi və səlləmi – dünyaya gəldi. Həpsini müsəxxəreylədi. Cənabi-həqq həzrətləri ona «Həbibim və Rəsulum» dedi. İgirmi üç il aləmi dini-islamə dəvət etlədi. Otuz üç səhabə cəm etlədi. Aqibət olduğu dünyadan gətirdi, həzrəti-Həqqə vasil oldu. Onun yerinə kim qaimməqam olsa, xəlifədir».

6-2. BEŞ HƏRF

Rəsulun qaimməqamı və həm vəsisi həzrət Əli ibn Əbu Talibdir. Və on bir övladı /həm/cinin xəlifədir. Onların nəli daha xəlifədirlər. Hər kimi nəsb edib yerlərinə göndərsələr, ol daha xəlifədir.

Və is mi – «xəlifə» beş hərfdir: X //, L //, İ //, F //, H //.

Bu beş hərf «Ali-əba» dan ibarətdir. Yə'ni «dəsti-vilayət, səri-saqiyi-kövsərdir».

Bir mə'na daha, xəlifə oğula deyilir. Xəlifə salehdən ibarətdir. Öylə olsa, «X» xəlifədir, yə'ni oğuldur, «L» lütf və kərəmdir, «İ» yer kimi sakti olmağa işarədir. «F» fariqul-bal olmaqdır. «H» is mi-hudur, gülbangi-övlidir, xəlifələrəməxsusdur.

«Allah» ismi beş hərfdir, «Məhəmməd» is mi beş hərfdir, «Xəlifə» is mi daha beş hərfdir.

6-3. YEDDİ ÜZ

Talib mə'na yı iyicəfəhm eyləyə. «Xəlifə» demədin yeddi üzü vardır. Və hər bir üzün bir təvəccöhü vardır və on iki şərt vardır. Və hər şərtin bir xasiyyəti vardır. Xəlifə məqamında olan kişi gərəkdir ki, bu şərtləri və on iki xasiyyəti bilə. Ol zaman ona «xəlifə» demək layiq olar. Əgər bu yeddi üzü və on iki xasiyyəti bilməsə, ona «xəlifə» demək böhtandır. Və bir kimsə kəndüya böhtan eyləsə, əqlin kəmalı nöqsan ola.

Və ol yeddi üz bunlardır: vəhdət, xidmət, iradə, imamət, səlamət, mələmət, dövlət

Hər kim bunları yerinə gətirsə, cümləsin tamam yerinə gətirmiş olar.

6-4. YEDDİ ÜZÜN ŞƏRHİ

Bunların təvəccöhü isə, pəşindi /belədir/:

1. «Vəhdət» oldur kim, ikilikdən keçib birliyə irişə. Onun əsəri vahidindir.
2. «Xidmət» oldur kim, yol əhli olan qardaşların cümləsinə bir gözlə baxmaqdır. Yə'ni böyük və kiçigi bir bilməkdir. Həpsinə birdən xidmət eyləməkdir. Onun əsəri təkəbbürlüğü tərk edib, könüldə təvəzö' və miskinət olmaqdır.
3. «İradət» oldur kim, bu yola sidq ilə gəlib, müşidi-kamilə iradə gətirməkdir. Onun əsəri eşqdır. Məşuqə cəmalın müşahidə qılmaqdır.
4. «İmamət» oldur kim, imamlar yoluna, din eşqinə düşə. Onun əsəri oldur kim, qeyr ilə həmdəm olmamaqdır.
5. «Səlamət» oldur kim, kəndi imanın və dinin səlamət tutmaqdır. Onun əsəri xaslardan qeyri ilə söhbət etməməkdir.
6. «Mələmət» oldur kim, rüsva-yi-ələm olub, ar və namusu tərk etməkdir. Yə'ni xərabət güşəsində xərab olmaqdır. Onun əsəri məhəbbət məclisində elm təlim etməkdir. Yə'ni göylərdən xəbər verməkdir.
7. «Dövlət» oldur kim, təki-tə'allüqat edib cümlə varlığın yoxluğa satmaqdır. Nə qədər kim var isə, din qardaşları ilə yeyib-içib, xoş görməkdir. Onun əsəri dəmi-didar görməkdir və onlardan murad almaqdır və dostun cəmalı müşahidəsinə irməkdir. Və murad istəyənlərə murad verməkdir.

6-5. XƏT AİNİN ŞƏRİ

Nəfəsi əhli-dilin gövhəri-kandır bilənə,
Niqimiz qüdrəti-həqq, ruhü rəvandır bilənə.
Mərifət kövhərinin kanına mə'dən ola gör,
İstəbu elmü hünər gənci-nihandır bilənə.
Qövlü yalançı müsahibləri at, gəl çək əlin,
Həmdəm olmaq dev ilə külli-zıyandır bilənə.
İstədi, buldu Xızır abi-həyat çeşməsinə,
Ey kim ol məşuqənin yurdu amandır bilənə.
Şərbəti-həqdən içən eşqəri, aza dəolar,

Şöylə səm əst olanın küfrü imandır bilənə.
 Ey Xətai! Həqqi sən tanqı, özündən fariq ol,
 Daha söz söyləməgil, söz də həməndir bilənə.

6-6. ON İKİ ŞƏRT

Şeyx Səfiəddin həzrətləri buyurdu: «Cün bu yeddi üz tamam oldu, on iki şərt bəyan və əyan edəlim: səxavət, səadət, qeyrət, ibrət, hörmət, söhbət, müriyyə, şəfqət, iqrar, isar, təvəlla, təbərri.

İndi «səxavət» oldur kim, yeyəsən, yedirəsən, adını sahibi-cəmərd dedirəsən. Amma ariflər bunda bir məna buyurmuşlar: «Ye yən baa zar-dır, ye məyib yedirən biazardır», - demişlər.

Bunun əsəri ye yib-yedirmək, həqq üçün olma /qdır/, kimsəyə min-nə etməyəsən.

«Səadət» oldur kim, qadir olduğun qədər əldən gələni mən' etməyəsən. Onun əsəri murad yaxşı olmaqdır, könül evin yapıb mə'mur qılmaqdır.

«Qeyrət» oldur kim, din uğrunda çalışasan, nəfs ilə ruzü şəb cihad edəsən. Onun əsəri cəhd edib İblisin üzərinə qalib olmaqdır. Əldən gəldikcə məğlub olmamaqdır.

«İbrət», can gözü açıq ola, hər nəyə baxarsa, ondan ibrət ala. Həqqin hikmətin müşahidə qıla. Onun əsəri «məqami-müntəha-yə» qədəm basmaqdır.

«Hörmət», kəndi əli altında olan kimsələrə riayət etməkdir. Və dadlı /söz/ söyləməkdir. Onun əsəri mehr və məhəbbətdir.

«Söhbət» oldur kim, məclislərdə danışarkən, düşünərək danışmaq. Onun əsəri mərifətdir.

«Müriyyə» oldur kim, düşmanı qəhr etməyə qadir ola. Ona müriyyə göstərib əvə eyləyə. Onun əsəri müdara qılmaqdır.

«Şəfqət» oldur kim, zəif və miskinləri görəndə, rəhm edib əsirgəyə, təriqət əhli qardaşlarının hər bir həcfin /yerinə/ yetirə. Onun əsəri möhtaclıqdan xilas olmaqdır.

«İqrar» oldur kim vədəyə xilaf etməmək, vədəsi yetdikdə yerinə gətirməkdir. Onun əsəri dostlar yolunda can verib, təriqətində xak olmaqdır.

«İsar» oldur kim, hər nə var isə, dost yoluna saçıb, kəndi öz canını ərənlər yoluna fəda edib baş iləcandan keçməkdir. Onun əsəri sahibi-əsrar olmaqdır.

«Təvəlla» oldur kim, əhli-beyti-Rəsula məhəbbət edib, al və övladına can /və/ könüldən və dəruni-dildən on iki imama tabe olmaqdır. Onun əsəri tərki-dünyadır.

«Təbərri» oldur kim, Məhəmməd və Əli həzrətləri düşmanlarına nifrət edib qaçmaqdır, əhli-beytə ədu olan mə'lunlara lənət qılmaqdır. Onun əsəri Məhəmməd və Əlidən qeyriyə könül verməyib murad almaqdır.

Pəs indi xəlifənin şərt və xasiyyətləri budur kim, zikr olundu.

6-7. BU MƏQAMDA ŞAH XƏT AİNİN ŞƏRİ

Naci derlər bir güruha uğradım,
 Hamı bir-birinin almış əlini.
 Hamınıza harda dedim, söylədim,
 Məkan tutmuş həqiqətin elini.

Güllərin lə'li gövhərdən tökmüşlər,
 Dost bağçasına məhəbbət əkmüşlər,
 .....

Öyrənmişlər o bağvanın dilini.

Südü qüdrət göllərindən alınmış,
Dama zığı o qırxlardan çalınmış,
Orucu tutulmuş, fərzi qılınmış,
Ol həqqə çevrilməmişdi dalmı.

Əgər arif isən sözü müəşit,
Gerçək aşiq isən hərfini gözet,
Qəsavəti, kibri, kinəni tərket,
Məhəbbət səliylə doldur gölünü.

Eşqin şərbətindən içdim, xak oldum,
Qüdrət dəryasına girdim, pak oldum,
Həqqə ulaşdım, həqqi gördüm, həqq oldum,
Onun üçün iradə etdim yolumu.

Eşqin şərbətindən içən aqildir,
Qırxlar nişanın gös tərənsaidir,
Şah Xətai xidmətinə qaidir,
Mövlam əsirgəsin mö'mün qulunu.

6-8. MÜRƏBBİLİK ŞƏRTLƏRİ

Bundan sonra mürəbbi şərtlərin və nişanların bəyan edər. Bir kimsənə mürəbbilik edib talib gətirməli olsa, gərəkdir kim, həlqeyi-söhbətdə hazır olan həqq əhli qardaşlar ona nəzər edib görələr zahir və batin ol kimsənələrdə mürəbbilik nişanı varmıdır, yoxsa degildir?

Pəs indi bir kimsənə mürəbbi olmayıb talib gətirə mürəbbilik ey-ləsə, tərqiət içində ərkan degildir. Zira bir kişi yol bulmayınca, qılavuz olmanın nə mənası var? Həman bihudə əmək çəkər. Əgər ol kişi mürəbbilik etmək murad dilərsə, gərəkdir kim, üç şərti, dörd nişanı ola.

Ol səmişanlar hər kimdə bulunmasa, layiqi-şah və məqbuli-dərgah degildir.

Ol nişanlar bir kimdə bulunarsa, mürəbbilik etməyə layiq olur. Söylə mə'lum ola.

1. Əvvəl şərt: İndi mürəbbiliyin əvvəl şərti budur kim, mürəbbi köprü kimi ola. Zira daha ol köprünün yanında qorxuluq gibidir, ol talibi köprüdən düşməyə qoymaz.
2. İkinci şərt: İkinci şərt oldur kim, kişi qəlbi vase' ola. Heç darılmaya, qağıyb kimsəyə kişi surət göstərməyə, gülər üzlü, şirin sözlü, nəfsi həlim və qəlbi səlim ola.
3. Üçüncü şərt: Üçüncü şərt oldur kim, mürəbbi olan kişi heç bir nəsnədən ikrah etməyə, kəm nəzər ilə baxmaya, kimsənin xatir /və/ könlün yıxmaya. Cümlə yaradılmış məxluqata bir gözilə baxa, qadir olduğu qədər hər kişinin könlünə görə.

6-9. MÜRƏBBİLİK NİŞANLARI

1. Birinci nişan: /Birinci nişan/ oldur kim, bu aləmdə hər nə ki varsa, bula, kəndündə hər nə ki, müşkül var, həqq qatında hasıl ola.

2. İkinci nişan: Və daha mürəbbiliyin ikinci nişanı oldur kim, zəbanı arı ola, kimsəyə azarlıq yetirməyə, kimsə ondan rəncidə olma ya və kəndisindən xıla fəzə gəlməyə
3. Üçüncü nişan: Mürəbbiliyin üçüncü nişanı oldur kim, səttar ola, kimsənin eyibinə baxma ya. Göz ilə gördüyün ətək ilə örtə və kimsənin eyibini üzünə urmaya.
4. Dördüncü nişan: Və daha mürəbbiliyin dördüncü nişanı oldur kim, mürəbbi olan kimsə gərəkdir dünyaya meyli-məhəbbət etməyə, həqq yoluna varını səf edə, baş və candan keçmiş ola, fəna şəbəti içmiş ola.

6-10. ŞEYX SƏFİ HƏZRƏTLƏRİN BUYURDUĞU

Şu nişanlar kim, dedim, hər kimdə bulunursa, əhli-haldır. Mürəbbilik qapısını bu yeddi dürlü /şərtlər və/ nişanları daşıyan kişilərdən hər kim təriqə görə hərəkət edərsə və bu təriqət üzrə irərsə, mürəbbilik onun həqqıdır.

Daha bir qardaş kim, dərğaha gəlmiş olmaya, xəlifə oğlu olmaya və sikkəxanadan gəlmiş olmaya, talib toplayıb mürəbbilik edəcək olursa, üzü qara olar. Və həm də ərkan dəgilidir, yol qardaşlarımıza söylə mə'lum.

6-11 ŞAHXƏT AİNİN BU MƏQAMDA ŞE'Rİ

Əli İs mayılam gəldim, seyran eylədim,
Zülfü qar durmaz qınında, gündə yüz min qan eylədim,
Görürəm divan düzəni, qıraram yoldan azanı,
Yeni başdan bu düzəni bir qədim ərkan eylədim,
Minərəm Döldülü, atı, kimsə bilməz bu sifəti,
Vilayəti, kərəməti təriqətdə kan eylədim.
Şahi-adiləm burada, yoxdur sanı qapımızda,
Səfillərin hamısını canıma canan eylədim.

«YOL ƏHLİNƏ QİLAVUZ»

(«YOL, YAXUD TƏRİQƏT ƏHLİNƏ RƏHBƏR, BƏLƏDÇİ»)

risaləsinə şəhrlər və çətin anlaşılan sözlərin lüğəti

1. «Və iz qalə Rəbbikə lil-mələ-ikəti inni ca'-ilun fil-ərzi xəli-fə-tun». «Qur'anın «Bəqərə» sürəsinin 39-cü ayəsindən. Tərcüməsi: Sə-nin Rəbbin mələklərə: «Mən yer üzündə bir xəlifə /canışın/ yara-dacağam», - dedikdə...
2. Adəm – dünyada ilk yaradılmış insan və ilk peyğəmbər, bə-şəriyyətin atası.
3. Xatəm – peyğəmbərlərin sonuncusu, möhürü, Həzrət Mə-həm-mədə /s/ verilən adlardan biri.
4. Davud – Qur'anda adı bir neçə dəfə çəkilən peyğəmbərlərdən biri. Süleyman peyğəmbərin atası. Miladdan 1071-il əvvəl Bey-tül-ləhmədə anadan olmuş, Allah-təala tərəfindən ona beş bölüm və 130 hissədən ibarət olan «Zəbur» göndərilmişdir. «Zəbur»u gözəl və məlahətli səslə oxuyar, heyvanlar və quşlar da heyran qalıb onu dinləyərlərmiş. Onun mö'cüzələrindən biri bu imiş ki, dəmir əlində mum kimi yumuşalmış və o, dəmir məftildən paltar toxuyarmış. Gündə bir zirh toxuyub satar və bununla da dolanırmış. Peyğəmbər olmaqla yanaşı, həm də hökmdar olmuşdur.

5. Süleyman – Qur'anda adı çəkilən peyğəmbərlərdən biri, Davud peyğəmbərin oğlu. Qədim yəhudilərin peyğəmbəri sayılan Süleyman peyğəmbər eyni zamanda yəhudilərin hökmdarı da olmuş, heyvanların, quşların, balıqların dilini bildiyi üçün, rəvayətə görə, onlara da hökmranlıq etmişdir. Rəvayətə görə, külək Süleyman peyğəmbərin ixtiyarında olduğundan, səyahət edərkən taxtını və ordusunu yelə bağlayıb gedərmiş. Onun sehrli üzüyü /möhrü/ varmış ki, o, bu üzüyünün vasitəsilə bütün aləmə hökm edərmiş. Səba şəhərində hökmdarlıq edən Bilqeyisin aşiqi imiş və sonralar onunla evlənmişdir. Qur'anda onun adı 17 dəfə çəkilir.
6. Xızr – Qur'anın 18-ci surəsində /Əl-Kəhf surəsi/ adı bir neçə dəfə çəkilən peyğəmbər. Həzrət Musa peyğəmbər ondan elm öyrənmişdir. /Ətraflı bax: Qur'an, «Əl -Kəhf» surəsi, 60-82-ci ayələr/.
7. Yusif – Quranda adı çəkilən peyğəmbərlərdən biri. Quranın 12-ci, 111 ayədən ibarət olan «Yusif» surəsi bütünlükdə Yusif, atası Yəqub, Yusifin qardaşları və onun başına gələnlər barədədir. /Ətraflı bax: Qur'an, «Yusif» surəsi/. Şərq ədəbiyyatında Yusif gözəllik rəmzi kimi işlənir və onun taleyi, xüsusilə qardaşlarının onu quyuya atması və Züleyxa ilə bağlı macərası haqqında çoxlu əsərlər yazılmışdır.
8. İskəndər Zülqərneyn – b.e.ə. 356-323-cü illərdə yaşamış Məkkə-də-niyyə hökmdarı, dünyanın ən görkəmli sərkərdə və padşahlarından biri. Qur'anın «Əl-Kəhf» surəsinin 83-98-ci ayələrində onun haqqında danışılır /Ətraflı bax: Qur'an, «Əl -Kəhf» surəsi, 83-98-ci ayələr/.
9. Məhəmməd əl-Mustafa – sonuncu peyğəmbər, müqəddəs İslam dinin yaradıcısı. Atasının adı Abdullah, anasının adı Aminə xatundur. Həzrət Məhəmməd /s/ 569-cü il rəbiülləvəl ayının 17-də Məkkə şəhərində anadan olmuş, 632-ci ildə, səfər ayının 28-də, 63 yaşında Mədinə şəhərində dünyasını dəyişmişdir.
10. Əli ibn Əbu Talib – Həzrət Məhəmmədin əmisi oğlu və kürəkəni-həzrət Fatimənin əri. Həzrət Əli /ə/ həm ata, həm ana tərəfdən Haşimidir. Atasının adı Əbu Talib, anasının adı Fatimə olan Əli 599-cü il rəcəb ayının 13-də Məkkədə, Kəbənin divarları arasında anadan olmuşdur. Əli «Rəşidi xəlifələrin» dördüncüsü və axıncısıdır. Müqəddəs on iki imamın birincisi olan Əli üçüncü xəlifə Osman ibn Əffanın ölümündən sonra hakimiyyətə gəlmiş və 4 il 9 ay xəlifəlik etmişdir. 663-cü il ramazan ayının 17-də Kufə məscidində sübh namazı qılarkən səcdədə Əbdürrəhman Mülcəm oğlu tərəfindən zəhərli qılında yaralanmış və həmin ayın 21-də bu yaradan vəfat etmişdir.
11. On bir övlad – həzrət Əlidən sonrakı on bir imam /İmam Həsən /625-670/, İmam Hüseyin /626-680/, İmam Zeynəlabidin /659-714/, İmam Məhəmməd Baqir /677-733/, İmam Cəfəri-Sadiq /702-766/, İmam Museyi-Kazım /745-800/, İmam Rza /770-819/, İmam Məhəmməd Təqi /811-835/, İmam Əliyənəqi /829-868/, İmam Həsən Əskəri /845-874/, İmam Qaimi-əleyhissəlam /869-/ nəzərdə tutulur.
12. Ali-Əba – Məhəmməd peyğəmbər, həzrət Əli, Fatimə, İmam Həsən və İmam Hüseyin.

LÜĞƏT

Qilavuz – yol göstərən, mürşid; rəhbər, bələdçi

Zəminə – əlavə olunmuş, artırılmış, üstünə qoyulmuş hissə

Təriq – yol, məslək

İrsin – çatsın, yetişsin

Mürsəl – Allah tərəfindən göndərilmiş, yollanmış

Həpsini – hamısını

Müsəxxər – alınmış, zəbt olunmuş
 Həbibim və rəsulum – dostum və elçim
 Səhabə – tərəfdar, dost, yoldaş
 Vasil – qovuşan, çatan
 Qaimməqam – yerinə keçən, yerini tutan, canişin
 Vəsi – vəsiyyəti yerinə yetirən, canişin, yardımçı
 Nəsb – bir vəzifəyə qoyma, təyin etmə
 Saleh – səlahiyyəti olan, dinin əmrlərinə uyğun hərəkət edən
 Fariğül-bal – asudə, sakit ürək
 Gülbəng – nəغمə, cəhcəh; fəryad, haray
 İyicə – yaxşıca
 Təvəccöh – bir şeyə tərəf dönmə, hüsn-rəğbət, diqqət
 Kəndüya – özü
 Təvəzö – özüni sadə tutma, sadəlik
 İradət – istək, arzu, əzm, ixtiyar
 İsar – bəxşiş, bağışlama; fədakarlıq
 Təvəlla – dostluğa qanmaq üçün edilən təşəbbüs
 Təbərə – uzaqlaşma, çəkilmə, uzaq durma
 Mə'mur – abad
 Ruzü şəb – gündüz və gecə
 Məqami-müntəha – axır, son məqam
 Riayət – gözləmə, qayda-qanuna əməl etmə; sayma, sayğı
 Mürüvvət – mərdlik, insana yaraşan sifət, mərhəmət
 Qəhr etməyə – təbə etməyə
 Mən' – qadağan etmə, qabağını saxlama
 Müdara – dözmək
 Həcət – ehtiyac, lazım olan şey
 Sahibi-əsrar – sirr sahibi
 Ədu – düşmən
 Vase' – geniş, enli
 Zəban – dil
 Səttar – örtən, gizləyən
 Sikkəxana – burada övliyə və mürsidlərin olduqları yer
 Miskinet – miskinlik, yaqıllıq; bacarıqsızlıq, acizlik
 Tə'allüqat – bağıllıq, əlaqələr
 Fariq – asudə, azad

«MÜZƏKKİÜN -NÜFUS» RİSALƏSİ HAQQINDA

Bu əsərin tədvin edilməsi Əsrəfoğlu Abdullah Rumiyə mənsubdur. O, 870 (1465/66) – ci ildə vəfat etmişdir. Nəşr etdiyimiz mətn Konya kitabxanasında saxlanılan 5452 sayılı əlya zamanın Faxir İz tərəfindən nəşr edilən bölümündən alınmışdır.

Bu əsərdə başqa əsərlər kimi «Qara məcmuə»lərə daxil etmə üçün yazılmışdır.

Əsərə «Təriqət fərmanı» adı da verilir. Əsər taliblər və müridlər üçün Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin dilindən yazılmışdır.

Əsərin bir yerində Şeyx Səfinin Mövləvi Ruminin məsnəvəsinə yazdığı şəhddən söz gedir və həmin kitabdan bir hissə nəql olunur. Şeyx Səfinin türkcə yazdığı «Şəhül – Məsnəvi» kitabı hələ tapılmamışdır, burada zikr olunan hissə, bu baxımdan əhəmiyyət daşıyır.

Bir başqa yerdə «Təhqiqi-Şeyx Səfi» ünvanlı bir hissə gəlir. Bu hissə də zahirən bəzi qaynaqlarda adı çəkilən Şeyx Səfinin «Təhqiqat» kitabından alınmışdır.

«Qara məcmuə»lərdə «Təhqiq» bölümləri yenə də vardır və bu məsələnin daha dərinədən incələnməsinə ehtiyac duyulur.

Risalə belə başlayır «Ey əziz! Bu təriqət fərmanı Şeyx Səfi həzrətləri – qüddəsə sirrəhu əzzin sözləridir. Bu təriqəti-ərus «Müzəkkün-nufus» adlanır və onu oxu, bilgil Şeyx həzrətləri nə buyurmuşdur».

7-2 DÜNYA MƏHƏBBƏTİ

Ey əziz! Bu dünyaya hər kim könül verib cəmlənməyə məşğul olduysa, axır peşiman olub peşimanlıq daşı ilə başını anca döydü. Və lakin sonrakı peşimanlıq fayda verməz. Bu gün bunda fürsət əldə var ikən, cəhd elə bu murdarı ayırtlaşı gör. Könünü bundan götürü gör. Və ol dünya cəmləndənləri və dünya yoluna ömür çürüdənləri gözetmə. Sən onları gözet kim, sonları nəyə vardı? Ol ər gibi yığdıqları mal necə tarü mar olur! Dağılıb varislər üləşib kəndi varıb əzabın, hesabın çəkər.

Ey əziz! Şol sultanları gözet kim, dünyaya gəldilər və lakin heç e'tibar gözü ilə baxmadılar. Və ya dünyanın ardına düşüb cəmlənməyə məşğul olmadılar. Axirət əməllərinə məşğul oldular. Çün gördülər bu dünya bir yol uğrağı imiş. «Axirət yolunun üzərində buna aldanmaq, könül verib məşğul olmaq nəyə gərəkdir», - dedilər. Yol yırağında öldülər, qafilədən ayrılmadılar.

7-3 DÜNYAYA BAĞLANMA

Bir gün yenə Rəsul həzrəti-səlləlahu əleyh və səlləm – Əbu Hü-rey-rəyə rəziyallahu ənhu-aydır kim: «Sənə dünyanın misalını göstərim», - deyir.

Əlindən ya pışdı Əbu Hüreyrənin. İlətdi bir dərya kimi yerə. Ol dərya məzbələ idi. Ayıtdı: «Ya Əbu Hüreyrə! Bax, bu dərya!».

Əbu Hüreyrə baxdı, gördü kim, quru adam başları və süküləri və əski buzlar və heyvan çifələri və süküləri dökülmüş yatır biqiyas.

Şol aydır: «Ya Əbu Hüreyrə! İşbu başları kim, görürsən, bu başların kimi igid, kimi qoca, kimi övrət, kimi oğlan, kimi qul, kimi xəlayiq, kimi sultan, kimi vəziridir. Kimi yoxsul, kimi baydır. Bunlar dəxi bizciləyin adam idi. Bunların daha hirssləri var idi. Uzaq-uzaq sunular sunurlardı. Bunlar daha çərb yeyib nəfis donlar ge yirlərdi. Atlar minib yorurlardı. Şimdi gör kim, quru sükülər olmuşlar, yatırlar. Ətləri, dəniləri çürümüş, topraq olmuş, nazik cərb yeyən ağızları çənələrindən ayrılmış, yadır.

Və bunların içində kişilər vardır kim, halal-haram deməyib düşürüb yığardı. Və qalın döşəklərdə yatırlardı. Və saraylarda otururlar, deyu. Şimdi gör kim, bu məxələdə cifə olub necə yatırlardı. Necə topraq olub yatırlar. Gələn-keçən basar bunları. Və kimi bunlardan yannır, amma usulur bunlardan ibrət alır və bu yatan əskiləri kim görürsən, yellər dağıdıb savurur. Bunlardan kimi sufi və kimi kimxa və kimi bezdir. Bunlar bu yatanların donları idi. Bunları ge yib bunlar sallanır və fəxrlənirlərdi. Şimdi gör çürümüş, yellər savurur.

Bu yatan davar ölülərin kim görürsən, bə'zi at, bə'zi qatır və bə'zi dəvə və bə'zi himardır. Bunların binətləri idi. Bunlar bunlara binib dilədikləri yerlərə varırlar, gəlirlərdi. Şimdi gör dökülüb necə yatırlar.

Uş dünyanın misalı kim görürsüz, budur. Aqibət dünyanın işi bu olusardır. Ya Əbu Hüreyrə! Sən daha, mən daha ibrət alalım. Axirət işimizin halı /nın/ söylə olacağını anlayalım. Şol bizim əlimizdə, qoynumuzda, evimizdə olanlar həp bizim de gildir. Bizdən öndən daha hər birinin usu vardı. Bizdən sonra daha usu vardır. Gəlisərdi. Sən onu sanırsan kim, ol sənindir.

Ya Əbu Hüreyrə! Var, indi ölməzdən ön, bu dünyadan könlünü götür. Dünya səni tərk etmədən, sən dünyanı tərk etməyi gör. Əlində malın fəqirlərə ver gör. Yoxsa ötə, sən daha söylə olursan», - dedi.

Bu dünyaya aldanma! Bunun rahətinə məğrur olma! Bu dünya kimə güldü, aqibət ol ağlamadı? Bu dünyada kim rahət oldu, aqibət ol möhnətə sataşmadı? Hər qancaru baxarsan, bu dünya bir qəm və qüssə görünürdü.

7-4. FƏQR DÜNYASI

Bu fəqirlik dedikləri əgər sual olunarsa, bir gizli sultanlıqdır. Kimsə bilməz bunun ləzzətini. Yenə də fəqərə bilir. Və bu fəqirlər uçmaqda daha sultan olsalar gərəkdir.

Rəsul həzrətləri /səlləlahu əleyh və səlləm/ aydır: «Mə'rac gecəsi mənə cənnəti ərz etdilər, əksər xəlqini fəqərə gördüm».

Deyir: «Cəhənnəmi ərz etdilər, əksər xəlqi xatunlar ilə qənilər gördüm».

Deyir: «Bu fəqirlərə sultanlar demək məna/sı/ budur kim, bunlar şeytan qulu olmaqdan qurtulmuşlar. Və bu qənilər şeytan qulu olub dururlar. Şeytan bunları dünyanın ol yeddi dürlü bəndinə bağlamışdır, qul etmişdir. Necə kim, Həqqi-təala-cəllə və ali - ol yeddi duzağı bəyan edər...

Pəs bu bəndlər ilə şeytan bunları əvvəldən tutdu. Könlərini bu dün-yanın bu mətəllərinə müttəlliq edib möhkəm bağladı. İraq bunların bu duzağdan qurtulması asan degildir. Məgər ki, inayəti-Həqq yetişə. Əbu-bəkrə irişdiyi gibi, daha qalan əzizlərə irişdiyi gibi kim, cəmi' dün-ya-larını Həqq yoluna derdilər. Daha kəndiləri bir loğma, bir xırqə ix-ti-yar etdilər, ibadət/və/taət yolun tutdular, rəhmətullahi-əleyh oldular.

Və bu baylıq azmağa səbəbdir, dünyadan imansız getməyə. Görmədən kim, heç bir fəqir tanrılıq dəvası etmiş yoxdur. Qanda bir bədbəxt varsa, həp qına ucundan təkəbbürlük edib aləmdə mənlilik yürüdü. Nə dənlilik tanrılıq dəvası etmiş bədbəxt varsa, həp qına ucundan təkəbbür /lük/ etdilər.

Və daha bu fəqirlik əgər yaramazsa, ya xorluq etmişsə, Seyyidi-kainat Məhəmmədi – Mustafa – səlləllahu əleyh və səlləmi Həqqi-təala fəqir eyləməzdi. Baylıq iyyiymişsə kafirlərə yiyəcək, ətmək verməzdi. Pəs bundan əqlin varisə anla kim, fəqirlik ulu səadət imiş. Mə-həmmədi – Mustafa sifəti imiş.

Pəs onun üçün Tanrı dostları cəmi' mallarını fükəraya ulaşırdılar, fəqirlik ixtiyar etdilər. Onun üçün kim, bu fəqirlik ənbialara sifətdir. Və həm həqiqəti, yarın qiyamət günündə bu fəqir qullarını qığırab üzrətsə gərəkdir. Xatirciklərini təsəlli etsə gərəkdir.

Ayıtə gərək: «Ey mənim fəqir qullarım! Dünyada sizə dünya vermədiyim, sizi fəqir etdiyim sevmədiyimdən degildir. Bilin, sevdigimdən idi kim, şol çox sevdigim Məhəmmədin /s/ sifətilə sizi sifətləndirdim», - deyir.

Və Həqqi-təala o fəqir qullarına aydsardır kim: «Ey mənim qullarım! Dünyada mən sizə çox dünya versəm, sizi daha qəni eyləsəm, bunun sizə hesabı qatı olsa gərəkdir. «Bu qiyamət gününün hesabını görməsinlər», - dedim. Görün axı şu qənilərə nə qatı hesab olunur. Daha qəni olsanız, sizə daha şöylə qatı hesab edilərdi. Gəlin indi, ey fəqirlərim! Əgər sizi dünyada fəqir eylədim, bu gün qəni-qəni eyləyim. Hər əksləni yetirəyim. İşdə sizə uçmaq, hangısında gərəksə, sakinlənin!», - deyə. «Ey biçarə! Kəndini dünya ya əsir etmiş məğbun, şu mərtəbə nəyə dəgnəz! Bir kişinin min il ömrü olsa, min ilin daha aqlıqla, susuzluqla, yalınçılıqla keçirsə, şu təsəlliyə hənuza zədr!»

Bu mərtəbələri bildikləri üçün sultanlıq və padşahlığı tərək etdilər, fəqirlik ixtiyar etdilər.

HEKAYƏT

Şeyx Mənsur Əmmar deyir, bir şeyx, əziz kişi vardı, rəhmətullahi – əleyh. Bir gün Bəsrə şəhərinə gedirdi. Yol sultanın qapısı önünə uğradı. Gördü kim, bu böyük qapının önündə neçə itlər/və/qullar tutmuş dururlar. Bu qapıdan içəriyə Şeyx nəzər etdi. Gördü kim, bu qapıdan içəri bir meydan, ol meydana bir altun çadır qurulmuş və bu çadırın içində bir altun təxt. Bu altun təxtin üstündə bir sultan oturubdur. Dürü-dürü mürəssə donlar geymiş və çevrə yanına neçə bəglər oturmuşlar. Və neçə bəglər daha ayaq inan dururlar, şüreb edirlər.

Şeyx Mənsur Əmmar dərhal içəri yürüdü. Vardı ol təxtin yanında əsasına dayandı, durdu. Bir azdan tamaşa eylədi. Şeyxin nuru bunların üzərinə qələbə eylədi. Söhbətlərini sutadı. Bunlar daha bu feyzdən usanı verdilər.

Padşah aydır: «Söhbəti dağdın».

Bu bəglər hər dağıldılar, getdilər, sultan yalnız qaldı.

Sultan içəri çağırdı: «Hey Nəşvanə», - deyir. Bir azdan bir xatun içəri-dən çıxma gəldi. Başında altun tac, əgnində altun hərir geyir. Sağınca, solunca, ardınca, öncə kəndi misli cariyələr.

Çün bu sultan bu xatunu gördü, tez təxtədən endi, bu xatuna hamı qarşı vardı. Əlinə yapışdı, təxtə çıxardı. Cariyələr səfərlədilər. Qarşı durdular. Şeyx baxdı bunları gördü.

Kəndi /kəndinə/ aydır: «Hey, şimdi nəsihətin vaxtıdır».

Əsasını təxtin təqtasına çaxadı və bir kərrət çıxırdı:

- Hey qafillər! Bu dünyanın yalançı bəlgiciginə və yalançı xa-tun-luğuna aldanmış, məğrur olmuş, bəqayi fənyə dədişmiş vəbaqi padşahı unutmuş biçarələr, - dedi.

Baxdılar gördülər bir pir əsayə dayanmış durur.

Sultan aydır:

- Nəqocasan? Nəradən girdin? Şu dışarıda qapıcılar səni görmədilərmi?

Şeyx aydır:

- Mən qapıçı, bacaçı bilməzəm. Nərayə xatirim dilərsə, girərəm. Mən bir təbib kişiyəm. Günah xəstələrini timar edici və mö'minləri gü-nah rəncindən qurtarıcıyam. Bu dünyanın yalançı zövcüçəzına nə yo-luq aldanmışsınız və bu rəiyyət bəgligciginə və xatuncuğna nə yoluq məğ-rur olmuşsuz! Ertə bu bəgligi sizdən alırlar və sizi mülki-qədimi qa-t-na aldırırlar. Və bu əlvanlıqdan sizə us olma z. Saraylarınız issiz qa-lır və bu qələbələriniz həp dağlır. Ölüm gələr, həp bunları tarmar edər. Necə kim sizdən öndənləri ölüm gəldi, tarmar eylədi. Şimdi on-la-nın birinin əsəri, tozu bəliməz. Və bu izz /və/ nə z ilə bəslədiyiniz nə-zik tən-lərinizə ilanlar, çayanlar üşər. Və sükükləriniz yer altında çürü-yüb topraq oluyardır. Ol cəhənnəmin dürlü-dürlü əzabları sizə gəlir iriş-sər. Siz fəryad-zəri edib çağırırsınız, illa dərman bulmayasınız. Şimdi fürsət əl-də ikən bu fani bəgligi və fani xatunluğu əbədi bəgligə dəgşirün, - dedi.

Sultan şeyxin sözlərini dinlədi. Bir kərə ah eylədi. Gəfirdi kəndini təxtdən yerə urdu. Əql başından getdi. Bir zaman yetdi, bir zamandan kəndi duru gəldi. Ayıtdı şeyxə:

- Necə edəlim sultanım! Yolu yanılmışsınız, - deyir.

Şeyx aydır:

- Gəlin hələ bir şimdi tövbə edin. Bu şimdi ikən etdiyiniz işlərinizə peşiman olun! Ol günahlarınız getsin, - deyir.

Gəldilər. Ər daha, övrəti daha şeyxin əlin tutub tövbə etdilər. Şeyx daha «Sizi Allaha ismarladım», - dedi. Şu ayəti oxudu. Ayət kim: «Fə Allahu xeyrul hafizən və hüvə ərhəmərrahimin» (Tərcüməsi: «Allah ən yaxşı hifz edəndir və o, mərhəmətlilərin ən mərhəmətlisidir». «Yusif» surəsi, 64-cü ayə).

Çıxdı, yürüyürdü.

Nəşvanə xatun sultana aydır:

- Necə edəlim, yolu yanılmışsınız?

Sultan xatuna aydır:

- Səbr et, xatun, kim yol göründü, axşam olsun, - deyir.

Çün axşam oldu. Sultan duru gəldi. Əvvəl mürəssə donları çıxardı, vardı bir əski keçə buldu, köklüksüz. Şöylə gövdəsi üzərinə bu keçəyi bəkitdi, qaftan kimi eylədi. Gəldi Nəşvanə xatuna aydır:

- Ya Nəşvanə xatun! Sən daha mənimlə gedəmmisən?

Xatun aydır:

- Ya, daha nə işim vardır bu fani yurdu bəkləyəsi? Sənin mövlan isə, mənim daha mövləmdir.

Duru gəldi. Nəşvanə xatun daha ol həzir libasları soyundu, tökdü. Ol daha ancılayın bir əski yabana buraxılmış keçə buldu. Ol nə zik tən üzərinə bəkitdi.

İkisi daha böylə saraydan çıxdılar, yürü yürüdülər. Bu xəzinələrdən və bu ne'mətlərdən və bu saraydan kəndilərinə bir öyün ətmək almadılar və bir içim su daha almadılar. Çıxdılar, yürüdülər.

Sabah bu sarayın xəlqi duru gəldilər. Gördülər kim, nə sultan var və nə xatunu var. Hər yeri gördülər, bulmadılar. Şəhərə qülcülə düşdü. Həp ulu-küç cəm oldular. Fəryad, dadlar eylədilər. Yaslar elədilər. Heç kimsə bilmədi kim, bunlar nə oldular. Axır ayıtdılar kim:

- Məgər bu sarayda bir canavar dururdu, bunları yedi çıplaq döşəkdə yatırkən, - dedilər. Bəli, gerçək udukdular bunlar eşq nəhənginə. Pəs vardılar bunlar Beytullahda mücavir oldular. Riya zətə, ibadətə məşğul oldular. Bunların yerinə gəldi bir kişi daha sultan oldu. Ol xəzinələr, dolu mallar və yüklər və cariyələr və qullar və itlər, cəmi nə ki varsa, ol sultan olan kişi həp aldı. Amma bu saraya gəlib həp sakinləmədi. «Bunda adam udar

canavar var», - deyə iraq kimsə daha gəlib sakinləmədi. Şöylə məzhələ oldu bu saray qaldı.

Ey əziz! Kişi dünyanı tərk edəcək, şöylə tərk /edər/ və eşq gəlincək kişi /yi/ xərəb edər və kişi Allaha dönəcək, şöylə dönər..

Ey əziz! Bir kişi yə inayəti-ilahi yetişəcək, şöylə olur. Cahan gözüinə zərrəcə görükməz

Çün bunların halları buraya yetişdi, bunca ildən sonra Şeyx yenə Məkkəyə gedər oldu. Yolu yenə Bəsrə şəhərinə uğradı. Şəhərdə bir arada dərvişlərə qonuldu. Dərvişlərə aydır: - Şurda mən bir iş başardım gibi idi. Bir kişi yə nəsihət etdim, tövbə verdim idi. Görəyim mənim nəsihətim əsər etlədimi? Və könülləri üzünü iki cahanın dövlətindən çevirdim idi. Görəyim onun üzərinə durdular mı? - dedi.

Getdi o sarayın önünə gəldi kim, bunlara nəsihət ayıtdı idi. Gördü kim, ol saray xərəb olmuş, itlər yatağı olmuş.

/Ey/ əziz! Bu eşq həm aşiqin məkanın xərəb edər, həm surətin xərəb edər.

Bir az vaxt bu sarayın önündə durdu. Bir kişi gəldi. Şeyx o kişi yə sorar, aydır:

- Şurda əvvəl bir saray var gibi idi və bir padşah bu sarayda oturardı, - deyir. Şimdi bu saray xərəb olmuş olamı? - deyir.

Ol kişi aydır:

- Bəli, öndən bu saray şunun gibi saray idi kim, heç bir padşahın bunun gibi sarayı yox idi. Bunda bir padşah var idi kim, onun zamanında onun gibi padşah daha yox idi. İlla kim bu sarayda bir canavar var idi. Onu daha, övrətin daha yedi, gətirdi. Ol qorxudan bu sarayda iraq kimsə gəlib sakinlənmədi, - dedi.

Şeyx Mənsur Əmmar – rəhmətullahi-əleyh bildi kim, başardığı iş təhqiqlə oldu. Bəqayət fərəh olub: «Əlhəmdülillah kim, bizim daha sözü müz əsər etlənmiş ola. Şeytan və nəfis və dünya əlindən bir daha bir kimsə qurtarmış ola vuz», - dedi.

Qaldı bu şəhərdən getdi. Zaman ilə Məkkə şəhərinə vardı. Məkkəni təvaf edərkən Şeyx gördü kim, bir igid bənizi sararmış, saç-saqqalı qarışmış, tənə qayət incələnmiş, anıq olmuş, gözləri çuxura düşmüş, bir dəgənəkci əlinə almış, Kə'bənin divanına yapışmış, Kə'bəni təvaf edər yap-yap, arxasına bir keçə parası geymiş, bitlərin biri girər, biri çıxar. Bağrını bitlər dəlik-dəlik etlənmiş.

Çünki baxdı, Şeyxi gördü. Gəldi Şeyxin ayağına düşdü. Ağladı, aydır:

- Əlhəmdülillah kim, arzum Şeyxin mübarək camalını görmək idi, gördüm, - deyir.

Şeyx aydır:

- Sən kimsən? - deyir.

İgid aydır:

- Mən ol Bəsrə şəhərinin sultanıyam kim, sənə İsa nəfəsin mənim -könlümü diriltdi, - deyir.

Şeyx aydır könlündə: «Hanı bunun ol sultanlığı, ululuğu, nəfis ye yib, nəfis yedikləri? Şimdi bir əski keçə içində bağrını bitlər dəlik-dəlik etlənmiş. Eşq bunu nəşəyə buraxmış? - dedi, daha ağladı, dedi.

Aydır:

- Ya igid! Hanı sənə xatunun Nəşvanə? - deyir.

Ol igid aydır:

- Onun halı qayət zəif olmuşdur. Bir yerdə düşmüşdür, yatır. Məkkəni təvaf etləməyə gəlməz. Amma arzu edər kim, sultanının mübarək üzünü görə. Daha ölərsə, ondan /sonra/ ölə, - deyir.

Şeyx aydır:

- Yeri, varalım, onu daha görəlim, - deyir.

Vardılar, gördülər. Kəndi /sən/ dən getmiş yatır. Ol igid iləri vardı.

Aydır.

- Ya Nəşvanə! Ac gözü, ol bizim şeyximiz, sultanımız gəldi, -de yir.

Nəşvanə xatun gözü açdı, şeyxi gördü, duru gəldi. Şeyxin ayağına düşdü. Şeyx gördü kim, Nəşvanə xatun nə bənzər ol igidə. Əski keçə bu daha geymiş. Birlərin bunun keçəsinə daha mini girir, mini çıxır.

Şeyxin ayağında yatarkən Nəşvanə xatun bir kərrət hıçqırdı, can verdi. Bunu gördü ol igid, daha şeyxin ayağına düşdü, ol daha can verdi.

Şeyx bunları gördü, ayıtdı kim:

- Zehi aşiqi-sadiqlər kim can verməyincə durmadılar, - dedi.

Gör indi gerçək tövbə etmək necə olur. Həm yoldaşların tərk etdilər və həm donların dağıldırdılar və həm yeməklərin.

Çün Şeyx bunların halını gördü, şeyx daha ağladı. Şol qədər ağladı kim, bixud oldu. Kəndudən getdi.

Bir azdan kəndüyə gəldi, bazara vardı, kəfən aldı. Gətirdi kim, bunların qeydin götürüb həqqinə qoya. Gördü kim, yuyunmuş, kəfənlənmiş, ikisi daha bir-birinin yanında yatırlar. Şeyx təccübə vardı. Şeyxin sərinə bir nida yetişdi kim:

- Ya Şeyx! Sən bunların namazın qıl, daha bunları bizə ismarla, çün bizim üçün can tərk etdilsə, biz daha bunlara didarımızı qanbaha verdik və bunlar bizim üçün bu fani dünyanın fani bəlgicəsinin tərk etdilsə, fani saraylarını qavdılsa, biz daha səkkiz uçmağımızı onlara mülk eylədik, - dedilər.

Şeyx bunların namazını dərvişlər ilə qıldılar, daha bunları dəfn etdilər, Allaha ismarladılar.

7-5. QƏNAƏT VƏ TƏVƏKKÜL

.. Ola kim, «mən dünyayı sevməzəm» deyirsən. İndi, ey biçarə! Ya nə üçün qeyri nəsnəyə talib olmazsən? Və ya qeyri nəsnənin tələbində olmazsən? Və gecə-gündüz onun əndişəsində olmazsən?

Pəs məlumdur kim, seversən. Ya sevliməyən istənilirmi? Saxlanılırmı? Ya kasalara qoyulurmu? Möhürlənirmi? Fəqir gəlib Allah üçün istəyəcək, «nəsnəm yoxdur!»- deyilirmi? Yalan söylənilirmi?

Tut ki, sən burada sevməzsən deyəsən, höccət gətirəsən. Həqq xud qullarının könlünə nəzər eylər, surətinə, höccətinə nəzər etməz. Necə kim buyurur: «İnəllahu ləyünziru ilə surətikum və la ilə əmalikum bəl yünzirunə fi qulubikum və niyyətikum» /Tərcüməsi: Həqiqətən Allah-təala sizin üzünü baxmaz, nə də sizin əməllərinizə baxmaz, əksinə, sizin qəlb və niyyətlərinizə baxar./.

Amma bizim məqsudumuz höccət degil, bəlkə aşiqlərə bir nəsihət edib hal nitəligin bildirməkdir.

Pəs sən daha bu nəsihətləri və bu ayətləri eşidib, inanıb, Allahdan qor-xub və Rəsulundan utanıb insaf edərsən, Allaha dönərsən, uzunağ olar.

Aydırsan kim: «Mənə dünya gərəkdir, dost var, düşmən var, gələcəgi-gədəcəgi var. Oğul-qız var, övrət var. Və bunların hər birinin bir dürlü məqsudları var. Ruziləri vardır, yerinə gətirmək gərəkdir. Mən əlimdə dünyacığımı tərk edib, fəqir olub möhtac oluma zın. Bu günü xoş keçirəyim. Ertə necə olursa, ola» deyirsən. Yeri var, sənə dünya qutlu olsun. Başdan-ayağa mübarək olsun! Onun ləzzətləri sənə dadlı olsun! Və lakin bezə səndən Allah-təala, qaça səndən cəmi peyğəmbərlər, qava səni dünkü övliyələr, duta səni zəbanilər!

Görəsən qatı əzab, çəkəsən bəla və zəhmətlər, görəsən cəfa və möhnətlər. Və bu murdar dünyayı daha burada qoyasan, gedəsən. Əcəb! Orada varacaq nə edəsən? Şol dünya da diləmədigin kişilər gələ, ol qəhr ilə qazandığın dünyanı oluşələr, yeyələr, yedirələr, dökələr, sən qara gün dəyerdə yatıb, hesabın verəsən, əzabın görəsən».

Və illa aydırsan kim: «Mənə dünya gərəkmez, mən dünyadan bi-zə-ram, Allaha təvəkkül edirəm, Allahın vədəsinə inanıram, əlimdə /ki/ var/ın/ cəmi'ni fükəraya Allah yolunda verirəm. Əlimdə fürsət var ikən yarağm görürəm», - deyirsən, Allah sənə yardımçın və Rəsul sənə şəfaətçin və məşayixlər sənə mürsidin və mö'minlər sənə duaçın və səkkiz uçmaq sənə ərz oluna. Hansından dilərsən, sakinləşəsən.

İndi, ey əziz qardaş! Çünki bildin bu nəfsi-əmmarə yeddi başlı bir əjdəha imiş. Və bu əjdəhanın qayət böyük bir başı kim qalan başları ona tabədir, dünya sevmək imiş. Və ol böyük başı kəsilmək, qalan başları daha ona tabədir, hər qurar gedər imiş.

Və iki cahanın şərrə daha dünya sevməkdən imiş. Və ol nəfsi-əmmarənin böyük başın kəsmək dünyadan yigrənmək imiş.

Və iki cahanın səadəti daha dünyadan yigrənməkdə imiş. Və bu dünyanı tərk edib dünyadan yigrənmək, daha şol yuxarı dediyim gibi, ölümün etməyi ilə olurmuş.

Pəs bunları bildikdən sonra bunu bilgil kim, dünya sevməkliyin səbəbi nədir? Onu daha sənə deyərəm. Və dünya sevməyin səbəbinə səbəb nədir? Bunu daha deyərəm, eşit!

Və bu kitabda müşkil qalmasın. Zira bu kitab asan türk dilinə, Şeyx Səfi həzrətləri dilinə onun üçün söyləndi kim, mübtədiyə yol asan ola, dedim bir qəç yerdə.

Pəs bu dünya sevməklik səbəbinə deyərəm və ayətlə, hədislə isbat edərəm. Və məşayix-kibar və əshabi-Rəsul sözlərini daha dəlil gətirərəm. Hətta sən daha inanasan. Könlün əmin ola. Əmələ məşğul olasan. Bilgil indi, ey əziz qardaş və din yolunda müvafiq yoldaş! Bu dünyayı sevməyin səbəbi ölümün unutmaktır. Və ölümün unutmamağın səbəbi uzaq əndişələr etməkdir. Yə'ni uzaq sunular sunmaqdır.

Bir kişi şunu söylə deyərəm və bunu böylə deyərəm deyib yirsə, ölümün unudur. Ölümün unutmamaq dünyayı sevdilər. Nəfsi – əmmarə bir sunular sunucu, bir uzaq əndişələr edici kimsədir. Bir sunular kim, yüz ildə hasil olmaz. Ertəyə çıxacağın bilməz. Bağlar, bağçalar ediniz, duvarlar, arzular, yerlər, sular ediniz. Və oğullar və qızlar urar.

Pəs buna dünya gərək. Və dünyanın xud dərdinə düşüb sevdasında olmayınca hasil olmaz.

İndi şunu təhqiş söylə bilgil kim, bu Adəm oğlanlarını aldayıb məğrur edib uzaq əndişələr etdirən üç nəsnədir: biri ümniyədir, biri dünya dır, biri daha şeytandır.

Pəs bu üç nəsnə ediginə adanı aldayın üç ayət dəlildir:

Şeytan əleyhül-lə'nə tayıdır kim:

-İşlə, nə dilərsən? Allah kərimdir, əzab eyləməz üqubət etməkdə iyməz, - deyir.

Və lakin aqıl olan kişilər şeytanın bu iğvasına aldanmaz. Həqqi-təalanın daim bu sözünü qulağından gedərməz. Buyurdu: «İnnə şeytanə ləkum ədvvün fə əttəxi zuhu ədvvən». /Tərcüməsi: Şeytan sizin düşmənidir, siz də onu düşmən bilin». «Fətir» surəsi, 6-cı ayə).

Və bir ayətdə daha buyurur kim: «İnnəhu ləkum ədvvün mübin» /Tərcüməsi: «Həqiqətən, o (şeytan) sizin açıq-aşkar düşmənidir». «Bəqərə» surəsi, 168-ci ayə).

Çünki bildin şeytan düşməndir, qədimi ata-dədə düşmanıdır. Hərgiz xeyir sunmaz. Ondan xeyir uman daha xeyrə uğramaz. Eşitmədinmi Adəm atamız – əleyhissələmə və Həvvaya nə eylədi? Və züriyyətinə daha edir? Neçələri dünyadan imansız gətirdi. İman hörmətini kibr oduna yandırdı. Uzaq sunular ilə ölümdən qafil eylədi. Axır ölüm gəldi, qafil bulundular. Qəflət ilə imanını şeytana aldındılar, imansız üzü qara Həqq həzrətinə vardılar.

7-6. ÜZLƏTİN FAYDALARI

Bilgil indi, ey əziz qardaş! Kişi bu xəlqdən üzlətedib kəsim əyincə dilini, dinini, qarnını, gözünü və bu yeddi ə'zasını saxlayamaz. Zira bu cəmi ə'zaları şərrə ilətməyə səbəb bu xəldir. Həçan bir kişi bu xəlgə qarışsa, əlbəttə, bu xəlgə uymaq lazım gəlir. Əgər uymayıb müxalif edərsən, sənə düşman olurlar. Sənə rahat göstərməzlər. Səni incidərlər. Elə olsa, bunlardan üzlət gərəkdir.

Və həm neçə dürlü afətlər bu xəlgə qarışmaqdan gəlir. Bə'zi ariflər demişlərdir kim, bu xəlgə müsahib olmaq, haman od ilə müsahib olmaq gibidir. Pəs bu oddan kişi mənfəətlənmək gərəkdir. Amma ki, həzər etmək gərəkdir kim, bu od kəndüyi yandırmağa.

Qardaş! Qeybət ixtilatdır, riyə ixtilatdır. Yə'ni xəlgə qarışmaqdır. Yalançılıq ixtilatdır. Təkəbbür, həsəd, nifaq ixtilatdır. Daha nədənli yaramaz fe'l var isə həp ixtilatdadır.

Pəs üzlət salamatlıqdır. Kişi xəlvətdə otursa, neçə mövlə ilə müamiləyə yol bulmaz. Xüsusən kim, bu şimdiki zamanda, bu şimdiki zamanın qövmündən üzlətmək, əlbəttə, gərəkdir.

Şol hədis ilə kim, Rəsul həzrətləri – əleyhissəllam buyurmuşdur: «Axır bir zaman gələ kim, zəif üzrə ola islam, iman. Vaizlər çox ola, dünya üçün və'z edələr, bulduqların söyləyələr, Tanrıya və Rəsuluna böhtan edələr. Yə'ni Tanrıya və Rəsuluna böhtan edib, isnad edib sözlər söyləyələr. Ol zamanın alimləri az ola ol zalimləri dəf etməyə. Kəndi/ləri/ minbərə çıxıb əklənikləri üçün onlar daha dınməyələr. Dilənçuları çox ola, vericiləri az ola. Elə olsa, ol zaman kim irişsə, zinhar, onlara qarışmanız, onlardan üzlət ediniz».

Ey əziz! Təhqiq şunu biliniz kim, ol bizim seyyidimiz və peyğəmbərimiz, axır zaman peyğəmbəri Məhəmmədi-Mustafa kim, məhbubi-həzrətdir və şafi'yi – ümmətdir, bizə atamızdan və anamızdan şəfqəfidir. Elə olucaq bizə gəli gəlsin, yenə bizdən ol ye yibilər. Çün ol bizə buyurdu, biz daha onun sözünə uymaq gərək. Xəlqdən kəsilmək gərəkdir.

Döndülər, Rəsul həzrətlərinə sordular, ayıtdılar kim:

- Ol nə vaxt olur, ya Rəsulallah?

Ol sultanül – ənbəyə aydır:

- Ol vaxt olur kim, elmə yiltınalar nəfis həvası üçün, yə'ni dünya ululuğu üçün, izzət üçün və mənsəb üçün, ya qazı olub qəzağa uğramağ üçün və yaxud müdarris olub tənə'üm etmək üçün, sədrəkeçmək üçün.

Və daha oxuyalar elmi, nəslərin əilətələr. Elmi Allah qapısına varmağa səbəb etməyələr. Bəlkə dünya bəgləri qapısına varmağa səbəb edələr. Ol zamanın bəgləri daha əhli-elmi xər görələr. Ol zamanın alimlərinin qayət dini vardır. Dinlərini dünyaya satarlar, fığara şəfqətləri olmaya. Məscidlər yolu və məscidlər xəlvət ola. Və meyxanələr yolu və meyxanələr qələbə ola, - deyə buyurdu.

Rəsul /əleyhissəlam/ ol pər üsul /?/, pəs ol zamanın qövmünü bəyan eylədi. Və bu şimdiki zaman haman ol zamandır. Və qövmü daha ol qövmdür. Biz gözümlə il görə dururuz kim, bu qövmün gündən-günə şərləri arta durur və xeyrləri əksili durur.

Çün hal böylədir, sən onlara nə üçün qarışasan və yolundan şaşasan? Varasan, oda düşəsən?

Eşitdin ola kim, məşayixdən neçələri ittifaq etdilər, bu xəlg arasından çıxdılar, vardılar kimi dağlar başındakı mağaralarda oturdular, ibadətə, taətə məşğul oldular. Kəndülər/inə/ mürid/və/mühibb olanlara daha vəsiyyəteylədilər kim, xəlqdən qaçalar, şol arslandan qaçarım gibi.

Və ol məşayixlərdən birisi Süleyman Daranidir ki, rəhəmtullah-əleyh müridlərinə vəsiyyətedib ayıtdı kim:

-Qaçın xəlqdən, daha şol arslandan qaçar gibi.

Yə'ni necə kim, arslandan qaçırsız, xəlqdən daha qaçın.

Daha ayıtdı kim:

-Qarışın bu xəlgə bir qaç yerdə: bir cümənaməzində, namaz qılınca. Və bir /də/bayram namazında, namaz qılınca. Ancaq şu qaç yerdən qeyri vaxtda bu xəlgin arasına girməgə dəstür yoxdur. Taliblərə cəmi məşayixlərin ittifaqı bunun üzərinədir. Əgər qarışırsa, həqdən məhrum qalır, mərayi olur. Mərayi xud müşrikdir. Zira Rəsul həzrəti – əleyhissəlam elə buyurdu: «Pəs elə olsa, xəlqdən qaçmaq gərək».

Şeyx Süfyan Sövrü rəhmətullahi-əleyh /aydır/:

- Vallah, şimdiki zamanda üzlət etmək halaldır. Bu xəlgə qa-nış-maq haramdır. Zira bu şimdiki qövmlərin zəlaləti artırdılar. İçlərində haram nəsnə şol bir halal kimi istə'mal olur oldur.

İmam /Məhəmməd/ Qəzzali aydır-rəziyallahu ənhu.

- Bu şimdiki zamanda üzlət etmək fərzdır, - deyir. Və «Ət ə-zil-kum və ma tabudun» ayətini höccət gətirdi. /Tərcüməsi: «Mən sizdən və sitayiş etdiklərinizdən uzaqlaşram». «Məryəm» surəsi, 48-ci ayə).

İmam bu sözü deyəli beş yüz ildən ziyadədir. Bu, şimdiki bizim zamanımızda xud daha fərzdır.

Bilgil indi, ey qardaş! Bu xəlqdən sənə heç bir fayda yoxdur. Bu xəlgə qarışcaq müxalifəti ortadan götürmək gərəkəsən, bunların xud işləri, qövləri, fe'lləri görünür durur. Əgər bunlara müvafiqət edərsən, Allaha asi olarsan və Rəsuluna uymamış olarsan, əgər müxalifət edərsən, sənə nükət edərlər. Və sənə incidərlər. Sənin ol dənli ka-ma-lın yoxdur kim, bunların zəhmətinə təhəmmül edə biləsən. Azmayasan, yoxsa bu gən dünyayı sənə dar edərlər, səfən gedərlər. Köklü, köksüz kəndüləri /ni/ sənə düşmənd edərlər.

Sən daha nağah səbr etməyib bu xəlgə nəfsin üçün qağılasan, bəd dua edəsən. Sənə rizq verən və səni yoxdan var edən Sultanın qapısına varasan. Hər qapılardan avara olasan və bu xəlqdən kəsiləsən. İxlas ilə Onun qapısını ixtiyar edəsən. Madam ki, Onun qapısında mücavir olasan, hər günlərin bayram və hər gecələrin qədr ola, iki cahanda səlamət olasan.

7-7. ŞEYX İLƏ MÜRİD

Bilgil indi, məşayixin ədəblərindən birisi daha budur kim, şeyx ilə mürid bir süfrəyə sunmaya və bir xalıcaya oturmaya və şeyxin oturduğu yerə daha oturmaya və şeyx ilə bir bardaqdan su içməyə və şeyxi dünyadan nəql edərsə və ya boşarsa, övrətini almağa kim, adabi-təriqətdə yoxdur.

Şeyxin kisvətini, yə'ni xirqəsini dəstursuz geyməyə və şeyxi ziyarət etmək istəyəcək, yə'ni şeyxin əlin-ayağın öpmək istəyəcək abdəstsiz etməyə kim, bir qaç nəsnəyə abdəstsiz yapışmaq biədəblikdir.

Bir müşəfə və bir peyğəmbərə və qəbirlərinə daha ziyarət etmək haman kəndiləri həyatında ziyarət etmək gibidir. Və bir daha Kə'bəyə və bir daha övliyalara abdəstsiz varib yapışmaq ədəb de gildir.

Və bu övliyaların könlü daha Kə'bədir və zahir Kə'bəyə «Kə'beyi-Xəlili» derlər və bu könlü Kə'bəsinə «Kə'beyi-Cəlili» derlər. Və ol za-hir Kə'bə /ni/ daş ilə, topraq ilə Xəlil

peyğəmbər yapdı – əleyhis-sə-lam. Və bu könül Kəbəsi ki, övliyanın könlüdür, onu Cəlili-cəbbar yapdı.

Və ol zahir Kəbə /ni/ ziyarət edənün tənı oddan qurtular və bu batin Kəbə /ni/ ziyarət edənün həm tənı vəcanı oddan qurtular.

Və vüsali-düst daha könül Kəbəsinədədir. Necə kim, Mövlana Cəladəddin həzrəti buyurmuşdur:

Ey qövme be Həcc rəfte, kocayid, kocayid?

Məşuq həmin cast, biya yid, biyayid!

Tərcüməsi: Ey Həccə gedən tayfa, hardasınız, hardasınız?

Məşuq buradadır, gəlin, gəlin!

Və Şeyx Səfi/əddin Ərdəbili/ - qəddəsallah sirr əhu bu beytin mənasında buyurur kim: «Beytullah ikidir. Yəni Kəbə ikidir yer üzündə. Biri beytullahdır kim, xəlayiq onu kəndilər/inə/ fərz olduqca təvaf edərlər və biri daha könül Kəbəsidir kim, beytdə keçən xitab əvvəlki Kəbənin taliblərinədir. Yəni dəmin olur kim, əkər ci ədəyi-rükni-islam ol zahir Kəbə ilə hasil olur, amma mərifətullah könül Kəbəsinə hasil olur».

Pəs söylə olur bu beytin mənası kim: «Ey mərifət tələb edənlər və Həqq istəyənlər! Könül Kəbəsinə gəlin və onu Kəbədə tələb edin. Və həqq tələb edənlər etmək qətiməsafəti surət ilə olmaz ki: «Və izə sələkə ibədi fə ənni garibun və nahnu əqrabu ilə yhi min həblil vurid»

(Tərcüməsi: «Bəndələrim məni səndən soruşduqda /de ki/ Mən onlara yaxınam... Biz ona boynunun damarından da yaxın» («Bəqərə» surəsi, 186-ci ayə və «Qaf» surəsi, 16-ci ayə).

Pəs Şeyx /Səfi əddin Ərdəbili/ buyurdu ki: «Mərd ərənlər oturarkən Həqq tələbin səfərin edərlər, bularlar. Və namərdlər Həqq tələb edib ya zılda sərgərdan gəzlər, bulmazlar.. Çünki Həqqi-təala qula quldan yaxındır. Ya zılda sərgəştə kəzməklə vüsəl hasil olmaz. Pəs sənə hicabın örtən hamən sənə. Kənd /i/ hicabını ortadan götür, daha vüsəl ələ gətir».

Pəs övliyai – Allahı əbədsiz ziyarət etmək biədəblikdir. Pəs bu sözlərdən murad qülubi-övliya dır ki, ol qəlb-i-həqiqidir.

Və haçan şeyx ilə yerimək, yola getmək vəqə olsa, şeyxin yanınca getmək ədəb de gildir. Şeyxin ardınca yab-yab getmək yaxşıdır. Əgər şeyx aydırsa kim: «Gəl önümcə yeri!», - yerimək gərəkdir. Onda hikmət vardır, onu əhlinə dərər.

Və bir ədəbi daha müridliyin budur ki, şeyxə qayət hörmət edə və şeyxə hörmət etdiyi gibi oğluna, qızına, quluna, xəlayiqinə, həttə atına, quşuna, cəmi heyvancıqlarına belə hörmət edə kim, hörmətsizlik daha ədəbsizlikdir, məhrumluğa səbəbdir. Zira Həqqi-təala əzəmət ilə bu salehlərə hörmət edə, onlara hörmət etdikdən onların heyvancıqlarına daha belə hörmət edə. Görməzmişən Əshabi-kəhfın itini və Saleh peyğəmbərin dəvəsini və İbrahim peyğəmbərin boza gışını və İsmayıl peyğəmbərini qoçunu və Musa peyğəmbərin sağrını və Yunus peyğəmbərin balığını və Üzeyrin eşşəğini və Süleymanın qarınıcasını və Bilqeyisin hüdhüdünü və Məhəmmədi-Mustafanın –salavatullahu və səlləm – dəvəsini?

«Məqətil» rəvayətində böylədir. Bu heyvancıqlar salehlərə xidmət edib belə yoldaşlıq etdikləri üçün Həqqi-təala bunları cənnətə qoyar və bunlara hörmət-izzət edib və qalan heyvanlar içindən bunları üründülər, hörmətini bilməyəsən və onların təvəbeinə izzət etməyəsən. Ələkhusus müridlik dəvasını daha edəsən!

Ey biar adəmi! Heç qeyrətin yoxdu ki, it cənnətə girə, salehlərə xidmət edib və salehləri sevdiyi üçün, sən cəhənnəmə girəsən salehləri sevməyib və salehlərə e'tiqadın-hörmətin olmadığı üçün?

Amma sən süləhayı sevmədiginə bir səbəb vardır. Səbəb oldur kim, nəfsi – əmmarə kafirsifətdir, süləhayı sevməz. Pəs sən daha nəf-si-əmmarəyə tabe olub durursan nə salehlərə xidmət edədin və nə kö-nül-lərinə girdin kim, bunların dərunlarından sən daha könlünə bir yumşaqıq hasil olaydı.

Pəs gerçək müridlər şeyxdən nəsib və himmət istəyə, doğru taliblər gərəkdir kim, şeyxə və şeyxin cəməətinə və xidmətkarlarına və he yvancılıqlarına məhəbbət edib hörmət edəyə. Ta kim ol daha hörmət və himmət bula.

Amma adabi-təriqət budur kim, mürid şeyxdən hörmət ummaya və «şeyx müridə hörmət etmək» yoxdur. Vəqtha bir kərrət xatircığın tə-səlli edib riayət edərsə, dürüstdür. Və mürid olub, talib olub məşayix eşigində olan kişilər şeyx yeməgindən artıq yemək ədəb de gildir. Ba-za-ra varmaq hacət olmadan və bazar yeməgin yemək və dükan yeməgin və ölü üçün pişən yeməgi yemək və vəqf ətməgin yemək və əvanlar ətməgin yemək, müridə cəmi' bunları yemək qayət ədə-b-siz-likdir və könlü daha qarardar.

Mürid/in/ bunun gibi ləğmaları yeməgi kəndi-kəndinə təqsirlik edib hörmətini kəndinin əli ilə oda vurmaq gibidir. Və mürid olan kişi /dən/ ədəbsizlik etmək olmaz. Pəs ədəb budur kim, hərgah kim bir iş işlər, şeyx məşvərətilə işləyə. Və hər nə kim edər, şeyxinə danışmayınca, iş-ləməyə.

Ya səfərə getməli olsa və ya nəsnə satmalı və ya nəsnə almalı olsa və ya oğul everməli olsa, və ya qız çıxarmalı olsa, şeyxinə danışmaq gərəkdir. Danışmadan mürid başlı-başına bir iş işləmək kütsaxlıq, ədəb-sizlikdir. Və işi rast daha gəlməz və həm təriqətə müxalifdir.

Necə kim əshab Rəsul zamanında – səlləllahu əleyh və səlləm – hər işlərini Rəsul həzrətinə danışmayınca işləməzlər. Hətta: «Bu gecə evə varalım mı?», - derlər. Və «Xatunlarımıza yaxın olalım mı?», - derlər.

Pəs təriqətdə mürid hər işi şeyxə danışmaq gərək və şeyxin sözünü tutmaq gərək. Və mürid bir işində mütəhəyyir olsa, varib şeyxinə «Şu/nu/ mən necə edəyim? Şu işimdə aciz qaldım», - demək gərəkdir. Şeyx necə məsləhət görərsə, necə buyurarsa, elə etmək gərəkdir. Və əgər danışma zsa, qatı yaramazlıq edər.

HEKAYƏT

Şeyx Zunnun Misrinin – rəhmətullahi əleyhi – bir müridi işində aciz qaldı və mütəhəyyir oldu. Fəqirlik qələbə etdi, necə edəsini bilmədi. Oğlancılar daha var idi. Gəldi şeyxə aydır:

- Sultanım! Şu/nu/ mən necə edəyim? Həlim nə olarsa? Cəməətim acliqdan büküldülər və yalincılıqdan xeyli zəhmət çəkirlər. İşim-gücüm keçməz, mənə nə buyurursunuz? - dedi.

Şeyx ona qağıyaraq aydır:

- Var ox-ya yal, bir dəbəndə otur, həramilik eylə! - der.

Dərhal dərviş duru gəldi, evinə gəldi. Evində bulduğu əskicələrdən satdı, bir qax axca eylədi, vardı oxa-ya ya verdi.

Vardı bir dəbəndə oturdu, yola baxır kim, hal nə ola. Nagah bir bölük həramilər çıxma gəldilər, onu bu arada gördülər, aytdılar:

- Nəkişisən?

Dərviş aydır:

- Həramiyəm, uş yol urət kim mənə bir adam əlimə girə, soyam.

Pəs dərvişlikdə yalan söyləmək yoxdur, rast söylədi. Bu həramilərin ululuarı aydır:

- Uş. Biz daha bir neçə həramiləriz. Bir bölük bazərganlar gəlir, cüstələdik.

Uş gəldilər, dərbəndə girdilər.

- Bir tərəfə sən daha dur, nə dənlə hünərin varsa işlə, həm bizə olsun, həm sənə olsun, - dedilər.

Onu daha bir tərəfə qavdılar. Bir azdan bir bölük bazərganlar gəldilər. Bu həramilər daha bunları gördülər. Dörd yandan səyirttilər, ox urdular, cənk etdilər, bazərganları tutdular, əllərini bağladılar, hər qumaşlarını aldılar, bir araya cəməylədilər.

Hər birisini bu bazərganların bu həramilər aldılar, bir bucağa öldürməyə getdilər. Bu həramilərin uluları qumaş qatında bu dərviş ilə qaldı.

Bu hərami bu dərvişə aydır:

- Dərviş! Sən daha /dur/ma! Bunların birini öldür mənim qa-tım-da, mən dəxi görəyim sənə hünərini, - dedi.

Əlini bağladı, dərvişin önünə çəkirdi bu bazərganların birisini. Və bir qılınc əlinə verdi.

«Çal başını te z!», - dedi. Kəndi bir heybə əlinə aldı, baş aşağı dəprətməyə məşğul oldu.

Bu dərviş bu bazərganə baxdı, döndü bu həramilə başına baxdı. Gördü kim, həramibəşi kəndi-kəndinə heybə dəprədir. Tez tövbə etdi şeyxdən yana. Şeyxin sirrindən istidə etdi. Dərhal dərvişə bir avaz yetişdi kim: «Nə durursan, ol məzlumu qav, bu zalimin boynunu çal əlindəki qılınc ilə, dəplə bu mə'lunu», - deyə.

Çün dərviş bu avaz eşitdi, Həqqə dərunundan niyaz etdi. Bu məzlumu qavdı, ol zalımı çaldı ənsəsindən, başı üzüldü, yuvalandı. Şunda getdi tez ol kişinin əlin çizdi. İki bəla əməylədilər, çağırışdılar. Bu həramilər əlli əlindəkiləri buraxdılar, qavdılar, qumaşlara səyirttilər. Gəldilər gördülər kim, ol ululan dəplənmiş yatır. İki kişi əllərində yalın qılınc, elə sandılar kim, üstlərinə mübəliğə adam yetişdi. Başların qurtarmaq ardınca oldular. Hər biri bir dərəcəyə uçdular, qaçdılar, dağdılar, getdilər.

Bunlar səyirttilər, vardılar ol bazərganları buldular, əllərini çizdilər, salı verdilər. Hər bazərganlar bir araya dəplədilər, dərvişə aytdılar:

- Dərviş! Sən Xızır mısın? Nə hallı kişisən kim, bu həramilərdən bi-z qurtardın, - dedilər. Ol dərviş aydır:

- Nə Xızır və nə Əlyasam, bir fəqir miskin dərvişəm. Oğlanları var, şeyxim var. Çün bu fəqirlikdən halım mükəddər oldu, vardım şeyximə danışdım. «Mənim oğlanları bunalılar, mən necə dəyim?», - dedim. Şeyx daha mənə qağıyaraq: «Var həramilərə qoşul!», - dedi. Mən daha gəldim, uş bu həramilərə irişdim. Qəziyyə nə oldusa, deyü verdi. «Mən daha Allaha sığındım, şeyxə təvəccöh etdim, dərhal şeyxin sirrindən bir nida eşitdim ki: «Qav ol məzlumu, çal ol mə'lunu», - deyildi. Oldu ki, çaldım ol mə'lunun başını, önünə düşdü. Bu kişinin daha əlini çizdim, bu daha əlinə qılınc aldı, çağırıdıq. Sizi Allah qurtardı», - dedi.

Vardılar bu bazərganlar axçadan, fülörədən, qumaşdan buldular, bu dərvişə verdilər. Hər biri hal və halınca dərvişi qəni etdilər. Yəni evinə göndərdilər və kəndləri daha dərvişə və şeyxinə dua edə-də yolların getdilər.

İndi qardaş! Mürid şöylə, şeyx daha şöylə olur, müridini şöylə gözəder. Gör ol sədiq mürid şeyxin sözünü sıdımı? «Bu sənə dediklərin şər'ə müxalifdir, mənə öldürənlər, oğlanları ənsəiz qalar», - dedimi? Dərhal şeyxin nəfəsin yerinə gətirmək ardınca oldu. Həqqi-təala daha onun müradını hasil edirdi. Halaldan neçə mal verdi.

Şeyx olan kimsələrin önlərində əzəl-əbəd dairəsi bir el iyəsi gibidir. Pəs gözəderlər müridlərini. Çünki kəndləri /nin/ dəsturu ilə işlədirlər bir işi. Ona şər'ə müxalif iş etdirməzlər. Zira bu şeyxlər mədədlərini, əllərini müridlərinin başından götrüməzlər ta

əbədə dəgin. Bəlkə müridlər şeyxlərə ismarlanmışdır əzəldə. Bunlar daha əzəldən əbədə müridlərini gözdərlər.

Pəs mürid oldur kim, hər cünbişi şeyx dəsturu ilə edə. Şeyx dəsturunsuz bir addım atmaya və bir içim su udmaya və günəşdən qalxıb kölgəliyə varmaya, ta ki şeyxlər ona müridi-sadiq deyələr.

HEKAYƏT

Bir gün Sultan Şeyx Əbdülqadir Gilaninin müridi – sadiqlərindən birisi şeyxə aydır:

- Ya Şeyx! Mürid ilə, mühibb ilə şeyx arasında həqqi-hüquq nədir? Murid necə olur və şeyx necə olur? Bizə lütf edib bəyan edin! - der.

Sultan Şeyx Əbdülqadir Gilani daha – qəddəsallah sirr əhu – aydır:

- Dərviş! Var indi məndən padşaha salam ilə, ayıt kim: «Şeyx siz-lərə salam və dua etdi», - de, daha iraq bundan ziya də kələci söyləmə. Şeyxi daha, müridi daha, mühibbi daha biləsən», - dedi.

Dərvişi padşaha göndərdi. Dərviş daha bir neçə rüzgar səfər etdi. Vardı ol məmləkətin padşahına yetişdi. Padşahla buluşdu, ayıtdı:

- Padşahım! Şeyx həzrətləri sizlərə salam-dua etdilər, - dedi.

Padşah daha tez təxtindən endi, iki əlin köksündə qoydu, iki büküldü, qapu qaldı, şeyxin salamını aldı. Bu dərvişə salam gətirdiği şükranəsi beş yüz füləri verdi və şeyxə min füləri hədiyyə bu dərvişlə göndərdi.

Dərviş daha min füləri şeyxin və beş yüz füləri kəndinin, götürdü yola girdi.

Məgər dərvişin yolu üzərində bir şəhərdə məşhurə xatun var idi. Çəngi idi. Adı «Dilarami-çəngi» derlər idi. Bəqayət cəmilə xatun idi. Qırx cariyəsi var idi. Biri-birindən cəmilələr idi. Xub avaz ilə çənglərin uydurub avazlarına urulduqları vaxtdan Zöhrəyi mat edərlər idi. Hər kim bunların avazı eşitsə, üzlərin görsə, dərhal bunların duzağına tutulub əqli bihuş olub kəndindən gedərdi. Hər nəyi kim varsa, bunların yolunda fəda edərdi.

Şeyxin və kəndinin fülörisini alıb şeyxə gəlirən yol gəldi nağah bunların evləri önünə uğradı. Dilaram daha qırx çəngi cariyələr ilə oturub söhbət edirlərdi. Dərvişin qulağına bunların üni toxundu. Dərviş bir ləhzə dinlədi bunların çənglərini və avazlarını, dərhal aşiq oldu. Dilədi kim, Dilaram ilə bir gecə söhbət edəyə. İləti vardı, onların xadimlərindən birisini buldu, ayıtdı:

- Dilərəm kim, bu gecə sizinlə söhbət edəyim, Dilaramı bu gecə təfərrüç edəyim.

Ayıtdılar:

- Onun bir gecə söhbəti beş yüz füləriyədir.

Dərviş ayıtdı:

- Xoş ola, uşdəm ənim beş yüz fülörim vardır.

- Gətir, - dedilər.

Dərhal dərviş beş yüz fülöriciğini saydı, verdi. Aldılar. Ona: «Gecə gələrsən», - dedilər.

Məgər kim Dilaramın adəti bu idi kim, bir gecə söhbət üçün beş yüz füləri alırdı. Amma iki yüzünü yenə ol gecə xərc edərdi. Əvvəli bir söhbət adı verərdi. O gecə söhbətin görün beş yüz füləri varsa, daha verərdi, «Bir daha söhbət edəyim», - deyə.

Çün dərvişin beş yüz füləriyasını aldılar, iki yüz füləri dərhal xərc etdilər, dərviş üçün söhbət yarağın gördülər. Dərvişə: «Gecə gələrsən», - dedilər.

Çün gecə oldu, xoş yeməklər, ne'mətlər hazır oldu. Dilaram daha kəndüzünü dürlüdürlü bəzəklər ilə bəzəmiş çıxma gəldi. Sanasan kim bir bədr ay bulud içindən çıxma. Dərvişin dizin basa oturdu. Dərviş dilədi kim, Dilaramın boynuna qolunu sala. Çün

dərviş Dilarama qolun uzatdı, divar yıxıldı, bir əl çıxdı, dərvişə bir şillə vurdu. Dərviş tərəsi üzərinə yıxıldı. Dərvişin ağzını köpük bağladı. Bir az tələbidi, yatdı, kəndindən getdi. Bir azdan dərviş yenə kəndinə gəldi. Dilaram qayət qorxuya düşdü, aydır:

- Dərviş, nə oldun?

Dərviş aydır:

- Sənə əlim sındığım saat divar yıxıldı, şeyximin əli zahir oldu, mənə bir şillə vurdu. Bir az daha olsa, canım verərdim, - dedi. Ol fülorigim sənə halal olsun, mənə yol verim gədim, - dedi. Duru gəldi.

Yol göstərdilər, beş yüz fülorisini yenə əlinə verdilər. Ol xatun daha qayət qorxdu. «Bu cəmi cariyələrim hər azad olsun», - dedi. «Cəmi malım hər şeyxin olsun», - dedi. «Tövbə olsun bir daha bunun gibi şərfə müxalif iş etməm», - dedi.

Dərviş getdi. Ol xatun daha nəyə malik idisə, həp satdı. Füləriyə verdi, aldı şeyxə gətirdi. Şeyxin əlin tutdu, tövbə etdi.

Dərviş daha ol padşah verdiyi beş yüz füləri və şeyxə verilən min füləriyəni gətirdi şeyxin hüsurunda qoydu.

Şeyx ayıtdı:

- Dərviş, gördünmü mühibb necədir və necə olurmuş? Salamın almağa beş yüz füləri şükranə verdi və şeyxə daha salam göndərdiği üçün min füləri göndərdi. Və şeyx daha necə olurmuş, gördünmü? Müridin əşrafə müxalif iş işləmədi. Bir aylıq yoldan şilləsin irişdirdi. Mürid daha sənə kim, şeyxin şilləsin yedin. Ol yarama zişdən qorxdun, şəkə kimi cəmiyə xatundan keçdin. Və sən qorxun və şeyxin gerçəkliyi və mühibb padşahın sidqi yetişdi şəkə kimi müfsid xatunu tövbəyə gətirdi, fisqindən usandırdı. İndi sən daha gerçək müridsən. Zinhar hər işini şeyxə danış və şeyx nə buyursa, elə et. Gör kim dünya, axirət sənə necə qarşı gəlir.

TƏHQIQİ – ŞEYX SƏFİ HƏZRƏTLƏRİ

Şöylə bilgil kim, bu şeyxlər hər iş kim işlər, həqq dəsturunsuz işləməzlər.

Ey əziz! Neçə nəsnələr vardır kim, talib onu xəyir sanır, amma şərdir. Və necə nəsnələr vardır kim, talib onu şərsanır, amma xəyirdir.

Pəs kişi hər işini bir işarətəhlinə məşvərət etmək xəyirlidir.

Bunu bildikdən sonra bunu daha bilgil kim, müridliyin bir ədəbi daha şeyx sevdiğini sevib və şeyx sevəndini sevməkdir. Əgər ol şeyx diləmədiyi kişi müridin atası, anası, oğlu, qızı daha olarsa. Çün şeyxrədd etdi, mürid daha rədd etmək gərəkdir.

Pəs şeyxin qəbulu müridin qəbulu gərəkdir. Və şeyxin rəddi müridin daha rəddi gərəkdir.

İndi ey əziz! Bunca ayat və xəbər və dəlayil bir təriqi-təriqət bildinsə, yəni iradəti-kamili bildinsə, yəni müridliyin şərtlərini, ədəblərini bildinsə, cəhd elə şeyxi-ələm xidmətinə, hörmət və təzim dilə, müla zım ol. Ol şeyxin könlünü ələ gətirmək ardınca ol. Hərgiz qılı-qal etmə. Gərəkməz nəsnələri şeyxə sormağı. Həzrət Musaya «Fələ təsəlni an şeyin» («Elə isə mənədən heç bir şey haqqında soruşma», «Kəhf» surəsi, 70-ci ayə) dediyi ədəbi saxlağı, ta ki ustadın və şeyxin xatiri sənə məlul olmaya. Nəsisiz, məhrum, növmid qalma yasan.

Uşda müridliyin qayət gərəklisi degildir. Həçan bu şərtlər ilə və bu ədəblər ilə bir şeyxə mürid olasan, kim ol şeyx daha gerçək şeyx olsa, şol yuxarı dediyim kimi, pəs onun kimi şeyx sənə həqqın zayə etməz, səni təbiyyət edər. Səndən nəsnə olmaz. Və əgər bu ədəblərdən və bu şərtlərdən fəriq olub mücərrəd bir şeyxdən tövbə edib daha qolayına üz vursan, vəqthə yer-göy durduqca şeyxin söhbətinə gəlib, yenə varıb kəndi işində – gücündə olub ölürsən, müridi-kəzibsən, kəndi muradına mürid olub yerirsən. Şeytan

gibi əgər yer ilə göy arasındakı mürşidi-kamil olursa, səni bir adam yer /inə/ almayalar.

Pəs iradəti –kamil gərək, ta ki şeyxdən fayda tuta biləsən.

LÜĞƏT

Cəm' – yığmaq, toplamaq; var-dövlət

Anca – o qədər

Sonrağı –sonrakı

Ayırılmaq – ayrılmaq, ayrı

Gözmək – fikir vermək

Üləşmək – bölmək, bölüşdürmək

Uğrağ – səyahət, gəzinti yeri

İlətdi – gətirdi, yaxınlaşdırdı

Məzələ – zibil, zibilxana

Sükük – sümük

Biqiyas – ölçüsüz, çox, həddindən artıq

Xələyi – xalq, camaat

Biziləyin – bizim kimi, bizə bənzər

Hirs – tamah, acgözlük

Sunular – hədiyyələr

Çəp – buğda çörəyi

Yarınır – yolunu aza

Uslular – ağullar

Sufi – ipək və yundan düzəldilmiş parça

Kimxa – boz, dəyərsiz parça

Himar – uzunqulaq, eşşək

Binət – minik

Uçmaq – ölmək, dünyadan keçmək

Duzax – cəhənnəm

Mütəlliq – bağlı, asılı, aid

Qına – sərvət, var-dövlət, zənginlik

Xırqə – bez və ya qumaş parçadan hazırlanmış üst geyim

Tat – itaət, boyun əymə

Məğün – aldanmış

Məyyə – böyük bir şəxsi müşayiət edən adamlar

Şərb – araq və çaxır içmək

Sıtdı – kəsildi, sustaldı, süst oldu

Həzir – ipək parça

Bəqa – daimi, əbədi

Qancaru – tərəf, səmt

Ətmək – çörək, ərzaq

Qırmaq – səsləmək, dəvə etmək

Qatı – çox, ağır

Yalınçılıq – paltarsızlıq, lütlük

Çaxmaq – vurmaq, çırpmaq

Kəndi duru gəldi – a yıldız, özünə gəldi

İssiz – sahibsiz, yiyəsiz

Alda yıb – aldadıb, a zdırıb
 Ümniyə – arzu, istək, dilək
 İyiməz – fayda, xeyir görməz
 Yıltınalar – yaxınlaşar
 Artı durur – artur, çoxalır
 Yazı – çöl, düz, səhra
 Əvan – pis adamlar
 Everməli – e vləndirməli
 Cüs tələmək – araşdırmaq, təhqiq etmək
 Dəpləmək – hücum etmək
 Yuvalanmaq – diyirlənmək, yuvarlanmaq
 Salı vermək – boşlamaq, ötürmək
 Sıdmaq – sındırmaq, qırmaq
 İyə – sahib, yiyə
 Ziyadə kələci cöyləmə – artıq söz demə, söyləmə
 Tələbimək -çırpınmaq
 Fəna – müvəqqəfi
 Timar – baxma; qulluq etmə, qayğısına qalma
 Rənc – əzab, əziyyət
 Us – ağıl
 Mövla – sahib, yiyə, havadar
 Ancıla yan – onun kimi
 Qülqülə – təşviş, narahatlıq; basabas, izdiham
 Bəytullah – Allahın evi
 Riya zət – zahidlik, nəfsini öldürmək
 İna yət – qayğı, kömək, hüsn-rəğbət
 Təvaf – ziyarət vaxtı müqəddəs yerin ətrafına dolanmaq
 Bir kərət – bir dəfə
 Zəhi - çox, artıq; əhsən, afərin
 Bixud – ixtiyarsız, özündə olmadan
 Kəndi – özü
 Təvəccöh – həsn-rəğbət, meyl; diqqət
 Səkkiz uçmaq – cənnətin səkkiz bağı
 Talib – tələb edən; təhsillə məşğul olan, tələbə
 Həccət – dəlil, sübut
 Qutlu – xoşbəxt
 Məşayixi-kubra – böyük şeyxlər
 Üqubət – cəza, əzab-əziyyət
 Üzlət – güşənişinlik, təklik
 İxtilat – yaxın əlaqə, qayna yıb -qarışma
 İste'mal – işlətmə, istifadə
 Rizq – a zuqə, ruzi
 Adab – qayda -qanun
 Müshəf – Qur'an
 Hicab – örtük, pərdə
 Qülubi-övliya – övliyanın ürəyi, qəlbi
 Də'va – tələb, iddia
 Məşrut – şərt edilmiş, şərtə görə tələb olunan

Gustax – arsız, sırtıq, utanmaz
 Mütəhəyyir – heyvətə düşmüş, çaşmış
 Dərbənd – dar keçid, boğaz; çıxır, dağ yolu
 Hərami – quldur
 Dəprətmək – tərpətmək, yıxalamaq
 İstimdad – imdad, yardım, kömək istəmək
 Ənsə – baş
 Cünbiş – hərəkət zövqü, əyləncə
 Çəngi – oxuyan, oynayan, eys-ışrətlə məşğul olan
 Təffəric – qəm-qüssəni dağıtmaq; gəzinti, seyr
 Şənk – gözlə, göyçək; oğru, quldur; mübaliğə etmək
 Cəmilə – gözəl, yaraşqlı
 Müfsid – aravuran, fəsad törədən
 Müləzim – ləzimi, gərəkli; tərəfdar; bir şəxsi müşayiət edən
 Fəriq – fərqləndirən, təvfiq qoyan, ayıran
 Kəzzab – yalançı, yalandanışan

«KÖNÜL» RİSALƏSİ

«Qauğusuz» təxəllüsü ilə şiə türklər arasında və qızılbaşlar, bəktəşilər və bu kimi təriqətlərə daxil çoxlu arif şairlər və mənqəbə toplayanlar olmuşdur. Təqdim etdiyimiz «Qayğusuzun könül risaləsi»ni bir «Qara məcmuə» bölümü olaraq, mərhum Faxir İzin «Əski türk ədəbiyyatında nəsr» əsərinin «Dini mətnlər» bölümündən aldıq. O mərhum bu əsəri Ankara ümumi kitabxanasının 169 sayılı əlyazma məcmuəsindən almışdır (səh. 10-127).

Bu əsərin əvvəllərində risalənin adı «Qara məcmuə» adlanır və gözəlcəsinə müraati-nəzir sənəti ilə əsərin adına işarə olunur. Buradan da sübut etmək olar ki, «Qara məcmuə» müxtəlif müridlər tərəfindən yazılan «Ədəb-ərkan» kitablarına deyilirmiş və hamısı Şeyx Səfiyə mənsub və ya onun dilindən imişlər. Əslində də «Qara məcmuə» Şeyx Səfiəddin Ərdəbilinin öz təlifi olmalıdır, lakin onun əsas və əsil mətnini tapmaq hələlik mümkün olmamışdır.

«KÖNÜL» RİSALƏSİ

Şeyx Səfiəddin Ərdəbili/ aydır: «Sözün əsl könlüdür. Hər kim könül bəhrinə yol buldu, nə durr istərsə, dalıb çıxardı. Onlar kim surətə baxdı, qəflət ipin boynuna taxdı, taət xərminin oda yaxdı, duxanı göylərə çıxdı. Zira könlü Həqq kəndi üçün yaratdı. «Hər kim məni istərsə, sınıq köüllər içrə bulsun», - dedi.

Hər kim könülə yol bulmadı və istədiyi nəsnəni onda daha bulmadı, uçmağa daha girmədi, Padşah didarın daha görmədi.

Qafil olma! Könülə yol bulan kişiylə qul olan Məcnun degildir. Əgər ol səni qulluğa qəbul edərsə, zəhi dövlət

Pəs indi onun kim, könüldən xəbəri olmaya, qamışı şəkərdən ayırmış ola. Mən ona nə deyim? Ol nə anla ya? Zira öyüdü əhlinə demək gərəkdir. «Durrü sədəfdə, nəfəni ahuda görün», - demişlər.

Pəs indi nadana mərifəttulə demək şora toprağa toxum əkmək gibidir. Və mərkəb gərdanına cəvahir asmaq gibidir. Sağır önünə şəkər tökmək gibidir. Öyüd mö'minə dövlət, cahilə möhnət /dir/. Zira sirrullah Həqqin çənilərdir, bir könülə gircək, nə qədər nəsnə var isə, sorub çıxarar, möhnətləri əridər, ərləri şirmərd edər, şirmərdləri xüred edər, fərdləri əhli-dərd edər, əhli-dərdi şətbət edib safi edər.

Bu kəz «Və mən-dəxələhu kanə minən allah» zümrəsinə daxil olub əmin olur. («Və ora daxil olan kəs əmin-amanlıqda olar», «Ali-İmran» surəsi, 97-ci ayə).

İndi sən daha könlünü əlinə al, elmi-rəbbani kitabından oxu, könül göyündə doğan dövlətə yını və səadət günəşini gör, ta gözündən qəflət hicabı gedib, Həqq kitabı rövşən ola. Qara tənindən ağ güllər açıla, vücudun qaranquluğundan aydınlıqlar saçıla.

«Qara məcmuə»yi əlinə al, oxu, könlünün sarayı rövşən olub, oğrular ondan kəsilə, mələklər dola. Zira bu vücud bir dükandır, sənə kirayə verilmişdir, içində rəncbərdlik edərsən. Bu dükanın küncündə gənc vardır. Dükən əlində ikən küncü qaz, gənci bul. Yoxsa vədə gəlicək səni dükandan çıxararlar və küncündə gənci bularlar. Ardınca baxa-baxa qalarsan.

Pəs indi vücudun mülkü ol zaman sənə müsəlləm olur kim, Süleyman gibi xətəmi nəfəsin divi əlindən qurtanb əmin olasan. Yoxsa xətəmi divin əlinə verdinsə, «xudapərəst» ikən «divpərəst» oldun.

MİSAL. Məsələn, bir xatun bir kimsəyə nikahlı olsa, bir kimsə daha onu nikah edə bilməz. Yəni könül dünyaya tabe isə, onda Həqq təsərrüfö olma z və əgər Həqqə tabəsən, onda nəfs təsərrüfö olma z.

Ərz bu kim, talibi-həqq xudbinliyi tək etməyincə, xüdəbin olma z.

Sənə deyim, qardaş! Daha rövşəntər xəbər söyləyəm. Bu kəz anlayasan, hərifimin, şərifimin könlünü mənə çevir. Könül gözü ilə bax və könül qulağı ilə dinlə və söyləyəni qav, söyləyəni bax..

Əgər sənəin gələ gözlündən sənə desəm halın pərişan olub, könlün haldan-hala dönər, məlul və məhzun olarsan. Və əgər deməsəm, neylim özündən xəbərin yox, nə sənəin ömrü bədə verdin, rüzgarnı bu halla keçdi.

Sübhi-qiymətdə səni kim uyxudan oya/dar/lar, bundakı canı bulama zsan, ol vəqt çün peşiman olursan, vücudun mülkü əlindən çıxar, fələkin çəxi, ol həsəri yıxar, indi surət və məni sənə ikən, nə üçün can mülkündən xəbər almıyasan?

«Məcməül-bəhreyn» özündə ikən və «Cami-cəm» pa dşahı ikən, nə üçün dilənçi olursan, aləmin canı və məqsudu ikən nə üçün çəkəri-tən olursan? Və əgər «səid» isən, sənə «fəna» donun çıxarıb «bəqa» kisvətin geydirərlər. Və əgər «şəqi» isən, «nur» donunu çıxarıb «nar» donunu geydirərlər. Dünya da ömrün nəyə sərf və karü kəsbin nəyə xərc əylədin? - deyərlər.

Ca vab vermədin sənə, gəl gör üqabı. Amma neylim halından xəbərin yox. Vücudun Səddi-İskəndər olmuş, pənd və nəsihət kar əyləməz. Nə oldun sən daha hüşyar ol, mə'ada muqarin ol. Dərd hasil elə, dəmana irəsən. Əmayi – biar olma. Tapdığın tanrı degil, bütüdür. Kəbə arzusun qıllarsan, amma könlün Lat və Mənat ilə dolmuşdur.

Zəhi nadan! Kim Həqq istər və Ruhül-qüds tələb edər, Dəccali-ləindən ayrılma z. Ol vaxt çox peşiman olur, amma fayda olma ya.

Pəs indi «Ruhül-qüds» mənasına irən nəhv və sərf lüğətini neylər? Çün külü odda buluna, bağı neylər? Əgər şəkər istər, misri neylər? Və əgər mişki-xalis istər, Xəta və Xütəni neylər?

Anla kim «Ərəfə»yə girdilər, arif oldular. Onların gecəsi «qədr», gündüzü «eyd» olmuşdur. Onlara irən müqəllid ikən arif olur, arif ikən aşıq olur, aşıq ikən məşuq olur. Bundan iləri məqam olmaz. Buna «Məqami-Məhmud» derlər ki, bunu ariflər bilər», - dedi.

Pəs indi bundan qərəz budur kim, haman Həqqi bunda ikən bul və həqiqət sənə ikən sən səni bil deməkdir. Zira hamı felin və hal və qalın məhsərdə əyan olacaqdır. Hər bir əməlin bunda qətrə ikən, onda dərya olacaqdır. Kiminə nurdan surət olar, kiminə nardan kisvət olar. Cümlə yaradılmış dilə gələr, söyləşərlər. Onları sən rövşən görərsən. Ol vaxt Həqqi-təalanı dolun ay gibi görərsən.

Onda kim Həqqin liqasını görərsən, mən nə deyim? Məstanəliklər qılarsan kim, dillər ilə vəsf olmaz. Anda tamaşa baqi, didar baqi, şərab və eyş baqi, rəbb saqi. «Səqahum rəbbuhum şərabən təhura». («Və Rəb-bləri onlara çox pak bir şərab içdirəcəkdir». «İnsan» surəsi, 21-ci ayə).

Ol şərabı Həqq öymüşdür, onu içən qəniyyə-mütləq olur. Daha nə cənnət üçün şad olar və nə cəhənnəm üçün xəvəf çəkər. Onda nə əql və nə idrak qalar. Məst, daha hur və qılman bu söhbətə sığmaz. Pəs indi sən ol daha bədənuşun özünü gör, vüsali bədəsindən nuş et, daha hər nə olursan qayıрма. Yarın bir qıl sənə bir dağ gibi görünməyə.

Bu razi könlünün sandığında saxla, tul və diraz fikirləri qav. Məqam əhli və hal əhli ol, bu rəmzi anlaya/san/.

Həqdir ki, fürsətin əldə ikən qaya quşu gibi ömrünü lağlaq ilə keçirmə. Əma gibi dəvə dəpməsini somun sunma.

Haman sən özün saldın, Həqq ilə oldun. Həqq daha özün sənə bildirir. Səni kəndüyə məhəbbət edər, rəhmət suyuna bandırar. Bu kəzol qul sevgili üzündən Həqqə nəz edər, tıfil gibi hər sözü Həqq qatında müqabil olar. Həqiqi qul ki derlər, ol kimsənə olur.

Pəs indi hər kəs yükündə nə olduğun bilər. Əgər müvəhhid isən, anladın, əmin oldun. Yox, mühlid isən, haman öz əlinlə özün toprağa göm. Zira müqəllidin havası səni gədermişdir, daha müvəhhidlikdən xəbərin yoxdur. Hava və həvəs ilə orada ki, döldürmüşsən, boş dolumdan ağzına nə gələr, fır-fır sünlirsən. Çünki varlıq havası səni qablayıbdir. «Bilirəm!» - demə kim, Həqqin gümrahı olmıyasan. Zira müvəhhidlik qal ilə olmaz. Məcəzi söz hal ilə olmaz və «bal» deməklə ağız bal olmaz. Dərvişlik şəmlə və şal ilə olmaz, əhli-gülxən taci-şahi uranmaz, hər ahunun göbəyində müşk olmaz, hər sədəfin arasında dürr olmaz. Hər qamışın içində şəkər olmaz, hər qayanın suyu Zəməm olmaz.

Sən zahidlik edib quru yerə başın salıb do dağın dəbərdirsən, içərinə və dışarıdakı riya əməlini xud Həqq bilər. Nə üçün mühlidliyi müvəhhid surətində göstərsən?

Bir neçə dərvişlər dedilər: «Midani, nəmidani?» Bilməziz, kim quş dilimi söylərsən? Türki söylə kim /eşidən/ anlasın».

Şeyx Səfi /əddin Ərdəbili/ həzrətləri ayıtdı: «Sənə bir rövşəntər xəbər söyləyəm. Kəndü vəsfi-halımdır. Siz daha halınızı məndən qiyas eyləyin», - dedib ayıtdı: «Ey aqillər və ey kamillər! Və ey Həqqi kəndü vücudunda bilən əhli-dillər! Murad nədir? Can və dildir. Anlayın və seyr edin və bu sözün həqiqətinə xub nəzər eyləyin kim, nə bəyan edər», - dedi.

Ol vaxt kim əncüm və əflak yox idi, ənasiri-təbəyədən bir nəsnə vücuda gəlməmişdi. Biz daha Adəm kisvətin görməyib və geyməyib Sultan vücudunda bir can idik. Təqdır işin

belə işlədik. Ol qədimi-layəzəl dilədi kim, gizli gəncin aşkar edə, kəndusunu tamaşa edə, təcəlla eylədi zatına, zati bilinsin deyə.

Əsma /və/ sifəti kəndusi kəndusinə naz eylədi. «Ka f» və «nun»a urdu bir saz eylədi. Bu kəz «kaf» və «nun» arasında bu karxanəni bünyard eylədi. Cümlə yaradılmış əskiksiz yerli-yerində qərar tutdu. Padişahi-aləm haman karxana icrə sirr oldu. Daha kimsənə nişan verə bilmədi. Bizə daha Adəm donun xəlfət verdi. Canımıza əmr etdi ki, ədəmdən aləmə gəldik. Çün mənə daha növbət gəldi. Adəm donun geyib, bu mülkü seyrənə gəldim. Bir nəsnədən xəbərim yox idi.

Çün çərisinə tuş oldum, ayıq ikən sərxoş oldum və xoş hal ikən kəm məaş oldum. Doğru ikən qollaş oldum, nihan ikən aləmə faş oldum.

Əlqissə, Xaliqin əmri məni kuzəgər palçıq gibi dövrənin çərx üzərinə qoyub dolab gibi döndərdi. Gah məni kuzə düzdü, gah bozudu kasə düzdü. Gah saraylarda kərpic eylədi, gah ayaqlar altında hiç eylədi. Gah gül etdi baş əçixdim, gah kül etdi xəkə düşdüm. Gah xəlv icrə əziz eylədi, gah insan, gah heyvan eylədi. Gah nəbat və gah mə'dən eylədi, gah şah və gah gəda eylədi, gah xiş və gah yadə eylədi.

Gah gəzindim yatdım, gah xəzinəyə batdım. Gah qul olub satıldım, gah dəlal olub satdım. Gah oynayıb utdum, gah bilməyib utuzdum. Gah hakim eylədi, gah həkim eylədi, gah qəzza z eylədi, gah bəzza z eylədi. Gah əttar, gah həllac eylədi. Gah bir pər, gah zərgər eylədi.

Gah işçi, gah başçı eylədi, gah dəmirçi eylədi. Gah məni Şərqə ilətdi, gah Qərbə. Gah dəryada mahi eylədi, gah dağlarda ahu eylədi. Gah avçı etdi ov ovladım, gah məni av əyləyib a vlatdı.

Gah oxudum alim oldum, gah ümmi eylədi nə oldum.

Əlqissə, dünyada bir surət qalmadı ki, etmədim. Gah şagird etdi öyrəndim, gah ustad etdi öyrətdim. Gah məni ana, ya ata eylədi, gah məni tifil edib onlara bəslətdi, gah onları tifil edib mənə bəslətdi.

Və əlhasil, başınızı ağrıdayım, neçə min kərə ata belindən ana rəhəminə, neçə min kərə ana rəhəmindən cəhanə gəldim. Neçə min kərə yağmur olub yerə yağdım. Neçə min kərə gah çərəndə, gah pərəndə oldum. Neçə min kərə küfr və imanə qarışdım. Neçə min kərə kah zülmata və gah aydınlığı düşdüm. Neçə min kərə dürlü cəna zələrə qarışdım, neçə min kərə dürlü xəlfətlər geyib, neçə min kərə dürlü yaxalardan baş göstərdim. Neçə min kərə ellər, aşınalar gözətdim. Neçə min isimlər və ləqəblərə urundum.

Əlhasil-kələm, bu nəfs əskəri məni köçdən-köçə və qabdan-qaba boşaltdı. Şəhərbəşəhər, qəryəbəqəryə, dərbədələr gəzdirdi kim, dil ilə əyan və qələm ilə bəyan olmaz. «Şenidən keybovəd manənde didən» /Tərcüməsi: «Yüzəşitməkdən bir görmək yaxşıdır» (hərfən: Eşitmək görmək kimi ola bilərmi?!) – fars atalar sözü! – red/.

Pəs indi eşidəni qav, görəndən xəbər al. Əlbəttə, bir gün sən də görərsən. Keçən hallan ki, hey güləsən. Hələ söz çox. Bu nəfs əskərinə kim düş olurdum, nalan və giryan olub, hər gah təzərrö və zərliq edirdim, bir kimsə mənə rəhm etməzdi. Neçə zamanlar keçərdi, dövrənlər dönərdi. Nəyləyib nə edəcəyimi bilməzdim. Həyran və sərgərdan qalmış idim. Yənə bir gün atımı at əyləmiş idim, əgnimi don. Həman qulağıma bir səda gəldi ki:

- Yetər! Gəl, qon!

Sankim yox idim, var oldum.

Əlqissə, anadan doğub şirxar oldum, tifil oldum, baliğ oldum, igid oldum, pir olum.

Nə gah bir gün ruh aşınalarına düş oldum. Həlindən xəbər sordular. Dedilər:

- Dərviş, əgri otur, doğru söylə. Az söylə, öz söylə. Çox söz baş ağrıdar.

Mən ayıtdım:

- Namərddir ol kişi kim, bilmədiği sözü söyləyə. Mən alim degiləm elmim ola, vəli degiləm kəramətim ola.

Qarpız gibi yığın yumru sözün top düzüb ərənlər meydanına qavdım. Gördüğüm mənzillərdən nişan verdim. Arif bildi ki, nə dedim. Nadan özün xəyalda qavdı.

Anla yana bir kitab sözdür, anlama yana min söz daha desən, nə fayda. Söz çox, hər sözü söyləmək olmaz. Söz var xəlvə içində, /söz var xülq içində/.

Pəs indi bu sözlərdən qərəzbudur kim, sən daha könlünü cəmə' elə, əqli-mə'adə müqarir ol. Dünya ya ilişmə, sonun fikir elə.

Sultan Şeyx Səfi/əddin Ərdəbili/ - qəddəsə sirruhu – sözləri buyurdu. Buyuruq buyurdu, intəha bulmadı.

LÜĞƏT

Bəhr – dərya, dəniz

Taət – itaət, boyun əymə

Duxan – tüstü

Uçmaq – dünyadan köçmək; cənnət

Zəhi – artıq, çox; afərin, əhsən

Nafə – göbək

Mərkəb – minik heyvanı

Çəri – əskər

Xüird – kiçik, balaca

Safi – qəlbi təmiz, düz

Qaranqu – qaranlıq

Rəncbər – zəhmətkeş, əkinçi

Gənc – xəzinə

Müslim – itaət edən, müsəlman

Xatəm – üzük

Təsərrüf – yiyələnmə, zəbt etmə; qənaətlə işlətmə

Xudbin – bura da Allaha inanmayan mə'nasında; özündən razı

Xudabin – Allahı tanıyan, Allaha inanan

Rövşəntər – daha işıqlı, daha aydın

Bir kəz – bir dəfə

Çəkərtən – nökrə kimi, nökrə bədənli

Kisvət – paltar, qiyafə; zahiri görkəm

Nar – od, atəş

Nur – işıq

Üqab – qartal, qaraquş

Üqba – axirət, o dünya

Pənd – nəsihət

Mə'ad – qayıtma, qayıdış yeri; axirət

Müqərrər – iqrar olunmuş; söylənilmiş, qərarlaşdırılmış

Ə'ma – kor

Dəccal – şeytan

Müqəllid – təqlid edən, oxşadan; saxtakar

Raz – sirr

Tul – qaranlıq; uzun

Diraz – uzun

Mülhid – Allaha inanmayan, dinsiz
 Gümrah – yol a zmış, do ğru yoldan çıxmış
 Müvəhhid – Allaha inanan, dindar
 Əncam – son, nəhayət, aqibət
 Əflak – fələklər, köy cisləri
 Layəzal – həmişəlik, əbədi
 Təcəlla – əyan olma, təzə hür etmə, zahir olma
 Ədəm – yoxluq, heçlik
 Məaş – yaşayış, dolanacaq; yaşayış vasitəsi
 Qəllaş – ədəbsiz, hiyləgər, dəbədər
 Qəzza z – ipək parça toxuyan, ipəkçi
 Bəzza z – arşın malı satan təcir
 Əttar – ətir satan
 Ümmi – savadsız, oxumamış
 Əlqissə – qisası, xülasə
 Ana rəhəmi – ana bətni
 Təzərrö – itaətkarlıq, boyun əymə; yalvarma, yalvarıb – yaxarma
 Vəli – hami, himayəçi; qəyyum
 İntəha – son, nəhayət
 Dəpmə – təpik
 Səmun – tam, bütün
 Səmma – zənn etmə

SƏFVƏTÜS – SƏFA

İbn Bəzza z Ərdəbili ləqəbi ilə tanınan Ərdəbilli Bəzza z İsmayıl oğlu Təvəkkül Sultan Şeyx Səfi Ərdəbilinin oğlu Şeyx Sədrəddin Ərdəbilinin əmri ilə «Qara məcmuə» kitabından istifadə edərək fars dilində «Səfvətüs-səfa» adlı əsər yazır. O, bu əsərin təlifində «Qara məcmuə»dən əlavə, Şeyx Sədrəddin və başqa ariflərin dilindən nəql olan hekayələri gətirir. Həm də özünün cavanlığında Şeyx Səfini görmüş olduğu üçün, çalışır ki, aldığı şifahi qeydləri və türkçə rəvayətləri və habelə yazılı türkçə mətnləri diqqətlə fars dilinə çevirsin. O, kitabını hicri 760-ci ildə (miladi 1359) qurtarmışdır və tezliklə farsça oxuyanların istifadəsi üçün bir çox nüsxələr yazılmışdır.

İbn Bəzza z Ərdəbilinin «Səfvətüs-səfa» əsəri farsça yazılan «Təzkirətül – övliya», «Əsrarüt-tövhid» və «Mənaqibül – arifin» kimi əsərlərə bənzəmir. «Səfvətüs-səfa»nın quruluşu, bablara bölünməsi və nəsr şivəsi tamamilə bunlardan fərqlidir. Onun da səbəbi aydındır: İbn Bəzza z türkçə yazılan «Qara məcmuə»ni və şifahi rəvayət olunan türkçə xatirələri tərcümə edir. Əsəri tam türkçə «Fütüvvətnamə»lər və «Mənqəbə»lər əsasında qurmuşdur.

Dediymiz kimi, İbn Bəzza z Şeyx haqqındakı rəvayətləri və mənqəbləri bir çox yerdə Şeyx Sədrəddinin dilindən nəql edir. Şeyx Sədrəddin Musa Şeyx Səfinin böyük oğlu və

onun məsnəd canişini idi. O, 704 hicri (miladi 1304) ilində dünyaya gəlmiş və 794-də (miladi 1392) vəfat etmişdir. Ərdəbildə yerləşən «Şeyx Səfi bəq'əsi»nin əsas binasını o tikdirmişdir, özü də atasının məzarı yanında dəfn edilmişdir.

Şeyx Sədrəddin alim, müfəssir vəşair idi. Onun da Şah İsmayıl Xətai kimi türkçə divanı vardır. Qızılbaşların ilk quruluşu da ona mənsubdur.

İbn Bəzzazın rəvayətinə görə, o, Əmir Teymur ilə görüşmüş və on-dan çox hörmət görmüşdür və ona yardım etmə üçün bütün mürid-lərinə əmr etmişdir.

Əmir Teymur Şeyx Sədrəddinin oğlu Xacə Əli Siyahpuşun hör-mə-tini də saxlayırdı və Ərdəbil şəhərinə girəndə onun ziyarətinə getmiş və qızılbaşlardan himayət görmüşdür (Bu mövzudakı sənədləri Ağayi-Baba Səfəri kitabının 73-cü səhifəsində zikr edir. Oraya baxın – H.D.).

Ədəbi qaynaqlarda Xacə Əli Siyahpuşun da türkçə divanından ad apanılır. Əmir Teymurun oğlu Mirzə Şahrux da öz atası kimi ona hör-mət edirmiş. Tarixi qaynaqlarda onun 823-ci ildə (miladi tarixi ilə 1420-ci il) Ərdəbil şəhərinə gəlməsindən belə yad edilir: «Be zi-ya-rətə Şeyxül – məşayix Səfiəddin – qüddəsə sirruhu rəft və be bərəkət-e söhbət-e Şeyx Əlaəddin Xacə Əli – səlləməhullah este'ad yaft və...». / Tərcüməsi: «Şeyxlər Şeyxi Səfiəddini – qəbri nurla dol-sun! – ziyarət etməyə getdi və Şeyx Əlaəddin Xacə Əlinin – ona Allahın salamı olsun! – söhbətinin bərəkətindən doymaq bilmədi və ...»/.

Xülasə, İbn Bəzzaz yazdığı «Səfvətüs-səfa» əsərinin rəvayətlərini Şeyx Sədrəddin dilindən nəql edir. Biz həmin əsərin bir türkçə çevirisindən «Qara məcmuə» kitabımızda nümunələr nəql edirik.

İbn Bəzzazın kitabının əhəmiyyəti oradan məlum olur ki, Səfəviyyə haqqında tarix yazanların hamısı öz məlumatlarını, Şeyx Səfi və Səfəviyyənin mənsə və başlangıcı məsələsində bu əsərdən alıb toplamışlar.

Həmin kitabda Ərdəbil haqqında, bu şəhərin mədəniyyəti, dili, folkloru, alimləri, arifləri, əxlləri, pəhləvanları, xanəndələri, qəvvaları və adi kəsəbəsi mövzusunda çoxlu məlumat əldə edə bilirik. Misal üçün: Əxi Bala, Əxi Fərəc Zəncani, Əbdül Qəvvai, Pəhləvan Hacı Xəlil və s.

Hələ Ərdəbil şəhərinin cəvahirsatənləri, başmaqçıları, çörəkçiləri, aşçıları, dəmirçiləri, ipəkçiləri və başqa məişət işləri sahibləri və hətta şəhərin darvəzaları haqqında bilgiler ala bilirik.

Nəşr etdiyimiz çeviri Tehrandə, Məlik kitabxanasında saxlanılan 3608 sayılı əlyazmadan alınmışdır.

«Səfvətüs-səfa»nın farsça mətni bir dəfə Mirzə Əhməd Təbrizi xətti ilə 1303-cü ildə nəşr edilmişdir. Yaxın illərdə Tehrandə qarmaqarışq və təhqiq edilməmiş naqis bir nəşr də buraxıldı. Bizim təqdim etdiyimiz türkçə mətnin yardımı ilə bu naqis farsça nəşrin səhvlərini düzəltmək olar («Səfvətüs-səfa». Be təshihe - Qulamrza Təbatəbai. Entəşarate – zəryab, Tehran, 1375).

BİSMİLLAHİR – RƏHMANİR – RƏHİM

MÜQƏDDİMƏ

Şükr və sipasi-bihədd şol padşahlar padşahına olsun ki, ənvai-kainatı xəlq etdi.

Və sənayi – biədd ol Ləmyəzələ olsun ki, əsnafi-məxluqatı aləmi-ədəmdən aləmi-vücuda gətirdi.

Və dəxi çox-çox şükürlər ol padşaha olsun ki, sair-məxluqat ortasından zati-insanı təxis etdi.

Və dəxi çox sələvati-zakiyat ol Seyyidi-kainata və xulaseyi-mövcudata olsun ki, Məhəmmədi-Mustafa-ələyhissalamdır, dəxi məb'us-dur şərəyi-əhkami-islamı bəyan etmək üçün və əhkamı möhkəm qılmaq üçün.

Dəxi anın əhl və övladına olsun ki, təyyiblər və təhirlərdir.

Qalə-n-nəbiyyu səlləllahu əleyhi və alihi: «Əl-imanu yənfəridü səb' unə babən ədnaha əməzəhul-əl-əzə əni-t-təriqi və ə'laha şəhadətün ən la ilahə illəlah» /Tərcüməsi: Peyğəmbər-səlləllahu əleyh və səlləm – demişdir: «İman yetmiş baba (bölümə) ayrılır. Onların ən aşağısı yoldan əngəli yox etmək (götürmək), ən yuxansı isə Allahdan başqa Tanrı yoxdur şəhadətini deməkdir».

Yə'ni kəmtəri – iman dünyayı tərk etməkdir və ə'lası «La ilahə illəlah» deməkdir.

AMMA SONRA

Bu zəifi-nəhifi-fəqirdən bə'zi əshablar iltimas etdilər kim, sultanül-övlia və bürhanül-ətqiya Şeyx Səfiəddin-qüddəsə sirrəhunun mənaqibini.. türkiyə /yazm/., ta ki fədəsi amn ola.

Bu bəndeyi-zəif dəxi anların hacələri bitsin deyü, bu işə təvəccöh etdim ta kim, ol mənaqibi təşil edəm və bə'zi əbyat ki, onların ibarətlərini tövcih edəm və üləmayi-zahirin sözlərini münasibədənəql edəm, inşaallah-təala.

Amma ümidvaram ki, hər kim süləhadan və salikindən bu intihalı məcalisi-şəriflərində oxusalar, bu kəminə/ni/ duayı-xeyrdən unutmayalar.

BAB – 1

SULTAN ŞEYX SƏFİƏDDİN -QÜDDƏSƏ SİRRUHUNUN KƏLAMATINDAN VƏ TƏHQİQ LƏRİNDƏNDİR. ŞEYX SƏDRƏDDİN RƏVAYƏTİ İLƏ OLAN SUAL – CAVABLAR

–1–

Şeyx buyurmuşdur, Sultan Şeyx Sədrəddin rəvayət ilə – qəddəsəllah sirruhuməül-əziz-sual etdilər işbu ayətdən ki: «Əla innə əvliya – əllah ilə xəvfün ələyhim və la hum yəhzənun». /Tərcüməsi: Bilin ki, Allahın dostlarının heç bir qorxusu yoxdur və onlar qəm-qüssə görməzlər. «Yunus» surəsi, 62-ci ayə/.

Və bu hədisdən ki, həzrət Rəsul-səlləllahu əleyhi və alihi və səlləm – buyurmuşdur: «Əl muxlisinə əla xətərin əzim». /Tərcüməsi: Sadıq bəndələr böyük xətər üzərindəndirər./

Yə'ni bu ikisinin ortasında müxalifət vardır, birində qorxu yox deməklə və birində qorxu var deməklə.

Şeyx-qəddəsəllah sirruhu-cavab buyurdu ki: «Əl muxlisinə əla xətərin əzim» şunlar həqqindədir ki, nəfsin əlayiqin kəmiş olalar və andan xilas bulmuş olalar, leykən xətdə olalar nəfsin məkrələrindən və hiylələrindən, qorxuda olalar şundan ki, ömür vəfa etməyəta ki, əl məflubə yetişələr.

Məsələn, şol kimsə gəbi ki, həccə qəsd etdi. Əgər ol kimsəni əhli-beyti və oğlanları mən' etsələr, onların sözün eşitsə, ol kimsə məqsuduna ırməz. Və əgər bu məvəneyə müqəyyəd olmasa, ol məqsuda yüz duta və Məkkə yoluna qədəm basa, bu əlayiqdən xilas bulur. Leykən yol kəsicilər və həramilərdən əmin olma z və ya şundan ki, yolunda xəstə ola və ömür vəfa etməyə və ya şundan ki, zadi-rah ilə ta Məkkəyə varınca kifayət əmin olma z xətdədir, madam ki, yoldadır. Və çünki Kəbəyə yetişdi, bu qorxular və xətlərdən əmin oldu, bu mübtədi halıdır.

Beyt:

Biyabani ke xunxar-o-xətəmak əst narəfte
Hərim-e Kəbe nadide, koca imən təvan budən?

Tərcüməsi:
Kəçilməmiş qorxulu və təhlükəli /görünən/ biyabanda
Kəbə evini görmədən necə rahat olmaq olar?!

Mə'nisi budur ki, yolda ki hərami ola, ol yolda bunca xəvf və xətər var ola və ol mənzilə
yətəməyən kimsə bunca xəvfdə olur.

Amma əhvali-batində çün sufi qeydi-nəfsdən və anın əla yiqindən xilas buldu və əla yiqi-
nəfsani və şeytaniyi qəf etdi və qədəmini sirati-müstəqim, yəni doğru yola qoydu və
ayətə müvafiqət etdi ki: «Və innə ha za siratən müstəqim ən-fəttəbi-u'h u»dur. Və ol
sufiyə sair yollarından ki şeytan yollarıdır. «Və la təttəbi'us-subulə fəfəfərrəqə bikum
ən-səbilihi», - buyurmuşdur xəvf vardır. /Tərcüməsi: Bu, şübhəsiz ki, mənim doğru
yolumdur. Onu tutub gedin. Sizi Allahın yolundan sapdıracaq yollara uymayın. «Ol-
Ən'am» surəsi, 153-cü ayə./

Ən Əbdullah bin Məs'ud qalə: «Xətə ləna Rəsuləllah xəfə qalə ha za səbilullahi summə
xəttə xütutən ən yəminihi və şimalihi və qalə ha za səbuli əla kulli səbili minha şeytani
yədu iləyhi və qərra və in ha za siratun müstəqimə təttəbi'hu və la təttəbi'u'hu lissəbilu
fəfəfərrəqə bikum ən səbilihi».

Yəni bu hədisin mə'nisi budur ki, Abdullah bin Məs'ud aydır: «Bir gün həzrət Rəsul-
səlləlahu əleyh və alihi və səlləm – yerdə bir doğru xətt çəkdi və ayıtdı: «Uşbu Allah
yoludur». Və andan sonra ol xəttin iki yanında çox xətlər çəkdi və ayıtdı: «Uş bunlar
dəxi yollardır və bu yolların hər birisində bir şeytan vardır ki, talibi ol yola qılavuzlar», -
və oxudu: «İnnə ha za siratən müstəqimən – fəttəbi – u'h u».

Yəni ol çəkdiyim doğru yoldur, ana mütəbiət edin: «Və la təttəbi'us-subulə fəfəfərrəqə
bikum ən-səbilihi». Yəni «Ol sonra çəkdiyim yollar şeytan yollarıdır, ana mütəbi'ət
etməyin».

Pəs Sultan Şeyx Səfi bu beyti buyurdu:

Əzrəhe dərza və ye La ta be dare molke şah,
Səd he zar-o həftə-də-o-həftə rah-o-rəhzən əst.

Tərcüməsi: «La dərva zəsindən şahın mülkünün qapısına qədər,
Yüz min yeddi yüz yetmiş yol və yolkəsən vardır».

Bu beytin mə'nisini nəzəri-əql ilə təhqiq etmək mümkün de gildir. Amma zahir mə'nisi
bu ola ki: «Lanın dərva zəsindən ta şahın mülkü evinə dəgin yüz min, dəxi yeddi yüz
yetmiş yol vardır və hər yolda bir hərami vardır».

Ol ki «La dərva zəsindən şahın mülki evinə dəgin» dedigi şu ola ki, məsələn talib ki,
kəlməyi-tövhi di deməgə başladı ki, mürəkkəbdir nəfy ilə isbatdan.

«La dərva zası» dedigi nəfyi-masəvəllah ola, «şah» dedigindən murad bari-təala ola,
«şahın darülmülk»/ü/ dedigi isbat ola.

Mahəsəl bu ola ki, «nəfy»dən isbatə varınca yüz min dəxi yeddi yüz yetmiş yoldur və
yolkəsici. Və hər yolda bir hərami vardır. Və nə qədər ki, salik yolda dır, xəvfdə və
xətərdədir, ta məqsudi – vüsələ yetişincə.

Amma ki, salik qədəmi hərəmi-vüsaldə qoydu ki «Və ənnə ilə rəbbikəl müntəha»
(«Həqiqətən axır dönüm sənə Rəbbinədir» - «Nəcm» surəsi, 42-ci ayə) əmin oldu cəmi

xö vfdən və xətdən. «Və mən dəxələ kanə aminən», yəni hər kimsə ki, daxil oldu, girdi, əmin oldu. («Ali-İmran» surəsinin 97-ci ayəsinə işarə olunur).

Və ol yollar ki, anda şeytən olurdu, ol yollardan xilas buldu və «Əla innə əvliya – ‘əllahi la xəvfun’ ələhim və la hum yəhzənun» / «Yunus» surəsi, 62-ci ayə. Tərcüməsi: Bilin ki, Allahın dostlarının heç bir qorxusu yoxdur və onlar qəm-qüssə görməzlər/ onlar həqqindədir.

Amma xəfv və xətdən anların könlündən gedər, dünyanın və dünyada nə var isə anın və axirətin xəvfü və xətdir.

Amma Həqqi-təalanın xəvf və xəşyəti anın könlündə dəxi ziya də olur və nə qədər ki, talibə mərifətullah ziya də olur, Həqqi-təaladan xəvf və xəşyəti dəxi ziya də olur.

Şöylə Rəsul həzrəti buyurmuşdur: «İnni la əlləmuhum billah və əşədduhum ləhum xəşyətəhu» Yəni: bedürüsti və rasti, əlbəttə, danatərəm Allah-təala mərifətinə sizdən. Və dəxi bu mənidən müqərrədir ki, hər kimdəki, mərifəti – xuda artıqdır. Allah təəti daha artıqdır.

Və bu hədisi Həzrəti-risaletpənəhi - səlləllahu əleyh və alihi və səlləm-kəndündən qorxusun ziyadə edükən bildirir.

Əgər Həqqi-təaladan xəvfü olmasa, ol kimsə ziyankar olar.

Nəüzübillah «Fəla yə’mənu məkrəl-lahi illəl-qəvmul – xasirun». /Tərcüməsi: Allahın onları dolaşdırma yınca özlərinə zərər eylə-yən-lərdən başqa heç kəs arxayın ola bilməz («Əl-Əraf» surəsi, 99-cü ayə).

Yəni Allahın məkrindən əmin olma zilla, illa zəlalət əhli. Yəni həqq yolundan azmışlar.

-2-

Sual etdilər Şeyx həzrətinə uşbu ayətdən ki: «Fəməən kanə yərcu liqa – ‘ə rəbbihi fəl-yə’məl ‘əmələn salihən». / Tərcüməsi: Kim ki Rəbbi ilə qarşılaşacağına ümid bəsləyirsə, yaxşı iş görsün. «Əl-Kəhf» surəsi, 110-cü ayə/

Bu ayətin mə’nisi budur ki, hər kimsə ki Həqqi-təalanın didarın tələb edər, əməli-saleh işləsin. Ol əməli-saleh ki, bari-təalanın didarın görməgə səbəbdir.

«Ol necə əməldir?», - dedilər.

Şeyx qəddəsə sirruhu cavab buyurdu ki: «Əməli – saleh iki növdür; birisi zahiri-suridir, birisi batini-mə’nəvidir.

Əməli-salehi-zahiri oldur ki, fərzləri və sünnətləri və şəriətin ədəbini yerinə gətirə və Allahın qullarından kimsəni incitməyə və andan bir fe’l sadir olmaya ki, xəlayiqin nəfsinə və malına andan ziyan gələ və andan dininə ziyan edər fəsad gəlməyə.

Bu əməli-salehdir zahiri-suri.

Amma səlahiyyəti-batini-mə’nəvi oldur ki, qəlbin nəfsin fəsadından səlahə gətirə. Və şol hicab ki, saliki mətlubə vasil olmaqdan mə’ edər, ol nəfsdir. Çün salik hicabını ortadan götürə və könlü ayinəsin pak edər, lacərəm Həqqi-təalanın didarın müşahidə etməyə ümidvar ola.

Beyt:

Əgər əndər şəbestane vosalət can hecab ayəd,

Bə canət kin hecabe can zə pişə xiş bərdərəm.

Tərcüməsi:

Əgər sənin vüsəl gecəndə can hicaba (maneyə) çevrilsə,

Canına and olsun ki, bu can hicabını qarşımdan götürərəm.

Bu beytin mə'nisi budur ki, «Əgər sənin vüsalın gecələrində can hicab olursa, sənin canın həqqi üçün ki, bu can hicabını ortadan götürürəm».

- 3 -

Sual etdilər Şeyx həzrətlərinə uşbu ayətdən ki: «Və in tubdu ma fi ənfusikum au tuxfihu yuhasibkum-bihillahu» /Tərcüməsi: Siz ürəyinizdə olanı zahirə çıxarsanız da, çıxarmasanız da, Allah ona müvafiq sizinlə haqq-hesab çəkər. «Əl -Bəqərə» surəsi, 284-cü ayə./

Və şol hədisdən ki, «Səhih»/də/ rəvayət olunubdur həzrət Rəsuldan səlləlahu – əleyh və alihi və səlləm: «İnnəllahətəcavəzə ən ümməti ma vəsvəsət suduruha ma ləm təəlləm bihi au bitəkəlləm».

Yə'ni ayətin mə'nası budur ki, nəfisdə bir nəsnə ilə ola gərəksə aşkara və gərəksə gizli olsun, Həqqi-təala anı hesab edər.

Və hədisdən mə'lum olan oldur ki, nəfisdə ola daxili əmələ gətirməsə və yaxud dilinə gətirməsə, yə'ni ixfa etsə, izhar etməsə, Həqqi-təala andan keçər.

«Pəs iki nəsnənin ortasında müxalifət bulundu», - dedilər.

Şeyx həzrəti cavab buyurdu ki: «Xələyiq iki növdür: biri əbrar və biri müqərrəblərdir. Əgər əbrar könüllərindən keçürsələr, amma qövlə və fe'lə gətirməsələr, zahir-i-şər'i riayət etsələr, Həqqi-təala anı anlardan hesabetməyə».

Hədis anların həqqində ola ki: «İnnəllahətəcavəzə ən ümməti».

Amma müqərrəblər Həqqi-təalanın mərifətin hasil etmişlərdir, könüllərinə masəva gətürsələr, əzabi – bə'd ilə müəzzəb olurlar. Yə'ni Həqqi-təaladan iraq olmaq əzab ilə müəzzəb olurlar. «Yuhasibkum bihi illah» anların həqqindədir.

Beyt:

Gətürsə könlünə qeyri müqərrəb,

Əzabı bə'd ilə olur müəzzəb.

- 4 -

Sual etdilər Şeyx həzrətlərinə uşbu ayətdən ki: «Ya əyyətu -hənnəfsul -mutmə'inən. İrci – 'illa rəbbiki raziyyətən – mərziyyən. Fədxuli fi ibadi, vədxuli cənnəti». /Tərcüməsi: Ey arxayın nəfs! Dön Rəbbinə, sən Ondan, O da səndən razı olaraq! /Əməlisaleh/ bəndələrimin zümərəsinə daxil ol! /Onlarla birlikdə/ Cənnətimə varid ol!» Əl -Fəcr surəsi, 27 -30-cü ayələr. /

«Şol cənnət ki Həqqi-təalaya müzaf olmuşdur, nə cənnətdir?», - dedilər.

Şeyx qüddəsə sirruhu cavab buyurdu ki: «Nəfsi-mütmə'inənin iki sifəti vardır, birisinə «sifəti -raziyə» deyirlər və birisinə «sifəti -mərziyə» deyirlər. Və cənnət dəxi iki növdür: xasdır və ammdır.

Cənnəti -amm oldur ki, anda yemək-icmək və şəhvət var ola. Ol amm qullar üçündür ki, ona müstəhəqq oldular.

Amma cənnəti-xas oldur ki, Həqqi-təalanın zatına mənsubdur və «Udxuli cənnəti» dedigi oldur. Ol xas qullar üçündür. Ol liqadır, vüsaldır, müşahidədir. Anda yemək-icmək olmaz

Beyt:

Nihayətu amali liqaukə cənnətən,

Həniən liərbab ənnəimi nəimuha.

Tərcüməsi:

Mənim son amalım səninlə cənnətdə görüşməkdir,
Onun ne'məti ne'mətsahiblərinə nuş olsun.

-5 -

Sual etdilər Şeyx həzrətinə uşbu ayətdən ki: «Əllahu yətəvəffə-lənfusə hinə mövtiha vəlləfi ləm təmut fi mənə miha fəyumsikul-ləfi qəzə ' əleyhəl-məvta və yursilul – uxa ilə əcəlim musəmma». /Tərcüməsi: Allah /əcəli çatan kimsələrin/ canlarını onlar öldüyü zaman, ölməyənlərin /hələ əcəli çatmayanların/ canlarını isə yuxuda alar. Ölümünə hökm olunmuş kimsələrin canlarını /ruhlar aləmində/ saxlayar, digərlərini isə müəyyən bir vaxtadək /bədənlərinə/ göndərər». / «Əz-Zumər» surəsi, 42-ci ayə/.

Yə'ni ol nəfs ki, haləti-mövtdə olur, ol necə nəfsdir? Ol nəfs ki, haləti-mövtdə olmaz, ol necə nəfsdir? Və ol nəfs ki, haləti –mənamda olmaz, necə nəfsdir?», - derlər.

Şeyx – qüddəsə sirruhu-cavab buyurdu ki: «Ol ki haləti-mövtdə olur, ol cismdir və bədəndir. Və ol ki haləti-mövtdə olmaz, ol mütməinədir və ləvvamə'dir. Və sair xələyi qin istilahınca, ruh olsaydı, səvab ilə ləzzət olmazdı.

Və ol ki, haləti-mənamda olmaz, ol dəxi həm cismdir ki, ol mənamda ruhi-heyvani bədəndən müfariqət edər, amma ruhi – insani müfariqət etməz bədəndən, həyatdadır, ölməz. Madam ki, anın məflubi seyri-sülük olur. Ol seyrdən anın həzzi vardır yeməkdən və içməkdən və şəhvətdən və mülahizələrdən və haləti-yəqzadə, yə'ni oyaqlıx halində gədir və gəlir bədənə girir.

Amma ruhi – insani haləti – mövtdən və bədəndən müfariqət edər, gedər, gəlməz illa həşr vəqtində.

Beyt

Mərğə canharast pərvazi be kuye şövqe u,
Leyk hər yek ra məqam -o-aşiyani digər əst.

Tərcüməsi:

Can quşlarının hamısı onun şövqünün küçəsinə uçar,
Lakin hərəsinin öz məqamı və öz yuvası vardır.

-6 -

Sual etdilər Şeyx həzrətlərinə uşbu ayətdən ki: «Və qul rəbbi zidni ilmən». /Tərcüməsi: Pərvərdigara! Mənim elmimi artır! «Taha» surəsi, 114-cü ayə/.

Yə'ni Həqqi-təala kəlamında buyurur ki: «Və la rəbbin və la yabisin illa fi-kitabın-mubin». /Tərcüməsi: Elə bir yaş və quru şey yoxdur ki, aydın Kitabda (Qur'anda) olmasın». «Əl-Ən'am» surəsi, 59-cü ayə/.

Çünki cəmi rəbb və yabis ki, elmi Qur'ani-mübindədir, pəs ol elm ki, Həqqi-təalanın ziyada olmasın həzrət Rəsul-səlləllahu əleyh və səlləm – bildirmişdir, ol nə elmdir?», - dedilər.

Şeyx-qüddəsə sirruhu – cavab buyurdu ki: «Ol elmi-rəbb və yabis ki Qur'andadır, ol elmi məknunatdır, yə'ni elmi-məxluqatdır, ya təfsil təriqilə və ya icmal təriqilə. Və hər nəsnə ki əzəldən ta əbədədəgin vardır, budur ki, Qur'anda bəyan olmuşdur.

Amma ol elm ki «Rəbbi zidni ilmən»" də məzkurdur, ol elmi-ülhiyyətdir. Elmi-xəliqidir, yə'ni tanrı-təalanın zətnə və sifətnə elmdir ki, anın heç nəhəyəfi yoxdur. Və ol elm ki, elmi-məknunatdır, bu elmin qatında şol bir qətrə gibidir bəhri – mühitə nisbət

Beyt:

Zəhi qəvvase dəryayi ke dər hər qətreyi əz vey,
He zaran bəhre bipayan besane qətreyi qər qəst.

Tərcüməsi:

Əhsən o dəryanın üzgücüsünə ki, onun hər damlasında,
Minlərlə sonsuz dəniz bir qətrə kimi gizlənmişdir.

Mən'isi budur ki, zəhi dənizin qəvvası ki hər qətrəsində min-min dənizlər qər qəst olur. Səyaqi – kəlamında /n/ mə'lumdur ki, ol nə dəniz /dir/. Burada ziyadə təfəsilə hacət yoxdur.

- 7 -

Sual etdilər Şeyx həzrətlərinə uşbu ayətdən ki: «Liya ğfirə ləkəllahu ma təğəddəmə min-zənbikə və ma təxxərə.» /Tərcüməsi: Allah /bununla/ sənin əvvəlki və sonrakı günahlarını bağışlayacaq. «Əl-Fəth» surəsi, 2-ci ayə/.

Çünki Həqqi-təala Rəsul həzrətinin keçmiş günahın və gələcək günahın əfv etdi, pəs hər gün yetmiş kərə istigfar necün edərdi? Şöylə ki «Səhihi-Buxari» də vardır: «Ən il əzz əlmüzəni innə Rəsulləllahi qalə ləyüğanu əla qəlbi və inni lə əstəğfirullahə və ətəbu ilə yhi əksərən mən səbəinə».

Hədisin mənası budur ki, Rəsul həzrəti buyurur ki: «Mənüm qəlbimə bir pərdə gəlir, mən Allah dərgahına istigfar edərəm yetmiş kərə və ya xud dəxi ziyadə».

«Pəs o istigfarına nə gərək idi?», - dedilər.

Şeyx – qüddəsə sirruhu cavab buyurdu ki: «Rəsul – səlləllahu əleyh və alihi və səlləm – istigfarı günahdan ötrü etməzdi. Bəlkə anın qəlbinə bir varidatdan feyzi – ilahi yetişürdi. Bir vəch ilə ki, ol gün yetişən feyz sonra ği yetişənə hicab olurdu. Çün mübarək nəzər ilə nəzər edərdi, görərdi, istigfar edərdi. Həzrət Rəsulun gün-gündən qürbi tərəqqidə idi və vüsalda.

Beyt:

Yucəddudli şövqən ilə ykə vuluhu
Bəvarriq min tilkən nəvahi uşəmiyə.
Və yəzdədu qəlbi savtuhu və sabatuhu
İza həmətmin tilkədi yari nəsimiyə.

Tərcüməsi: O mənim sənə ola şövqümün yanğısını təzələyir,

Onun qızartılan mənim duyduğum tərəflərdən gəlir.

Qəlbimin narahatlığı və təşvişi artır,

O diyardan onun nəsimi gələn vaxt.

Və niz həzrət buyurdu ki: Həzrət Rəsul – səlləllahu əleyh və alihi müşrikini – Məkkə yanında qamu kimsədən günahkartər idi. Anın üçün ki, müşrikin bəndəlik eylilərdi üç yüz altmış bütə Allahdan özgə və çün həzrət Rəsul-səlləllahu əleyh və alihi-pəyğəmbər oldu və onları kəlməyi-tövhidə dəvət etdi, onlara çox bu iş müşkil və əzim gəlib dedilər: «Əcə ələl-alihətə ilahən vahidən. İnnə həza əşşəy – un ucab. Vəntələqəl mələ u minhum ənimşu vəsbiru əla alihəlikum. İnnə həza əşşəy-un yurad». /Tərcüməsi: Əcəbə, o /Allahdan başqa heç bir tanrı yoxdur, deməklə/ tanrıların hamısını bir tanrımı

edir? Bu doğrudan da, çox təəcüblü bir şeydir». Onların ə'yanları /toplandıqları mədisdən/ çıxıb gedərək /bir-birinə/ belə dedilər: «Gedin tannlarınıza /ibadətdə/ möhkəm olun. Bu, /Məhəmmədin bizi də'vət etdiyi tövhid dini/, şübhəsiz ki, /bizə böyüklük etməsi məqsədi ilə onun özü tərəfindən/ istənilən bir şeydir. «Sad» surəsi, 5-6-cı ayələr/.

Pəs fəthi-Məkkədən sonra Allah-təala buyurdu ki: «Ya Mə-həm-məd! İnnə fəthəna ləkə fəthən – mubina. Liyəğfir ələkəllahu ma tə-ğəd-dəmə min-zənbikə və ma tə – əxxərə və yutimmə ni mətəhu əleykə və yəhdiyəkə siratən-müstəqima». /Tərcüməsi: Ya Məhəmməd həqiqətən biz sənə açıq-aşkar bir zəfər bəxş etdik. Allah /bununla/ sənin əvvəlki və sonrakı günahlarını bağışlayacaq, sənə olan ne'mətini tamamlayacaq və səni düz yola yönəldəcəkdir. «Əl-Fəth» surəsi, 1-2-ci ayələr./

Yə'ni günahdan ki, kafirlər yanından anın istədin bu cəhətdən ki, anların ilahəsin mübəddəl və münhəsir edərdin Allah-təalaya vəbəs, yə'ni be məzhəbi-batili-müşrikin.

- 8 -

Sual etdilər Şeyx həzrətinə uşbu ayətdən ki: «.. İnnəs-sələtə tənha ənil-fəhşa – i val-mümkəri və li-zikrullahi əkbəru». /Tərcüməsi: Hə-qi-qə-tən, namaz /insanı/ çirkin və bəyənilməyən əməllərdən çəkindirir. Al-lahı zikr etmək isə /ondan/ daha böyükdür. «Əl-Ənkəbut» surəsi, 45-ci ayə/.

Çünki namaz ə'zəmi-ərkani-islamdır, ittifaq ilə və zahir dəlillərin bə'zisinin sərihi ilə və ol cümlədən birisi oldur ki, çünki vəqti-vəqfə dar oldu Ərəfatda, ol həccin fərz namazın qılmaq gərək. Əgər fərzi-namaza məşğul olursa, Ərəfədə vüquf fəvt olur. Anın namazın təqdim etmək, gərək həcci təqdim etmək degil.

Pəs «Çünki namaz ə'zəmi-ərkani-islamdır, zikrullah, yə'ni Allahı zikr necə əkbərdir?», - dedilər.

Şeyx -qüddəsə sirruhu – cavab buyurdu ki: «Allahı zikr etmək anın üçün əkbər olur ki, namazdan ki, namaz kişi/ni/ fəhşa-yi-zahirdən və mümkəri-zahirdən mən' eylər, şol dəlil ilə ki, bir kimsə namaza məşğul olsa, ol kimsədən fəhşa və mümkəri-zahiri gəlməz. Zahir nəzərgahi-xəldir.

Ləykən namaz fəhşa və mümkəri-batindən kişi/ni/ mən' etməz, şundan ki, bir kimsə namazda ola, könüli fəhşa və mümkəri-batinə məşğul ola və batin nəzərgahi – Həqdir.

Amma zikr etmək batini saf qılır, fəhşa və mümkəri-batinindən və nəzərgahi-həqqi fəhşa-yi-mümkəri-ən pak eylər.

Pəs zikrullah namazdan anın üçün əkbər olub. «Və li zikrullahi əkbəru»

Beyt

Zəkərtukə la ənni sənik ələmnəhətən,

Bə əvhənu ma fil gəlbi zükrelisəni.

Fəhimtu bila vəhyətin ilə ykəsəbəbətən,

Bə həmmun ilə ykəl-gəlbi ya bütəyrani.

Tərcüməsi: Bir anda sənin ülvüyünü xatırladım,

Qəlb də ənasan olanı dilim zikr etdi.

Sənə ilhamsız bir məhəbbət fəhm etdim,

Səni dəlicsinə sevən isə qəlbdir, ey mənəim xudbinim.

-9-

Sual etdilər Şeyx həzrətlərinə uşbu ayətdən ki: «La tudrikuhul əbsaru». /Tərcüməsi: Gözlər onu dərk etməz «Əl-Ən'am» surəsi, 103-cü ayə./

Və şol ayətdən ki: «Və ma qədərul-lahə həqqə qədirihi». /Tər-cü-məsi: Onlar Allahı layiqincə qiymətləndirmədilər. «Əl-Ən'am» surəsi, 91-ci ayə./

Sual etdilər ki, bu saliklər ki, vüsuldan və rəyətədən və mərifətdən dəm ururlar, bu ayətlərə müxalifdir anların ol də'visi, - dedilər.

Şeyx-qəddəsə sirruhu cavab buyurdu ki: «Bizim üçün bəsər vardır. Bəsərlə Həqqi-təala /nı/ idrak etmək mümkün degildir. Dünyada ana e'tiqad etmək küfrdür. Amma bəsirət ilə idrak olunur. Ol Həqqi-təalanın məvəhibindən ki, qula bağışlar. Dəlil hədisi-qüdsi ilə səhih rəvayətdə: «İnnəhu qalə Rəsulullahi səlləllahu əleyhi və alihi və səlləm. İnnəllahə təala qalə mən adəileyhə və ləna əleyhi və ma yəzəlu əbdi yətəqərzabu iləyə binnəvə fili həttə ühubbəhu fə izə əcubduhu kuntu səminuhu əlləzi yəsməhu bihi və bəsəruhu əlləzi yəbsiru bihi və yəduhu əlləti yəbtışu biha və ricluhu əlləti təmşiu biha və lə'in saləni lə'əytuhu və lə'in istəzəni lə uəyyidənəhu». Tərcüməsi: Pəs həqqi-təala bəsirət gözüünü bir kimsəyə versə, anınla görə bilər.

Beyt: Əğlu qadd qarra talati veyna

Mufadzı yəstəğfirə cəhəddərik əb

Ləhunnə kuntu ənni bil əyən müğuba

Fəma əntə an eyni ba ğalbi bilgəy

İzə iştaqət əl'əyan mink əbina zarihi

Təcəlləytili fil-qalb min kulli ha yib

Tərcüməsi: Deyirəm, vay bizə, təlati artıq gəncləşdi,

Fikir budur ki, süvarinin cəhdi bağışlama diləməkdir.

Onlar üçün sən aydın görünərək məndən qeyb oldun,

Ancaq sən gözümdən və qəlbimdən uzaq deyilsən.

Əgər o səni gözü ilə görməyə dərixdirsə,

Mənim üçün qəlbimdə bütün varlığını təcəllə etdin.

«Və ma qədərul-lahə həqqə qədirihi» ayətində Şeyx qüddəsə sirruhu buyurdu ki: «Mə'rəfəullah həqqə mərifətu» dur («Allahı layiqincə tanımadılar»). Murad, yəni Həqqi-təalayı mərifətlə kimsənə bilməz, bəlkə hər kimsənə kəndü miqdarında bir mərifət hasil eylər. «Sübhanəkə mə'rəfnəkə həqqə mərifətikə» (Uçasan /ey Allah/, səni layiqincə tanıya bilmədik).

-10-

Sual etdilər Şeyx həzrətinə bu ayətdən ki: «... Fəs – əlu əhləz zikri inkuntum la tələmun». /Tərcüməsi: ... Əgər bilmirzini sə zikr əhlindən soruşun! «Əl-Nəhl» surəsi, 43-cü ayə./

Yəni: «Əhli-zikr kimdir?», - dedilər.

Şeyx qüddəsə sirruhu buyurdu ki: «Əhli-zikr əhli – «La ilahə illəllah»dır. Amma mücərrəd deməklə degildir. Bəlkə «La ilahə illəllah» bilmək gərək nə demək olur? Yəni bu sifətlə mövşufdur. Yəni mə'nəsin bilir ol kimsələr Allah-təalanın əsrar xəzinəsinə əli yetmiş olur. Çünki onlar əhl oldular, anlardan sual edələr. Əgər bilməz isə, Həqqi-təaladan ögrənlər və bunlara cavab verələr.

Beyt: Məxzəne gənce romuzə qods çün dəstəvərəd,

Tərcumane dəftərə əsrare hər məni şəvəd.

Tərcüməsi:

Müqəddəslik (aləminin) sirlər xəzinəsini ələ keçirən zaman,
Hər bir mə'nanın sirlər dəftərinin tərcümanı olar.

-11-

Sual etdilər Şeyx həzrətinə uşbu ayətdən ki: «Yəvmə yəfirrul – mər – u'min əxih. Və ummihi və əbih. Və sahibətihi və bənihi». /Tərcüməsi: O gün insan qacacaq öz qardaşından; Anasından, atasından; Zövcə-sindən və oğullarından! «Əbəsə» surəsi, 34-36-cı ayələr/.

Yə'ni: «Xəlayiq həşr günündə bir-birisindən qaçarlar. Nə üçün qaçarlar?», - dedilər.

Şeyx-qəddəsə sirruhu – cavab buyurdu ki: «İldə ki ümmətdə yüzü ardına dönmək var idi, bir günah səbəbilə. Ümməti-Məhəmməd – ələyhissalamdan Həqqi-təala anı götürdü. Amma məsxə-batini vardır ki, hər kimsə batinində yırtıcı cana var surətində müttəşif olsa, kibr və qəzəb kimi dəxi ol sifəti dünyada qə'f edüb gedərməsə, kəndündən qiyamət günündə və ərsəgahi – «Yəvmə tubləs – səra-ir''»də ol surətlə qopar. /Tərcüməsi: Bütün sirlərin aşkar olacağı gün. «Ət-Tariq» surəsi, 9-cü ayə/. Şöylə ki, kimsə incidən muzilər və zalimlər kəlb surətində qopalar və xəlayiqə məkr və hiylə edənlər, vəkilə riayət etməyənlər ayı və meymun surətində qopalar, mal cəmədənlər siçan surətində qopalar və anbardarlar qarınca surətində və mütəkəbbirlər uşacıq qarınca surətində qopalar və riya edən sufilər cütük surətində qopalar. «Əl-iyazu billahi min çəmin zəlik ə» («Bütün bunlardan (qorunmaq üçün) Allaha pənah apar!»).

Və bunun üzərinə hər kimsə təbəqəyi – günahkarlardan ki, yırtıcı canəvərin xansilə müttəşif oldusa dünyada, hər biri dari-axirətdə ol canəvər surətində qopar.

Və bə'zi əhədis ki, mərviiyyədir, bu sözə müvafiqdir. Şöylə ki, Şeyx Qəzzali «Ehyayi – ulum»da dedi ki, xəlayiq dünyada bir-birini adəm surətində görmüşlərdir, qiyamətdə canəvər surətində görəcək, naçar qaçarlar.

-12-

Sual etdilər Şeyx həzrətinə uşbu ayətin mə'nasından ki: «İnəllah əş-tərə minəl-mumininə ənfusahum və əmvləhum-bi-ənnə ləhumul – cənnətə». /Tərcüməsi: Həqiqətən, Allah mö'minlərdən canlarını və mallarını aldı ki, cənnət onların olsun. «Tövbə» surəsi, 111-ci ayə/.

Aytdılar: «Səbəb nədir kim, Həqqi-təala mö'minlərə cənnət verib dəxi malını və nəslərini satın alıb könüllərin almadığına?» - dedilər.

Şeyx – qüddəsə sirruhu – cavab buyurdu ki: «Könül xud Həqqi-təalanın xəssəsidir və qəbzəyi-qudrətindədir. Leykən nəfəsdə sərkəşlik və ənaniyyət var idi. Həqqi-təala dilədi ki, nəfsi dəxi müqəyyəd edə və kənduyəmuti' edə ta, ki ol nəfsin boynu qulluq ipi ilə bağlı ola.

Beyt:

Bər nasiyyəyi ke dağ şahı bənəhəd,
Əzrebqeyə reqqə nəfs azad şəvəd.

Tərcüməsi: Bir alına şah damğa vurarsa,
O, nəfs kəndirinin halqasından azad olar.

-13-

Sual etdilər Şeyx həzrətinə uşbu ayətdən ki: «İnna ərəznəl – əmanətə ələs səməvati vəl-ərzi vəl-cibali fə-əbəynə ʔnyəhmilnəha və ʔşfəqnə minha və həmələhəl – insanu innəhu kanə zəlümən –cəhulən». (Tərcüməsi: Biz bu əmanəti göylərə, yerə və dağlara təklif etdik, onlar onu öhdələrinə almaqdan boyun qaçırdılar və ondan qorxdular. O əmanəti insan çiyinə aldı, gerçəkdən o zalım və cahil idi. «Əhzab» surəsi, 72-ci ayə/

Aytdılar ki: «İnsan zəif ikən ki, «.. Və xuliqəl-insanu zəif ʔn» /Tərcüməsi: Çünki, insan zəif yaradılmışdır. «Nisa» surəsi, 28-ci ayə/ buyurdu Həqqi-təala, Qur'anda yerlər və göylər və dağlar/ın/ götürmədiyi nəsnə /yi/ insan necə götürdü? Və çün götürdü, Həqqi-təala bunlara nə üçün «zəlümən-cəhulən» dedi?

Şeyx həzrəti cavab buyurdu ki: «Mövcutatın, yəni yaradılanın öründürülmüşü insandır. Və insanın öründürülmüşü könüldür. Və ol əmanət /ki/, Həqqi-təala anı yerlər və göylərə və dağlara ərz etdi, şərif nəsnədir. Pəs ol şərif nəsnəi götürməyə bir şərif nəsnə gərək. Ol könüldür. Və göylər və yerlər və dağlar ki, anı götürməkdən ibadə və işfaq etdilər, yəni xəvəf etdilər. Zira ki, insanda olan həqiqət onlarda yox idi və bilmədilər, ləcəm, əmanəti götürməyə qüdrəti yetmədi. Və çün insanda könül ki, məhzəri-Həqdır, anın taqəti oldu götürməyə, götürdü. Şöylə ki, hədisi-qüdsi ilə sabit olmuşdur: «Ma vəs'əni ərzi və la səmai və lakin vəs'əni qəbul – mu'min» (Mən yerimə və göyümə sığmam, lakin mö'minin qəlbini əsığaram).

Amma Həqqi-təala insanı «zəlümən-cəhulən» dedügi anın üçündür ki, ərvahe-bəşər ol aləmdə əmanətə alim və həzır idilər. Çün Həqqi-təala anı əcsamə mütəlliq qıldı, yəni əlayiqi-bədəniyyə ilə münəggəs, yəni dəhəm qıldı və küdurati - təbiyyə ilə mükəddər etdi, pəs anlara qəflət və nisyan tər oldu. Bir vəch ilə ki, əmanəti unutdular, ləcəm «cəhul» denildilər.

Əgər ol cəhuli-müstəmərlərsə, kəndüləri də əmanətə mərifət hasil edib idrak etməsələr ol əmanəti, pəs nəslərinə zülm etmiş olurlar, «zəlüm» olurlar. Və Həqqi-təalaya cavab verməzər və anın dərğahında rüsvay olurlar ol əmanəti riayət etməmək səbəbi ilə. Pəs çün mərifət hasil etmədi, həm cahil və həm zalım olur.

Beyt:

Dəzəzəl dərhölqə del touqe əmanət bəsteim,
Ta əbədbər gərdəne can bare eşqət mikəşim.
Xak-e ma ta çor'ei əzcame eşqe dust yaft,
Ta be bəzme vəsl əz sodaye an meysərxəşim.

Tərcüməsi:

Əzəl günündə ürəyin boğazına əmanət boyunbağını bağlamışım,
Əbədiyyətə qədər canın çiyində eşqinin yükünü çəkəcəyəm
Bizim torpağımız Yarın eşqinin camından bir qətrə daddığından
Vüsəl məclisinə qədər o şərabın sevdası ilə sərxoşuq.

Şeyx həzrətinin – qəddəsə sirruhun bu məhəldə təhqiqi budur. Amma əhli-zəhir bu ayətdə bir neçə e'tiraz etdilər. Əvvəl bu ki: «İnna ərəznəl əmanətə ələs – səməvati vəl-ərzi» dediyində caiz olmaq Həqqi-təalanın təklifi malayotaq anlayır, yəni taqəti olmağa. Zira ərzi-əmanət səməvat və ərəzə qeyri-zəviülükuldan ikən, təklifi beqeyrülvüs'dür pəs təklifi beqədrülvüs'dür dedügi ayətə müxalif olur.

İkincisi budur ki: «.. Fə-əbəynə ʔnyəhmilnəha və ʔşfəqnə minha»nın mənası budur ki, göylər və yerlər və dağlar Tanrı-təalanın ərz etdiyi əmanəti götürməkdən ibadə və işfaq

etdilər. Çünki bu səmavət, ərz, cibəl zəviülülquldan degildir, necə ibə və işfaq etdilər ki, ibə və işfaq xud mümkün degildir sadıq olmaq illə zəviülülquldan. Necə kim sahibi-Kəşşaf «Kəşşaf»da bu e'tirazı cavab ilə gətirmüşdür. Cavablarını bu məhəldə ziyadə təfəsil edib deməgə ehtiyac yoxdur.

-14-

Sual etdilər Şeyx həzrətlərinə uşbu ayətdən ki: «Summə ənsə – nahu xəlqən axərə». /Tərcüməsi: Daha sonra onu başqa bir məxluq olaraq yaratdıq. «Mö'minun» surəsi, 14-cü ayə/.

«Xəlqi-axər» dən murad nə nəsnədir? Əgər cism isə, pəs ətvəri – xəlqi-insanı etdigindən bu əvvəl gərək idi. Yə'ni Həqqi-təala bu ayətdən dedügendə ki: «Və ləqəd xələqnəl-insanə min-sulalətin min tin. Summə cə' əlhahu nutfədən – fi qərarin – məkin. Summə xələqnən-nutfətə ələqətənfə-xələqnəl – ələqətə müzgətən-fə-xələqnəl-müzgətə izamən-fə-kəsəvnəl izamələhmən. Summə ənsə' nahu xəlqən axərə». /Tərcüməsi: Biz həqiqətən, insanı tərtəmiş palçıqdan yaratdıq. Sonra onu nutfə halında möhkəm bir yerdə /ana bətnində/ yerləşdirdik. Sonra nutfəni laxtalanmış qana çevirdik, sonra laxtalanmış qanı bir parça ət etdik, sonra o bir parça əti sümüklərə döndərdik, sonra sümükləri ətlə örttdük və daha sonra onu başqa bir məxluq olaraq yaratdıq. «Mö'minun» surəsi, 12-14-cü ayələr/.

Pəs ətvəri-xilqət tamam olduqundan sonra buyurdu ki: «.. Summə ənsə – nahu xəlqən axərə».

Pəs mə'lum oldu ki, «xəlqi-axərdən» murad cism degilmiş və ruh xud degil. Zira ki, hədis ilə sabitdir ki, Allah-təala ərvahı əcsaddan dörd min il öndən yaratdı. Və hədis budur ki: «İnnəllah xələq-allahül-ərvahə qəbləl-əcsadi bi-ərbə'əti əlafi sənətin» (Tərcüməsi: «Həqiqətən Allah ruhları bədənərdən dörd min il əvvəl yaratdı»).

Bu hədisdən mə'lum olur ki, «xəlqi-axər» dən murad ruh degilmiş.

Pəs «xəlqi –axər» nədir? - dedilər.

Şeyx qüddəsə sirruhu cavab buyurdu ki: «Xəlqi-axər»dən murad məşayix istilahınca sifətdir. Sair xəlayiqin istilahınca «ruhi-həyyvani» dir ki, ruh ilə cismin izdivacından mütvəllid olmuşdur. Nə məhzən ləh-mdir və nə məhzən üstüxandır. Ruh ilə bədənənin ortasında mütvə-vəssitdir və tərcumandır, şundan ötrü ki, ruh aləmindən cahildir. Zira ki, ikisi bir-birinin cinsindən degildir.

Pəs ikisinin ortasında labüd oldu bir vasitədən ki, bunların cinsindən ola. Dəxi bunların elmin bilə. Ol vasitə bu arada ruhi-həyyvanidir ki, həm bədən elmindən, yə'ni bədən halına vaqifdir və həm ruh halına. Və bunların elminin kəsəti vasitəsilə qəsəm olur ki: «Və la uqsimu bin-nəfsil-ləvvə mətə». /Tərcüməsi: And içirəm /günah etdiyi üçün, yaxud yaxşı əməlim azdır deyə/özünü qınayan nəfsə! «Qiyamət» surəsi, 2-ci ayə/.

Beyt:

Pərtə və hosnə to dərayinə çun peyda şod,
Əksə ayinə həmə cane cahanara şod.

Tərcüməsi: Sənin hüsnünün işığı güzgüyə düşən kimi,
Güzdəki əks bütün dünyanı bəzəyən can oldu.

Mə'nası budur ki, sənin hüsnün pərtəvi çünki ayinədə zahir oldu, ol ayinənin əksi cəmi əravaha cahanara oldu. Yə'ni cahan bəzəyici oldu. Çünki könlüdə məhbubun surətinin

pərtovi zahir ola, anın əksindən əhvali – müğəyyəbatı-mələkut hasil olur ki, «cahanara» dedügi oldur.

Və genə bu məhəldə Şeyx həzrətlərinə sual etdilər ki: «Nəfs üçdür: birisi qayət ülvidədir və birisi qayət dənəətdədir və birisi bu ikisinin ortasında tərcuman və mütəvəssitdir.

Səbəb nədir ol nəfs ki, qayət ülvidə idi və ol nəfs ki, qayət süflidə idi müqsəm-bih olan anlar olmadılar və mütəvəssit olan nəfs oldu müqsəm-bih», - dedilər.

Şeyx-qəddəsə sirruhu cavab buyurdu ki: «Nəfsi-mütəvəssit müqsəm-bih oldu ki, elmin şərafi vardır, zira ki, ol iki nəfsin elminə, bu alimdir. Amma ol ikidən hər birisi ancaq kəndü elmin bilürlər idi. Qeyrisinin bilməz idi. Ol cəhətdən müqsəm-bih olan mütəvəssit oldu, nəfsi – ali və nəfsi – dani olmadı».

Və bu məhəldə Şeyx qüddəsə sirruhu bir məsəl buyurdu, İskəndəri-Zülqərneyn hekayəsin misal gətirib iştihar etdi. Buyurdu ki: «İsgəndər səyahət edirkən bir gün Məşriq tərəfindən bir dəniz kənarına gəldi və İskəndərlə mübaliğə ləşkər var idi. Dörd yüz həkim beləyanında idi. Dəblədi ki, dənizin ol tərəfindən xəbər bilə.

Bir gəmi rasttədbir və tərtib etdilər və ol gəminin içində adam qoydular və dəniz yüzünə göndərdilər, ta ol tərəfdən xəbər bilələr və ol dənizin miqdarın bilələr.

Bir neçə müddət keçəndən sonra gördülər gəlir. Bunlar dəxi ol gəminin yanına vardılar və xəbər sordular və bir-birinin dillərini anladılar və ol gəmini alıb İskəndər qatına götürdülər.

İskəndər çün ol qövmü gördü, xəbər sordu. Hec vəchlənə anlar bunların və nə bunlar anların dillərini anladılar. Və ol dörd yüz həkim ki, İskəndərlə müsahiblər idilər, cəmi ləfzi və lüğəti bilürlər idi. Amma anların lüğətin fəhəm edəmədilər. Axır ittifaq söylə etdilər ki, anların birisinə bir övrət verələr. Bunlardan ta ki ol övrətdən oğlan doğa, dəxi atasının və anasının dillərin ögrənə və bunlara ol gəmi xəlinin əhvalını/ deyə. Yəni bunlar və onlar ortasında mütəvəssit və tərcuman ola.

Pəs onların birisinə bir övrət verdilər və andan bir oğlan doğdu. Ol oğlan atasının və anasının dillərini ögrəndi və bunların xəbərini verdi. Anların əhvalın deməkdə mütəvəssit olub təqir etdi ki, ol dəniz tərəfində bir məmləkət var imiş qayət böyük və geniş.

Və anın bir padşahı var imiş, cəmi dünyada nə qədər məmləkət var isə zəbt etmək istəmiş və bu gəmini göndərmiş ki: «Varın ol dəniz tərəfində görün nə aləm vardır? Dəxi iqlim varmıdır dünya da ki, mən anı dəxi dutmamışam? Və əgər dəxi məmləkət var isə, gəlin mənə xəbər verin, ta ki varıb anı dəxi zəbt edim».

Və bu vəch ilə təqir etdi və bunlar dəxi keyfiyyəti bildilər ki, nə imiş və hal budur ki, İskəndərin anda varduğundan qərəz bu idi ki, cəmi afaqı xud dutum. Bu dəniz tərəfində dəxi məmləkət var isə dutaram deyə varmışdı.

Çün İskəndər bu xəbəri eşitdi, inani-əzimət geri çəkdi və ləşkərinə buyurdu, ol yerdən müraciət etdi, yəni gerü döndü.

İskəndər insafa gəldi, qəsd etdi ki, kəndü əlindəki məmləkətilə qənaətedə».

Şeyx Səfi qüddəsə sirruhunun bu hekayəti gətirdüginə murad bu idi ki, çünki ruh aləmi-ülvidən idi ki, surət səbəbi ilə mütəcəlli idi və cism aləmi-süflidən idi ki, asari-şəvə gəl ol aləmi-qeybdən anda çox olmuşdu. Yəni dari-dünya da sifati-zəminəyi-nəfsani ilə müttəsif olmuşdu və bunların ortasında heç vəchlə münasibət yoxdu, bəlkə təbyuni-küllü var idi. Zira ki, ruh qayəti-səfadə idi və cism qayəti-kədərdə idi. Pəs Həqqi-sübhanə və təala ruh ilə cismin ortasında izdivac və imtizac qoydu, ta ki izdivacdən nəfsi-heyvani hasil ola və ruhun aləminə nisbəti vardır ki, aləmi-ülvidir. Və bədən aləminə nisbəti vardır ki, aləmi-süflidir və ikisinin elminə vaqifdir. Pəs bu iki tərəfə

mütəaliq olan elmin şərəfi vasitəsi ilə məhəlli-qəsəm və müqsəm – bih oldu, ta ki yuxarıda zikr olundu.

-15-

Sual etdilər Şeyx həzrətinə – qəddəsə sirruhu – uşbu ayətdən ki: «Əlləzinə yəzkurunəllahə qiyamətən qu' udən və əla cunubihim və yətəfəkkərünə fi xəlqis-səmava ti vəl-ərzi». /Tərcüməsi: O kəslər ki, ayaq üstə olanda da, oturanda da, uzananda da Allahu xatırlar, göylərin və yerlərin yaradılması haqqında düşünərlər. «Ali-İmran» surəsi, 191-ci ayə/.

Yə'ni zikr fəziltədir, ya fikr?

Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu – cavab buyurdu ki: «Zikr etmək əfzəldir be hər hal fikrdən ki, görünməyə, yə'ni savaba əqrəb olan şol fikrdir ki, könül bəsirəti ilə ola və təfəkkür edə. Əşya-yi-qayıbəni könül gözü ilə görə. Və görmək zikri-mövqufdur. Və fikri dəxi xəliqi olmaz, məxlu-qata olur. Zira ki Həqqi-təalanın zati-müqəddəsi /nə/ fikr etmək mən-hi-dir.

Zahiri-hədisdə vardır: «Təfəkkəru və xəlqil-lah və la təfəkkəru və fi zətil – lah əy sifətil – lah» /Tərcüməsi: «Allahın xilqəti barədə düşünün və Allahın zati barədə fikirləşməyin ki, Allahın sifətləri necədir. Çünki zikr iştiğal-billah ola və fikr iştiğal-biğeyrullah ola/. Pəs zikr əfzəldir fikrdən.

-16-

Əfzəlül-füzələ mövlana Ətaullah Ərdəbili aydır: «Bir gün Sultan Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu – hüzurunda bir ulu cəmiyyət oldu. Və üləmə hazır oldular. Şeyx Səfi həzrəti – qəddəsə sirruhu-fəvaid buyurdu və anın əsnasında sual etdilər bu ayətdən ki: «Yə-əyyuhər-rəsulu bəlliğ ma unzilə ileykə min-rəbbikə. Və inləm təf əl fəma bəlləğtə risalətuhu». /Tərcüməsi: Ya Peyğəmbər! Rəbbin tərəfindən sənə nazil olanı /Qur'anı/ təbliğ et. Əgər /bunu/ etməsən, Allahın risalətini /sənə həvalə etdiyi elçilik, peyğəmbərlik vəzifəsini/ yerinə yetirmiş olmazsan. «Maidə» surəsi, 67-ci ayə/.

Və buyurdu ki, bu ayətin mənası budur:

Mövlana şəhid qazi Cəmaləddin Ərdəbili ayətin zahiri mənasını müfəssirlər təfsir etdiyi kimi buyurdu ki: Sultan Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu – buyurdu ki, bu dəxi iyüdür, amma bir bundan dəxi yaxşı vardır.

Üləmayi-məclis aytdılar ki: «Anı Şeyx həzrəti buyur», - dedilər.

Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu – cavab buyurdu ki: «Ayətin mənası budur ki, şol nəsnə ki anı Həqqi-təala sənə göndərər, sən anı xələyiqə oluşturasan. Dəxi anın müqtəzası ilə əməl elə. Və əgər anın müqtəzası ilə əməl etməsən, irişdirməyəsiz. «Və inləm təf əl fəma bəlləğtə risalətuhu».

Məclisdə hazır olan istihsan etdilər ki, sözü qayəti-vüzuhda söy-ləmək lətifətdir, - dedilər.

Beyt:

Və in nətaqat ca'ət be kulli məlahətin

Və in səkətət ca'ət be kulli cəmilin

Tərcüməsi:

Əgər o danışmağa başlasa, bütün məlahəti ilə görürünür

Sükut etdisə, susdusa, bütün gözəlliyi ilə görürünür.

BAB – 2

Bu bab anın bəyanındadır ki, Sultan Şeyx Səfiəddin mütləqə aya ti-kəlamullah üzərinə fəvaid buyurmuşdur, Sultan Şeyx Sədrəddin rəvayət ilə qəddəsə sirruhum ul-əziz.

FAİDƏ – 1

Buyurdu uşbu ayətdən ki: «.. Məsələn – kəlimətən – təyyibətin – keşəcərin – təyyibətən əsluha sabitun və fər' uha fis-səma». /Tərcüməsi: Xoş bir söz kökü yerdə möhkəm olub budaqları səmaya ucalan gözəl bir ağac kimidir. «İbarhim» surəsi, 24-cü ayə/.

Kəlmə «La ilahə illallah» dır. Çünki kəlmeyi-tövhidin davamı ola, anın davamı ilə könül yeri yumşaq olur və qabil olur və andan bir kök bir nəsin kökünü qazır gedərir. Şöylə kim bir xəstə nafe' şərbət içsə, anın dərini maddəsi ilə və kökü ilə qazır gedərir, ol şərbət müfid olur.

Şöylə ki təfsirdə məzkurdur: «İnnə şeytanə vəziğü xurtumuhu əla qəlbi ibni Adəmə fəizə zəkərellahi xəmsə. Və izə nəsiəllahi iltəsim qəlbuhu». Və bir təfsirdə dəxi məzkurdur ki «Əz şeytan casimum əla qəlbil insanə və izə zəkərrəllahi təxxərə və vəliyu və in rəcəcəğəfələ vəsvəsə il əyhi». Və bir rəvayətdə dəxi gəlmişdir: «Və izə zəkərrəllahi xəmə və izə qəfələ vəsvəsə və qaləl xəmnasə ləhuxurtumun kəxurtumun kitabı fi sudurin nasi fi izə zəkərrəllahi xəmsə».

Tərcüməsi: Amma «Və fər' uha fis-səma»nın mənası budur ki, çün yerində kəl-meyi-təyyibənin kökü möhkəm ola, ləcərəm talib əflakə çıxır. Yə'ni süud və tərəqqi edər, məqamına və müstəqərinə yetişür. Şöylə ki, ana hər--giz hicab olma z «İləyhi yəs'ədul – kəlimut-təyyibu» ondan ibarətdir (Tərcüməsi: Xoş söz ona (Allaha) tərəf yüksələr «Fatir» surəsi, 10-cü ayə).

Beyt:

Nəhale bağə dağə ma ço bər gərdün sər əfra zəd,

Be bərqi səd çəmənqahe do aləm saye ənda zəd.

Tərcüməsi:

Bizim (sinəmizdəki) dağın bağının pöhrəsi səmaya ucalarsa,

Bir yarpağı ilə iki aləmin yüzçəmənliyinə kölgə salar.

Mənası budur ki, mənim dağımın bağı dalları çünki göyə yetişə, anın bir budağı iki aləmin çəmənəsinə sayə, yə'ni kölgə birağır.

Bu beytdən məqsəd budur ki, mənim könlümdə çünki kəlmeyi-tövhidin kökü möhkəm ola, dəxi əməli-saleh əsl məqamına və müstəqərinə ulasa, iki aləmin rahat yeri andan tüfeyl olur.

«Vəl-əməlis-salih yurfə'hu» nun mənası oldur ki; kəlmeyi – təyyibə ki, tövhiddir, əməli-salehi rəf edir, həzrətə ulasdır və ol kəlmənin zakirini də həzrətə vasil edir, ol əməl məqbul olur. Şöyləki, şair demişdir:

Beyt:

Mərge dəl hər gəh ke beqəşayəd be kuye dustbal,

Aşiyane xod nəsa zəd çoz ke bər şaxe vosal.

Tərcüməsi: Könül quşu yarın küçəsinə qanad açdığı zaman,

Vüsal budağından başqa bir yerdə yuva qurma z.

Mənası budur ki, «Bir könül quşu hərgah ki, dost kuyunda qanadın açsa, anın yeri və yuvası olma z, illa vüsal dalının üzərində olur».

FAİDƏ –2

Həzrət Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu – buyurdu ki, bu ayətdə: «Və limən xafə məqamə rəbbihi cənnətan». /Tərcüməsi: Və Rəbbinin mə-qə-mından qorxanları iki cənnət gözləyir. «Ər-Rəhman» surəsi, 46-cı ayə/.

Yə'ni şol kimsə ki, Həqqi-təaladan qorxur, ona iki cənnət olur, biri oldur ki, zahirdə qorxusunun əvəzidir ki, ol cənnəti-zahiridir ki, anda yemək, içmək və şəhvət olur və biri batin qorxusunun əvəzidir ki, ol cənnəti-batini dir, ol ləzzəti-müşahidə və vüsəl/dır/.

Beyt

Məvəraye rouze ye ferdous mara cənnətiş t,
K-əndəran cənnət borun əzma -və -mən xoş eşrətiş.

Tərcüməsi:

Bəhişt bağının arxasında bizim eləbir cənnətimiz var ki,
O cənnətdə «bizdən» və «məndən» kənar xoş bir işrət var.
Mə'nası budur ki, «Rövzeyi-rizvandan iləri mənə bir cənnət dəxi vardır ki, mənim anda xoş işrətim vardır. Ol cənnəti-vüsəldir və dostun didarını müşahidə etməkdir.

FAİDƏ –3

Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu – «Sə-nurihum a yatina fil -afaqi və fi-ənfusihum» /Tərcüməsi: Biz öz nişanələrimizi onlara həm xarici aləmdə, həm də onların öz daxilində mütləq göstərəcəyik. «Fussilət» surəsi, 53-cü ayə/ ayətində buyurur ki: «Hər nəsnə ki, Həqqi-təala afaqda yaratmışdır və aləmi-ülvidə və aləmi-süflidə anı izhar etmişdir, anın mislini nəfsi-insanda bənd etmişdir, leykən hicabı ortadadır.

Vəqti ki, bu hicabi-nəfs ortada, ol nəsnələr görünməz hər xaçan ki, nəfs hicabı ortadan götürülə, hər əlamət ki, afaqdə vardır, ol əlamətlər nəfsdə peyda olur və m'ərifəti-əşya hasil olur, pəs həqqin həqiqəti ana zahir olur».

Beyt:

Sərnameye nosxe ye həqiqət dani,
K-an dərş ze louh-e xiştən bərxani.
Çün sobh ze afaq-o-xə ənfos bedəmid,
Həqiqəte Həqq ço ruze rousən dani.

Tərcüməsi: Həqiqət kitabının başlangıcını biləcəksən,

O dərsi öz lövhəndən oxuyacaqsan.

Aləmdə və könüllərdə sübh açıldığı zaman,
Həqqin həqiqətini işıqlı gün kimi görəcəksən.

Mə'nası budur ki, «həqiqət nüsxəsinin səmərəsən, şündan ötrü kim ol dərsi kəndü könül lövhündə oxursan və çünki afaqdan və ənfüsədən sübh doğa, yə'ni bir əlamət pərtəvi zahir ola, ol Həqqin həqlığını şol rövşən gün kimi görəsən».

FAİDƏ –4

Şeyx həzrəti-qəddəsə sirruhu -«Əllahu nurus -səməvati vəl-ərzi. Məsəlu nurihi kə-mişkatini-fiha misbahu». /Tərcüməsi: Allah göylərin və yerin nurudur. Onun nuru,

içində çıraq olan bir taxçaya bənzər. «Nur» surəsi, 35-ci ayə/ ayətində buyurdu ki, yəni ol mişkatda bir çıraq vardır, ol çıraq anın sirridir. Pəs çünki bədəni-insanda çıraq oldu, ol çıraqa bir neçə nəsnədən labüddür ana yağ qoyular. Yəni yağdan gərəkdir və ikinci, yağ gərəkdir ki, ta çıraq rövşən ola. Pəs «zücacə» ki, a yətdə m əzkurdur, könül tərəfi olur çıraqa və ol yağ ki, m əzkurdur, ol zeytundur ki, şəcəreyi-mübarəkəndir. Şərgi degil və Qəbi degil və ol şəcəranın əsli ruhi-pe yğəmbərdir səlləllahu əleyh və alihi. Və fəri sair ərvahi – insandır.

Pəs könül pərtəvi rövşən olması ol çıraqdandır zeytun vasitəsilə. Yəni hər vəqt ki, çıraq «zücacə» dəola, yəni sirçədəola; ol sirçə mün əvvər olur. Əlbəttə, ol sirçənin münəvvər olması vasitəsi ilə, yəni dəxi bədən mün əvvər olur.

Beyt:

Fəlcismu məşkəvətin vafiyə zicacətin,
Qad ulıqqat bi səlasili ilminhac.
Mutavaqqad bin nuri mən zəytunətin,
Faqatu bibəhcətinəlikullə sirac

Tərcüməsi: Cism bir taxça, onda isə bir şüşə var,
Təriqət zənciri ilə alışımdır.
Zeytunuru ilə şö'lələnilir,
Öz gəzəlliyi ilə hər bir çıraqdan üstündür.

Mənası budur ki, cism mişkatdadır və anda zücacə vardır. Təhqiqən fə'ləq oldu səlasili-minhacə və yaşıdır nur ilə zeytundan faiq oldu cəmi' çıraqların üzünə behcət ilə və rövşənliyə ilə. Pəs hər vəqt ki, ruh könüldə qərar edə, könül zində olur. Və çünki zeytun yağı axır ola, nuri-misbah dəxi axır olur. Və hər vəqt ki, ruh müfariqət edə, aləmi-ərvahə yetişə, sirri dəxi müfariqət edir, aləmi-əsrarə yetişir.

Beyt:

Hər ke u zin danməh çün bənde suri beşkənə, d
Dər fəzaye aləme məni be əslə xod rəsəd

Tərcüməsi: Kim bu tələdəki surət zəncirini qırsa,
Məna aləminin fəzasında öz əslinə yetişər.

Məna budur ki, hər kimsə ki bəndi-surətdən, yəni tən qeydini bu bədən qəfəsindən uşada gədərə, yəni zulməti-vücuddan xilas bula, məna aləminin yarısında əslə yetişir. «... Yəkədu zəytuha yuzi' u vələvləm təməşhu narin nurun əla nurin. Yəhdillahu linurihi mənyaşa' u». /Tərcüməsi: Onun /zeytun ağacının/ yağına /heç bir/ od toxunmadığı halda, o, işıq saçır. O, nur üstündə nurdur. Allah dilədiyini öz nuruna qovuşdurar. «Nur» surəsi, 35-ci ayə/.

Ol fitil nurdur, od degildir. Od toxunmadan şö'lə verər. Həqqi-təala bəni-adəmdə bir nur qoymuşdur ki, ol çıraqdır. Bir nur dəxi kəndü zəti-pəki-qəllas nurundan irişür, iki nur bir-birinə qarışursa, hər nəsnə görünür.

Məsələn, göz nuru ilə günəş nuru kimi, ikisi bir yerdə olsa, hər nəsnə görünür. Və ol misbah nurdur, nar degil.

Pəs çünki Həqqi-təala zəti-insanda bir nur tərbiyə etdi ki, ol nur misbahdır və bir nur fəyzdən verdi və bu iki nurun ittisalı vase' oldu ta ki, əşya idrak oluna. Və «Nurun əla nuria» bu mənadən ibarətdir. Çünki zülmani hicabı ortadan götürülə, nuri-mütləq baqi

qala ki, ol misbahdır. Amma Həqqi-təalanın zati-müqəddəsi nuru bura ki, nuri-misbahdır müttəsil olsa, bu iki nurun ittisalından idraki-mərifətullah hasil olur. Və «Yəhdillahu li-nurihi mənyaşa'»u bu mə'nadan ibarətdir. Ol hidayətdir, elmi-mərifətullahdır.

Beyt:

Aftabe hosne çün saye bər can əfkənə, d
Məşreqə del-ə bər ayə d s ə d hezaran aftab.
Pərdeyə zəlmət d ə r d ə n u r ş o d d ə r n u r g ə r q,
Ta dərə «nurun ə'la nurin» qoşad ə z c ə m l e b a b.

Tərcüməsi: Onun hüsnünün gün əşi cana kölgə salarsa,
Könül məşriqindən yüz minlərlə günəş çıxar.
Elə ki, o hər yandan «nur üstündə nur» qapısını açdı,
Zülmət pərdəsi cırıldı və nur nura qarışdı.

Mə'nası budur ki, mə'suqun hüsnü günəşi çünki can üzərinə sayə buraxdı, könül məşriqinə yüz min günəş gəldi və zülmət pərdəsin yırtıldı. Nur nur içində qər q oldu, ta hər küyüddən «nurun ə'la nurun» qapısı açıldı.

FAİDƏ –5

Sultan Şeyx Səfi-qüddəsə sirruhu – «Əlləzinə yəstəmi' unəl – qəvlə və yəttəbi 'unə əhsənəhu». /Tərcüməsi: O kəslər ki sözü dinləyib onun ən gözəlinin ardınca gedərlər... «Zumər» surəsi, 18-ci ayə/ ayətində buyurdu ki: «Hər vəqt könül qulağı eşidici ola «Və iyəha uzunun və' iyəhtun». /Tərcüməsi: Və açıq qulaq bunu eşidə bil ə... «Haqqə» surəsi, 12-ci ayə/ və Qur'anı Həqqi-təala istima' ilə eşidə və əhsəninə mütabiət edə, şöylə ki, Həqqi-təalanın ümuruna rəğbət eliyə və ixlas ilə tələqqi göstərə, əgər könül ilə eşidə, səma'da ola və əgər nəfə ilə istima edə, xətdə olur.

Vəqti ki salik könül qulağı ilə eşidə və mütabiəti-həsən edə, anın misalı şöylə ki, məsələn, bir şahbazın başından tomağın alıb seydin göstərsələr, şöylə ki ol quşun gözündən hicab gətə, ol seydin ardınca pərvaz edər və iztirabə düşər, ta ol seydi bulub alma yınca sükun və qərar eyləməz.

Və əhli-vəcdin halı ana bənzər ki, məsələn, əhli-vəcd qəvvəldən bir qövli eşitsə ki, ol kəndünün məqamı və mənzili olsa, iztirabə düşər, şöylə ki, mətlubuna və məqsuduna irişməyincə, aram və qərar etməz.

Beyt:

Cayə aram c ə z ə s ə d e s o l t a n n ə k o n ə n d,
Aşeqani ke dər in o u c e t ə l ə b ş ə h b a z ə n d.

Tərcüməsi: Bu axtarış zirvəsində qızılquş olan aşiqlər,
Yalnız Sultanın qolunda rahatlıq taparlar.

Mə'nası budur ki, Sultan biləgindən qeyri aram və qərar edəcək yerləridir və şol aşiqləmin ki, tələb övcündə şahbazdırlar. Məqsud budur ki, şol aşiqlər ki, anlarda cəhəti – ruhaniyyət qalib olmuşdur, onların Həqqi-təalanın yədi-qüdrətindən qeyri yerləri yoxdur. Yə'ni mətlubə vasil olmaqdan kifayətdir.

Amma şunlar ki, qəvvəldən sözü nəfə ilə eşidələr və ortaya girib rəqsi-nəfsani və şəhvani edələr, anlara ol səma' haramdır.

Beyt:

Onse del yafteqane hərəmə xəlvətə dust
Ba çenin məzbəleyi cife koca bərdarənd?

Tərcüməsi: Yarın xəlvət hərəminə /yol/ tapanların ürəyi,
Bu murdar zibilliyə necə ünsiyyət bağla ya bilər?!

Mə'nası budur ki, dustun xəlvəti hərəm ilə könül ülfət dutmuş kimisinin bunun kimi murdar məbzələdə xaçan qərar edər. Yə'ni bu bədən kudurətindən və vücud zülmətindən xaçan sükun ola.

Və ondan sonra Şeyx Səfi qüddəsə sirruhu bu təsili bəyan edib buyurdu ki: «Səma» üç qismdir: biri təvacüd, biri vəcd və biri halətdir.

Məqami-təvacüd oldur ki, məsələn, sözü eşitcək ol kimsə xəstə kimi qalib olur. Amma ixtiyarı vardır və əqli getməz. Və ol kimsə əgərçi könül ilə eşidir, leykən təma mi-səhhət bulmamışdır.

Amma səma'i-əhli-vəcd ixtiyarı degildir. Şol dəğırman çərxi kimi anın hərəkəti və dövrəni kəndü ixtiyarı ilə degildir. Nə qədrə kim, ol çərxin suyu ziyadə ola, anın hərəkəti dəxi ziyadə olur.

Və ol birisi kim halətdir, ol dəxi Şeyx Səfi – qüddəsə sirruhu – istiləhınca səma'i-əhli-vücuddur ki, kəndü haləti kəndüyə qalib olmuşdur. Dilərsə kəndü vəqtində və halətində olur, səma' edir. Və dilərsə, etməz.

Və ol ki kəndü vəqtinə varır, məslubül-ixtiyar degildir, yə'ni sahibi – ixtiyardır. Dilərsə hərəkətedər və dilərsə etməz.

Beyt:

Çün del əndər məsnədə tənkin neşəst,
Şəh-sefət şod exte yarəş zirdəst.

Tərcüməsi: Elə ki, ürək qüdrət taxtına oturdu,
Şaha bənzədi, ixtiyar isə ona tabe oldu.

Mə'nası budur ki: «Çünki könül qüdrət məsnədində oturdu, şah kimi ixtiyarı təhti-bədəndə oldu».

FAİDƏ – 6

Sultan Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu – «Ya-əyyuhəlləzinə amənutta-qullahə vəb-təğü iləyhil-vəsilətə və cahidu fi səbilihi la –'əlləkum tuflihun! /Tərcüməsi: Ey iman gətirənlər! Allahdan qorxun. Ona doğru yol axtarın. Allah yolunda cihad edin ki, bəlkə, nicat tapasınız. «Maidə» surəsi, 35-ci ayə/ ayətində buyurdu ki, «Mərtəbəyi – əvami – mö'minin zikr olunmuşdur ki: «Ya-əyyuhəlləzinə amənutta-qullahə». Yə'ni imandan sonra təqva ilə əmr olmaq əvami-mö'minin həqqindədir.

Və həm bu ayətdə mərtəbəyi-xəvas dəxi məzkurdur ki: «Və cahidu fi səbilihi». Yə'ni cəhd etmək Həqq təriqini yerinə gətürməkdir ki, həzrət Rəsul – səlləllahu əleyh və alihe bir vəch ilə mütabiət etmək ki, qıl miqdarı əvə miri-nəvəhidən fəvt olmaya və beqədrul-vüs' nəfsin müxəlifinə sə'y edər.

Və dəxi bu ayətdə mərtəbəyi-xəssül-xəs məzkurdur: «Vəb-təğü iləyhil-vəsilətə». Vəsilə Həzrəti-izzətə yüz suyudur. Yə'ni salik çünki Həzrətə təqərrüb bulmuş ola və mərifət hasil olmuş ola, yüz suyu ilə götürmüş olur».

Beyt:

Əndəran həzrət kəsi-*ra* abrust

Ku be çeşmə rouş *əne* xod ab cust

Tərcüməsi: O hüzurda o kəsin üzünün suyu (abırı) olur ki,

O, öz işıqlı gözü ilə su axtarır.

Mə'nası budur ki, ol həzrətdə şol kimsə yüz suyun hasil edər, rövşən yüz ilə, yə'ni eyni-bəsirətlə yüz suyu istiyə. Və nə qədər ki, salikə mə'rifət ziya də ola, təqərrüb dəxi ziyadə olur. Və nə qədər ki, təqərrüb ziyadə olur, yüz suyu dəxi ziyadə olur.

Şol dəlil ilə ki, dua və təzərrö vəqtində Həzrəti-izzətdə anların yüz suyu şəfi olur mücrimlərə. Zira ki, Həzrətdə anların ziyadə təqərrübü vardır.

FAİDƏ –7

Sultan Şeyx Səfi-qüddəsə sirruhu-«İnnəma yəxşəllahə min ibadihil-üləma' u» /Tərcüməsi: Allahdan öz bəndələri içərisində ancaq alimlər qorxar. «Fəti» surəsi, 28-ci ayə/ ayətində buyurdu ki: «Həqqi-təaladan qorxmaq, anın əmrini yerinə gətirməkdən də dəxi ziyadə olur. Və ol qorxmaqdan əmrini yerinə gətirmək olmaz İlla alim-billah olur, yə'ni bilənə olur».

Pəs mə'lum oldu ki, üləmdən murad olan şol cəbrə və qəhrə alimlər imiş ki, nəfsi-əmmarəyə cəbr və qəhri vəzifəsin və tanrıdan qorxmaq vəzifəsin və əmrin yerinə gətirmək vəzifəsin riayət edənləri imiş.

Və dəxi bilgil kim, Allahdan qorxan ol üləmayi-cəbəriyə de gildir kim, nəfyi-qüdrəti-ixtiyar edirlər, dəxi hərəkəti-əbdü hərəkəti – cəmadat qılırlar.

Və şol alimlər de gillər ki, rəyasəti-dünya viyyəyə məşğul olub kiriftar olub qalmışlardır. Nə tə kim zaman əmiz üləmasını müşahidə edərin, görürləriz şol fərasət üzərinə kim ləfzullah mərfu' oxurlar, dəxi üləmayi-mənsub oxurlar. Yə'ni, «İnnəma yəxşəllahə min ibadəhil-üləma' -u» deyələr. Mə'na ol vəqt böylə olur ki, Həzrəti-izzətdən xoflan ziyadə olur, təqərrüb hasil etmiş olalar və yüz suyu ələ gətirmiş olarlar. Ol vəqt Həqqi-təalanın xəşyəti adətində şol mə'naya olur ki, Həqqi-təalanın rızası ol alimlərdə olur, cəmi'i-vücuhi ilə anlara müvafiq olur.

Şeyx Səfi həzrəti bu beyti inşa etdi:

Beyt:

Çün be fərman nisti za n nist fərmanətrəva,

Gər to fərmanbər şəvi fərmane həqq fərmane təst.

Tərcüməsi: Sən (Allahın) buyuruğunu yerinə yetirmədiyin üçün

buyuruğun keçmir,

Əgər (Allahın) buyuruğuna əməl etsən, Həqqin buyuruğu – sənin buyuruğundur.

Gər muti olma zsan ana, hacətrəva olamaz,

Leyk əmrinə müti olan, bulursan e'tibar.

Xoş bovədəşq ke mə'suq be fərman başəd,

Xoş bovəd can ke be həmsaziye canan başəd.

Tərcüməsi: Xoşdur o eşq ki, mə'suq sözə baxır,

Xoşdur o can ki, canan ilə həmahəngdir.

FAİDƏ –8

Sultan Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu: «Va mən yaxruc min beytəti mühacirən iləllahi və rəsulihi summə yədrukul-movti fəqəd vaqqa əcruhu ələllah» /Tərcüməsi: «Kim evindən çıxıb Allaha və onun peyğəmbərinə doğru hicrət etsə, sonra isə (mənzil başına çatmadan) ölüm onu haqlasa, həmin şəxsin mükafatını Allah özü verər» - «Ən -Nisa» surəsi, 100-cü ayə/ ayətində buyurur ki: «Salik çünki qədəmi-tələbi yolda qoydu, ol salik hacı olur. Və həm arı olur və həm şəhid olur.

Əvvələn, hacı olur anın üçün ki, qədəmini Allahın yoluna qoydu. Kəbəyi-həqiqi tələbində, ol didari – müşahidədir».

Beyt:

Xoş əst in halo delbazi dər in rah,
Kə ru ba qebleyə ruyə to başəd.

Tərcüməsi: Bu yolda bu hal və vurğunluq xoşdur,

Təki üzüm sənin üzünün qibləsinə olsun.

Mə'nası budur ki, xoşdur mənim bu yolda baş oynadığım ki, yüzüm sənin Kəbə yüzünə ola, yəni sənin vüsəlın ələ girə.

Saniyə, qazi olur ki, kəndü nəfsinə qəza edir. Həqqi-təala yolunda ana müxalifət edib ol nəfslə müharibə etməklə məşğul olur.

Salisən, şəhid olur ki, dustun liqası arzusunda olur. Və hər kim dust eşqində ölə, şəhid olmuş olur.

«Mən matəmin əl – eşq fəqəd matə şəhidən». /Tərcüməsi: Kim eşqdən ölürsə, o, şəhid kimi ölür/.

Beyt:

Həyate taze yabəd ba şəhadət
Kə qorban bərsərə küye to başəd.

Tərcüməsi: Sənin kuyində qurban olan kəs,

Şəhid olması ilə yeni həyat qazanır.

Mə'nası budur ki, dust məlisində hər kimsə qurban ola, anın arzusunda şəhid olub yeni can bulur. Və hər salik ki, bu yolda sülük edə, məlubuna və məqsuduna yetişmiş ola. Həqqi-təala ol saliki nəhayəti-amalına yetişdirə. Əgər qədəmini savub təriqeyi-təriqindən münhərif qılmasa, yəni döndərməsə «Fəqəd vəqə'ə əğruhu ələl -lah» / «Onun mükafatını Allah özü verər»/.

FAİDƏ –9

Sultan Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu: «Fənzur ilə əsari rəhmətillahi keyfə yuhyl ərzə bədə motivə» /Tərcüməsi: «Sən Allahın mərhəmətinin əlamətinə bax ki, torpağ öldüklən sonra necə dirildir! – «Rum» surəsi, 50-ci ayə/ ayətində buyurdu ki: «Şöylə ki, bu yer zəhirdə ölmüşdür və donmuşdur, yaz yağmuru suyu ilə həyat bulur və ənvai-rəyahin və ənhar və nəbatat və əşcar yer yüzündə zahir olur. Və könül dəxi elədir, yəni nəfsi-əmmarənin qış havası ilə ölmüşdür və donmuşdur. Çün talib zikrə məşğul ola, ol zikrdən talibə asari-ünsi-məhəbbəti-İlahi hasil olur. Ol nəfsani zəmhəti-ər batində dəf olur və könül yeri yumşaq olur və qabili-imarət olur. «Summə təlinu culuduhum və qulubuhum ilə zikrillahi». /Tərcüməsi: Allahın zikrindən sonra ürəkləri yerinə gəlib qorxuları gedər. «Zumər» surəsi, 23-cü ayə/.

Və andan sonra talibin könül yerinə xəvasi-kəlmeyi-tövhiiddən rəhmət yağmurunun havası asarından könül yeri həyat bulur. Yəni artıb ziyad olmaq təki, ənvai-rəyahin və mərifəti –dust könül yerində bəstər ucalır.

Və bə'zi kütübdə məsturdur, Həqqi-təala buyurdur ki: «Əbdi cənnəti bustanukə və qəlbukə bustani». /Tərcüməsi: Ey mənim bəndəm, mənim cənnətim sənə bağlandı, sənə qəlbə isə mənim bağlandı./

FAİDƏ – 10

Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu – «Əfəmə – şərəhəllahu sədrəhu lil-islam» /Tərcüməsi: Məgər Allahın köksünü /qəlbini/ İslam dini üçün açdığı kəs... «Zumər» surəsi, 22-ci ayə/ ayətində buyurdu ki: Murad «sədr»dən könlüdür. Hər vaxt ki, qəlbə inşirahı hasil ola və təsfiyəsi ola, Allah-təalanın nuru enir, ol könlüdə qərar edir, inşirah miqdarınca könül məhəlli-nurullah və mərifətuləh olur. Və inşirahı ziyadə olduqca, mərifət dəxi ziyadə olur.

FAİDƏ – 11

Sultan Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu – «Fələm-ma cənnə 'əleyhil-ləylü rə – 'a kəvkəbən. Qala haza rəbbi» /Tərcüməsi: Gecə qaranlığı /İbrahimi/ bürüdükdə o, bir ulduz gördü. «Bu mənim Rəbbimdir», - dedi. «Ən'am» surəsi, 76-cı ayə/ ayətində buyurdu ki: «Həqqi-təala İbrahim peyğəmbər-əleyhissalam ol mələkutu, səmavəti, ərzi göstərdi və İbrahim gördü, yaqın buldu və mö'qinindən oldu ki: «Və kəzəlikə nuri İbrahimə mələkutə-səməvəti və ərzi və liyəkunə minəl-muqinin» /Tərcüməsi: Beləcə, İbrahimə göylərin və yerin mülkünü göstərdik ki, tam yaqınlıqla inananlardan olsun! «Ən'am» surəsi, 75-ci ayə/ Və kəvakibi-nəyyirini və əcrami-ülviyi və əcrami-süfliyi-zəhirini və məcmu'unu gördü və sahibi-yaqın oldu. Pəs ol ulduz və Ay və Günəş batında ki İbrahim həzrətinə münkəşif oldu, söylə ki, Həqqi-təala buyurdu: «Fələm-ma cənnə 'əleyhil-ləylü rə - 'a kəvkəbən».

Çün əvvələn İbrahim kövkəbi gördü aləmi –batında və ayıtdı: «Bu, mənim Rəbbimdir». Çün ol ulduz dolandı, nəfyi-ülhiyyəti etdi ol kövkəbdən ayıtdı ki: «La uhibbul – əfilin» /Tərcüməsi: «Mən batanları sevmirəm» - «Ən'am» surəsi, 76-cı ayə/.

Və İbrahim halından tərəqqi buldu. Ayı gördü, ayıtdı: «Budur mənim Rəbbim!» Vaxtı ki ol dəxi dolandı, andan dəxi nəfyi-ülhiyyəti etdi və ayıtdı: «Ləmə yəhdini rəbbi ləkunənnəminəl-qəvmiz-zəllin» /Tərcüməsi: «Doğrudan da, əgər Rəbbim məni doğru yola yönəltməsəydi, mən zəlalətə düşənlərdən olardım» «Ən'am» surəsi, 77-ci ayə/.

Çün ol haldan dəxi tərəqqi etdi, Günəşi gördü. Ol günəş safi və nurlu idi. [Ayıtdı:] «Budur mənim rəbbim ki, bu, əkbərdir». Çün ol dəxi dolandı, andan dəxi nəfyi-ülhiyyəti etdi və e'razi-küllü göstərdi. Ol vaxt təməm təvəccöhün Həzrəti-izzətə qıldı və ayıtdı:

Beyt:

Aftabə mərafət əzbərce del çün sər zənəd,
Sədhə zaran aftəb əş həmcu zərre pər zənəd.
Məş'ələ gərdun besuzəd gər təcəlliye cəlal,
Məş'əli bəz nəyyirine ə'zəm-o-əşğər zənəd.

Tərcüməsi: Könül bürcündən mərifət günəşi ucalarsa,
Yüz minlərlə günəş zərəkimi ona doğru qanad çalar.
Əgər cəlalın təcəllası fələyin məş'əlini yandırarsa,

Böyük və kiçik ulduzlara od vurub yandırar.

FAİDƏ – 12

Sultan Şeyx Səfi – qəddəsə sirruhu: «Əfrəytu məni ttaxəzə iləhu məzahu» /Tərcüməsi: «Nəfsini özünə tanrı edən kəsi gördünmü? – «Casiyə» surəsi, 23-cü ayə/ ayətində buyurdu ki: «Könül təxtinin üzərinə nəfs və anın havası keçə, xatəmi div əlinə vermiş olur və divi padşah etməyə qəbul etmiş olur və divpərəst olur kim, ol div nəfsdir.

Amma xatəmi divin əlindən alsa, könül təxtini nəfsdən və nəfsin havasından pak eyilir və təxti div təsərrüfündən qurtanılır və xudapərəst olur».

Beyt

Məsəlləm angəhi gərdəd to-ra molke Soleymani

Ke xətəm-ra ze dəste dive nəfse xiş bestani.

Tərcüməsi: Sənə Süleyman mülkü o zaman qismət olar ki,

Öz nəfs divinin əlindən üzüyü alasan.

Mənası budur ki, mülki-Süleyman sənə şol vəqt müsəlləm olur ki, xatəmi divin əlindən alasan. Məsələn, şunun kimi ki, bir xatun kişiyyə əqd-nikah olsa, bir kimsəyə dəxi nikah mümkün degildir, madam ki, əvvəlki əqd müqəyyəddir. Çün nikahi-əvvəldən xilas bulsa və iddəti münqəzi olsa, ol vəqt ol xatun kişini hər qeyri kimsəyə dəxi nikah ilə vermək olur.

Pəs könül dəxi nəfsin havası qeyd ilə müqəyyəd ola, ol könüldə Həqqin təsərrüf olma z, madam ki, nəfs və həvəyi-nəfs qalibdir. Amma şol vəqt ki, qeydi-həvəyi-nəfsdən xilas bula və könül təxliyə bula və təxliyədən genə təxliyə bula, yəni təsfiyə bula ki, ol təsfiyə iddəti məsabesindədir Həqqi-təala ol könüldə təsərrüf etməkdə. Ol könül ləyaqəti ola, pəs ol könül xülasəsi ola. Ol könül ki: «Beynə isbəyni min əsabi ərrəhman»

Yəni Həqqi-təalanın yədi-qüdrəti barmaqlarının iki barmağı arasındadır.

Beyt:

Xoşa an del ke nəqsəş rəmze canəst,

Ke mohre əsbə'e Rəhman bər an əst.

Tərcüməsi: O könül xoşdur ki, naxışı canın rəmzidir,

Və Rəhmanın (Allahın) barmağının möhürü onun üzərindədir.

Mənası budur ki, xoşdur ol könül ki, anın nəqşi rəmzi –can ola, dəxi Həqqi-təalanın qüdrəti, barmağının möhri anın üzərində ola.

FAİDƏ – 13

Sultan Şeyx Səfi-qəddəsə sirruhu: «Və axərunə' – tərəfu bizunubihim xələtu 'əmə-lən-salihən və axərə səyyi-'ən» /Tərcüməsi: /Münafıqların/ bir qismi də günahlarını e'tiraf etdi. Onlar /əvvəl etdikləri/ yaxşı bir əməllə /sonradan etdikləri/ pis əməli bir-birinə qatışdırmışdılar. «Tövbə» surəsi, 102-ci ayə/ ayətində buyurdu ki: «Şol süt ki, heyvan əmcəkindən gəlir, pak və təhirdir. Əgər sütün məmərrində, yəni ağaran yerdə maddə olsa, olsüt qan ilə və irin gələ çıxsə, ol süt pak olmaz.

Pəs anın tədbiri oldur ki, ol maddə /ni/ ondan gedərlər. Şöylə ki, ol sütün məmərrində şaibeyi-tələvvüs qalmıya, andan sonra gələn süt pak /və/ saf gələ: «Ləbənən xalisən-sa-

İğəlliş-şaribin» /Tərcüməsi: Təmiz südü sizə içirdik. «Nəhl» surəsi, 66-ci ayə/ ola. Və könlül dəxi həmçinin məhəlli-varidi-ilhami-fücur və təqvadır. «Fə-əlhəməhə fücuruha və təqvaha» /Tərcüməsi: Sonra da ona xeyir və şəri öyrətdi. «Şəms» surəsi, 8-ci ayə/. Pəs əməl dəxi müxtəlit olur ki: «Xələtu əmə-lən-salihən və axərə səyyi – 'ən!».

Çünki ilhami –fücur qapısı məsdud ola, yə'ni bağlu ola, şeytani və nəfsani təşvişlər və iğvalardan münqəti olur. Və andan sonra ol əməlixlas ilə olur və pak olur. «Əla lillahid – dinul – xalisu» /Tərcüməsi: Bil ki, xalis din ancaq Allaha məxsusdur. «Zumər» surəsi, 3-cü ayə/

Beyt:

An came səfa ke rahe ruh-əst dəru,
Bi şayebeye ğobar-o-xaşak xoş-əst.

Tərcüməsi: Ruha rahatlıq verən o saflıq şərabı,
Tozdan və çör-çöpdən təmiz olduqda xoşdur!

Mə'nası budur ki, ol səfa şərabı kim anda canın rahat olmasıdır, şaibəyi-qübar və xaşaksızxoş olur.

Yə'ni şərabı-safii xalis xoşdur. Şol ləbəni – xalis xoş olduğu kimi ki, anda şaibeyi-tələvvüs yoxdur.

LÜĞƏT

Səfvət – saflıq, xalislik, təmizlik

Səfa – saflıq; rahatlıq; əyləncə; saf, duru; tamaşa, seyr

Sipəs – şükür, həmd

Nöhl kainat – doqquz aləm

Ləmyəzəl – həmişəlik, daimi, ölməz, əbədi

Əsnaf – siniflər

Aləmi-ədəm – yoxluq aləmi

Təxsis – həsr etmə, ayırma, birinə məxsus olma

Zakiat – saf, təmiz, müqəddəslər

Məb'us – göndərilmiş, elçi

Təyyib – yaxşı, gözəl, xoşa gələn

Tahir – təmiz, pak

Kəmtər – lap az, azacıq; e'tibarsız

Nəhif – arıq, zəif

Bürhan – dəlil, isbat, çübut

Təqıyyə – məslək və e'tiqadın başqalarından gizlədilməsi;

haramdan çəkinmək

Təvəccöh – rəğbət, meyl; bir şeyə tərəf dönmə

Mənaqib – mədh, tərif

Süləha – əmin, salamat olanlar; səhlər, yaxşı əməl sahibləri

Səlik – bir təriqətə mənsub olan; bir yolu təqib edən

İntihal – sona çatdırılmış, bitmiş, tamamlanmış

Kəminə – aciz, həqir; kiçik

Mə'n – qadağan etmə, qabağını saxlama

Məvane' – maneələr

Müqəyyəd – maraqlanan; səbəst olma yan; bağlı
 Mübtədi – başlayan, ilk
 Mə'ni – məzmün, mövzu, məsələ, səbəb
 Mütabiət – tabeçilik, ardıcılıq
 Məsəvaullah – Allahdan başqa, Allahdan savayı
 Xəşiyət – qorxu
 Danatər – daha bilikli, çox bilən
 Müqərrər – iqrar olunmuş, qərar verilmiş
 Suri – zahiri, formal
 Fe'l – iş, əməl
 Hicab – örtük, pərdə
 İfa – giclətmə
 Əbrar – nəcib, müqəddəs adamlar
 Müqərrəb – yaxınlaşmış, yaxın adam
 Müza f – qatılmış, əlavə edilmiş
 Mətmə' – arzu olunan, meyl olunan
 Sifati-raziyə – razılıq doğuran sifətlər
 Sifati – mərziyə – bəyənilmiş sifətlər
 Amm – kütlə, qara camaat
 Xəss – xüsusi, seçilmiş şəxslər
 Mənam – yuxu, rəya
 Ləvame' – parlayan şeylər
 Müfariqət – ayrılma, bir-birindən uzaqlaşma
 Rəb və yabis – mövcud olan hər şey; yaş və quru
 Mükəvvən – yaradılmış, xəlc olmuş
 İstığfar – bağışlanmasını istəmə; üzr istəmək
 Əzim – böyük, ağır
 Mübəddəl – dəyişdirilmiş, başqa formaya salınmış
 Münhəsir – məhdud, yalnız bir şeyə və ya adama həsr edilmə
 Ürfə – yaxşılıq, xeyir; adət, dəb
 Fəhş – söyüş, nalayiq söz
 Münkər – inkar olunmuş, qəbul edilməyən
 Də'vi – iddia, tələb; dəvət etmək
 Məsx – şəklini dəyişib çirkin və pis hala salma
 Mütəsisf – təssüf edən
 Mürəvviyyə – şəffaf, duru, saf
 İba – razı olmama, rədd etmə
 Mütəvəssit – orta halda olan; vasitəçi
 Ülvi – yüksək, uca
 Ərvah – ruhlar
 Müqtəza – lazım olan, vacib
 İstəhsan – xoşlama, bəyənmə
 Vüzuh – aydınlıq, aşkarlıq

BAB – 2

Bab – fəsil, hissə, mövzu

Bəyan – anlatma, söyləmə

Kəlamullah – Allahın sözü, Quran

Fəvaid – faydalar
 Kəlməyi – tövhid – Allahın birliyinə inam kəlmələri
 Nəfə' – faydalı, xeyirli, mənfəəti
 Müfid – faydalı; ibrəti; ibrətamiz
 Müzəkkər – kişi kimi; kişi cinsi; erkək
 Kəlməyi-təyyibə – yaxşı, gözəl kəlmələr
 Ləcərəm – şübhəsiz; nəhayət; lazımdır
 Əflak – fəlaklər, fəlaklərin cəmi
 Müstəqər – məqam, qərar tutulan yer
 Dal – budaq
 Rövzəyi-rizvan – cənnət, behişt bağı
 Aləmi-ülvi – yüksək, uca aləmlər
 Aləmi-süfli – aşağı, aşağı aləmlər
 Ənfüs – canlar, insanlar
 Afaq – aləm, dünya; üfuqlar
 Pərtov – işıq, nur
 Mişkat – çiray qoyulan yer; taxça
 Bəhcət – şadlıq, sevinc, gözəllik
 Fələq – şəfəq, dan; aləqaranlıq sübh
 Səlasil – silsilələr, zəncirlər
 Misbah – çiray, lampa, fənər
 Müfariqət – uzaqlaşma; bir yeri tərk edib getmə
 Aləmi-ərvaḥ – ruhlar aləmi
 Aləmi-əsrar – sirli aləmi
 Qəllas – ədəbsiz, hiyləgər, dərdəddər
 İttisal – möhkəm olma, yaxınlıq; birləşmə
 Müttəsil – daimi, əbədi; arasını kəsilmədən
 İstima' – dinləmə, eşitmə
 Mütabiət – tabe olma; ardıcılıq
 Tələqqi – qəbul etmə, münasibət bildirmə; hesab etmə; görüşmə
 Ümur – işlər, əmlər
 Qəvvas – dalğac, üzgüçü; oxatanla silahlanmış döyüşçü
 Yədi-qüdrət – qüdrətli
 Səma' – eşitmə; sufilərin musiqi və əqş məclisi
 Məzhəb – zibil, zibilxana
 Məslub-ül-ixtiyar – ixtiyarı əlindən alınmış
 Məsnəd – mənsəb, taxt; dayaq
 Təqva – mö'minlik
 Əhdül-xass – seçilmişlərin iqrarı, əhdi, sözü, vədi
 Təqərrüb – yaxınlıq, yaxın münasibət; yanaşma
 Təzərrö' – itaətkarlıq; yalvarıb-yaxarma
 Məcruh – yaralı
 Mə'ruf – mə'lum olan, məşhur
 Xəşyət – qorxu
 Saniyə – ikinci, ikinci olaraq
 Salisən – üçüncü, üçüncü olaraq
 Münhərif – bir tərəfə əyilən; dəyişmiş; əyri; sağlam olmayan
 Ənvə – növlər

Ənhar – ça ylar, arxlar
Əşcar – ağaclar
İşraq – parlatma, işıqlandırma
Təsfiyə – saflaşdırma, durulaşdırma
Kəvakib – ulduzlar
Nəyyir – nurlu, parlaq
Əcram – səyyarələr, göy cismləri
Üluhiyyət – allahlıq
Xatəm – üzük; möhür; son
Təsərrüf – yiyələnmək, ələ keçirmək
Əqd – bağlama, tərtib etmə; kəbin
Müqəyyəd – bağlı, asılı; maraqlanan
Qeyd – bənd etmə; bağlama; qayğ
Təxliyə – boşaltma, boşaldılma
Tahir – təmiz, pak
Məmərr – keçiləcək yol, yer
Şaibə – ləkə, qüsür; bəla, müsibət; şəkk, şübh
Tələvvüs – bulaşma, çirkəbə batma
İğva – azdırma, yolundan çıxarma
Münqəʔə' – kəsilmiş, üzülmüş
Xaşak – çör-çöp, zir-zibil

*****

GƏCİL

<http://www.Gajil.20m.com>